

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

1946-1960 ARASI UYGULANAN EĞİTİM POLİTİKASI

Zarife KERİMOĞLU

SBE Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında Hazırlanan

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nevin COŞAR (Yıldız Teknik Üniversitesi)

İSTANBUL, 2006

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TABLolar	I
ÖNSÖZ	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
GİRİŞ	1

Birinci Bölüm

I.ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE SİYASİ PARTİ ve HÜKÜMET PROGRAMLARINDA EĞİTİM (21 TEMMUZ 1946-27 MAYIS 1960)

A. GİRİŞ.....	6
B. CHP PROGRAMI ve HÜKÜMET PROGRAMLARINDA EĞİTİM.....	10
1. RECEP PEKER HÜKÜMETİ.....	16
2. I.HASAN SAKA HÜKÜMETİ.....	20
3. II.HASAN SAKA HÜKÜMETİ.....	20
4. ŞEMSETTİN GÜNALTAY HÜKÜMETİ.....	21
C. DP PROGRAMI ve HÜKÜMET PROGRAMLARINDA EĞİTİM.....	24
1. I. ADNAN MENDERES HÜKÜMETİ.....	27
2. II. ADNAN MENDERES HÜKÜMETİ.....	29
3. III. ADNAN MENDERES HÜKÜMETİ.....	32
4. IV. ADNAN MENDERES HÜKÜMETİ.....	33
5. V. ADNAN MENDERES HÜKÜMETİ.....	34
D. CHP ve DP PROGRAMLARI ve HÜKÜMET PROGRAMLARINDA EĞİTİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	35

İkinci Bölüm

II. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE EĞİTİM FAALİYETLERİ (21 TEMMUZ 1946-27 MAYIS 1960)

A.GİRİŞ.....	37
B.HALK EĞİTİMİ	
1. TEK PARTİLİ DÖNEMDE HALK EĞİTİMİ.....	38
2. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE HALK EĞİTİMİ.....	39

C. DİN EĞİTİMİ	
1. TEK PARTİLİ DÖNEMDE DİN EĞİTİMİ.....	45
2. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE DİN EĞİTİMİ.....	46
D. İLKÖĞRETİM	
1. TEK PARTİLİ DÖNEMDE İLKÖĞRETİM.....	52
2. KÖY ENSTİTÜLERİ.....	54
3. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE İLKÖĞRETİM.....	63
E. ORTAÖĞRETİM	
1. TEK PARTİLİ DÖNEMDE ORTAÖĞRETİM.....	72
2. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE ORTAÖĞRETİM.....	73
F. YÜKSEKÖĞRETİM	
1. TEK PARTİLİ DÖNEMDE YÜKSEKÖĞRETİM.....	83
2. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE YÜKSEKÖĞRETİM.....	84
G. CHP ve DP DÖNEMİ EĞİTİM FAALİYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	92
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA.....	V
EK-1 Köy Enstitülerinin İlköğretmen Okulları İle Birleştirilmesine Dair 6234 Sayılı Kanun	
EK-2 1948 İlk Okul Programı	
EK-3 GSMH ve Bütçe Giderleri İçinde MEB	
EK-4 1949 Orta Okul Programı	
EK-5 Maarif Vekili Rıfkı Salim Burçak'ın Din Öğretimi Hakkındaki Beyanatı	
EK-6 Maarif Vekili Tevfik İleri'nin Muhalefete Cevabı	
EK-7 Adnan Menderes'in Üniversitelilere Hitabı	
EK-8 Öğretim Üyelerinin İstifası Üzerine Görüşmeler	
EK-9 Tevfik İleri'nin İlkokul İnşaatı Hakkındaki Beyanatı	
EK-10 İlk Öğretmen Okulları İle Köy Enstitülerinin Birleştirilmesi	
EK-11 Halkevleri İçin Verilen Ödenek	

TABLÖLAR

	Sayfa
Tablo 1.1 CHP Hükümetleri.....	15
Tablo 1.1 DP Hükümetleri.....	27
Tablo 2.1 Türkiye’de Nüfusun Okuryazarlık Oranı.....	42
Tablo 2.2 İmam Hatip Okulları ve Öğretmen-Öğrenci Durumu.....	51
Tablo 2.3 CHP Dönemi Köy Enstitüleri.....	57
Tablo 2.4 CHP Dönemi İlköğretim Alanındaki Sayısal Görünüm.....	67
Tablo 2.5 DP Dönemi İlköğretim Alanındaki Sayısal Görünüm.....	68
Tablo 2.6 CHP Dönemi Klasik Ortaöğretim Alanı.....	74
Tablo 2.7 CHP Dönemi Mesleki ve Teknik Okullar.....	76
Tablo 2.8 DP Dönemi Klasik Ortaöğretim Alanı.....	77
Tablo 2.9 DP Dönemi Mesleki ve Teknik Okullar.....	81
Tablo 2.10 CHP Dönemi Yükseköğretim Alanı.....	84
Tablo 2.11 DP Dönemi Yükseköğretim Alanı.....	91

ÖNSÖZ

Eğitim; bilgiyi faydalı kılma sanatı olarak, bireylerin toplumsal kalkınma ve ilerlemede aktif duruma geçmesini sağlar. Eğitim vasıflı bireyleri yetiştirirken gücünü eğitim politikasından alır. Bireylerin alacağı eğitimin esaslarının devlet tarafından belirlenmesi eğitim politikasını tanımlarken, eğitim politikasının bugünün gereksinimlerini gidermeye yönelik olduğu kadar gelecekte de ortaya çıkabilecek ihtiyaçları karşılamaya yönelik olması ve toplumun gerçekleriyle bağdaşması gerekmektedir. TBMM Zabıtlarını incelerken, eğitimin önemi ile ilgili söylenen “*Bir mih bir nal kurtarır; bir nal bir at kurtarır; bir at bir er kurtarır; bir er bir vatan kurtarır.*” atasözü dikkatimi çekmişti. Tez konum neden eğitim politikası? Sorusuna verilebilecek en güzel yanıt burada yatmaktadır. Eğitim sürecinde yetiştirilen insan unsuru özeldir. Yarınlarımız yetiştirdiğimiz bireylere emanet olduğundan, bu noktada eğitim politikasına önemli görevler düşmektedir.

Araştırmam sırasında gördüğüm yardımlardan dolayı, Tez Danışmanım Prof. Dr. Nevin COŞAR’a

Sonsuz sabrından dolayı annem Fatma KERİMOĞLU’na, desteklerinden dolayı kardeşim Berivan KERİMOĞLU’na, kuzenim Sinem ŞAHİN’e, arkadaşım Filiz ERYÜREK’e

Teşekkür ederim.

İstanbul

Zarife KERİMOĞLU

Haziran 2006

ÖZET

Çok partili bir döneme geçilmesiyle birlikte siyasi hayatta yaşanan değişim, eğitim politikasına yansımıştır. CHP çok partili dönemin ilk kurultayında bu değişimin sinyallerini vermiş, parti programında ve hükümet programlarında eğitim politikasını belirleyen maddelere yer verirken bir muhalefetin varlığını da hesaba katmıştır. Bu dönemde toplanan milli eğitim şûralarından özellikle demokratik eğitimin üzerinde duran Dördüncü Milli Eğitim Şûrası önemli bir yer teşkil etmiştir. DP programı ile CHP programı arasında benzerlik görülse de DP programında ve hükümet programlarında manevi değerlere yapılan vurgu DP'nin farkını ortaya koymuştur.

Halkevleri ve Köy Enstitüleri bu dönemde kapatılan iki kurum olmuş, din eğitimi tekrardan okullara girmiş ve tüm öğretim kademelerine doğru yaygınlaştırılmıştır. Demokratik eğitim ilkeleri ilköğretim ve ortaöğretim programlarına yansıtılmıştır. Bu dönemde üniversitelere verilen özerkliğin yanı sıra tek üniversiteden çok üniversiteli bir döneme girilmiş, ayrıca verilen özerklik konusunda da tartışmalar yaşanmıştır.

ABSTRACT

The transforming into a multiparty period has reflected on to the education policy. CHP has given at its first general assembly the first signals of this change, while placing certain articles in the party program and in the government programs that determined the education policy, has also took into consideration the existence of an opposition. Of the national education councils held in this period the Fourth National Education Council that specifically stressed on democratic education, occupies an important place. In spite of the presence of a resemblance between the programs of DP and of CHP, the emphasis attached in the DP program and in the government programs on the moral values, has revealed the difference of DP.

The Community Centres and the Village Institutes were the two foundations closed down within this period, religion education was brought back again to the schools and has been spread to all the education levels. The principles of democratic education have been reflected on to primary education and secondary education syllabus. Besides autonomy having been granted to the universities in this period, stepping into a multi-university period was experienced also; furthermore some arguments on this granted autonomy have been experienced too.

GİRİŞ

Bu çalışmada; “1946-1960 Arası Uygulanan Eğitim Politikası” başlığı altında, çok partili dönemin ilk genel seçimlerinin yapıldığı 21 Temmuz 1946 tarihinden 27 Mayıs 1960 tarihine kadar geçen süre esas alınmıştır. Araştırma; 21 Temmuz 1946 tarihinden 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinin yapıldığı tarihe kadar Cumhuriyet Halk Partisi programı ve hükümet programlarını, 14 Mayıs 1950 tarihinden 27 Mayıs 1960 tarihine kadar olan sürede ise Demokrat Parti programı ve hükümet programlarındaki eğitim politikasını yansıtan maddeleri ve bu dönemler arasındaki halk eğitimi, din eğitimi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim alanlarını kapsamıştır. Parti programlarında belirtilen; güzel sanatlar, müzeler, kütüphaneler ve beden eğitimi tezin kapsamı dışında bırakılmıştır. Belirtilen kapsam doğrultusunda tek partili bir süreçten çok partili bir döneme geçiş siyasi alanda değişimi ifade ederken, bu değişimin eğitim alanına nasıl yansıtıldığının incelenmesi ve çok partili dönemin eğitim politikasının ne olduğunun ortaya konulması bu tezin amacını teşkil etmiştir.

Tez konumun seçilmesinde; branşının tarih olması yanında bir eğitimci olarak tarih ile eğitimi bütünleştirecek bir araştırma yapma isteği etkili olmuştur. Dönem olarak Türk siyasi hayatının önemli safhalarından birini teşkil eden ve birçok araştırmacının da ilgisini çeken 1946 yılı başlangıç alınarak 1960’a kadar olan dönem araştırılmıştır.

Bu çalışmada; siyasal alanda yaşanan değişim CHP’nin eğitim politikasına nasıl yansımıştır? Tespit edilen eğitim politikasının tek partili bir dönemden farkı olmuş mudur? CHP’nin tek partili dönemden, DP’nin de CHP’den teslim aldığı eğitim kurumlarına bu dönemde nasıl yaklaşılmıştır? DP devraldığı kurumlara eleştirilerine neye dayanarak yapmıştır? DP nasıl bir eğitim politikası izlemiştir? sorularına yanıt aranmıştır.

Öncelikle tez konumuzun başlığı olan “eğitim politikası” bağlamında eğitim ve eğitimin fonksiyonlarının açılımını yapacak olursak; eğitim, genel anlamda “bireylerde istendik davranışların oluşturulması” şeklinde tanımlanmıştır. Eğitim, toplumsal kalkınmayı ve ilerlemeyi sağlayacak vasıflı bireyleri yetiştirirken; kişilere çevrelerini tanıma, bilinçli hareket etme imkanını veren, refah ve mutluluklarını arttıran önemli bir sosyal hizmet görevi üstlenmiştir. Eğitimden beklenen bu verimli sonuçların elde edilebilmesi için de tespit edilecek eğitim politikasının önemi büyük olmuştur. Eğitim politikası; *bir ülkede yaşamakta olan bireylerin alacakları eğitimle ilgili olarak, izlenmeye (devletçe-hükümetçe) çalışılan*

*düzenli yol*¹ olarak eğitimi yönlendirmiş, bireylerin kişisel ve toplumsal gelişimini sağlamasına katkıda bulunmuştur. Eğitimle hedeflenen amaçlar doğrultusunda eğitimin fonksiyonları da belirlenmiştir.

Eğitimin fonksiyonları; toplumun kültürel mirasının birikimini ve sürekliliğini sağlamak, toplumsal değerleri ve kuralları bireye çeşitli yollarla öğretmek bireyi “toplumsallaşma” sürecine katmak, ekonominin gereksinimlerine uyan insan gücü ile birlikte beyin gücünü yetiştirmek, yenilikçi ve değişmeyi sağlayıcı elemanlar yetiştirerek ülkenin gelişmişlik düzeyine etki etmek, mevcut siyasal sisteme sadakati sağlamak olmuştur.² Eğitim ve eğitimin fonksiyonları yeni ulus oluşturma sürecinde etkin bir şekilde kullanılmıştır. Ulus-devletin oluşturulması sürecinde geleneksel toplum yapısı reddedilerek, ulusal bir kültürün yaratılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda eğitimde bir birlik göstermeyen Osmanlı eğitim sistemi devam ettirilmemiş, daha Kurtuluş Savaşı sırasında eğitim konusunda çalışmalara başlanmıştır. 16 Temmuz 1921 Maarif Kongresi toplanmış, milli kültürün önemi ve gerekliliği üzerinde durulmuştur. Cumhuriyetin ilânıyla; ulusal değerlerin ve kuralların bireye öğretilmesi, onun toplumsallaşma süreci içine katılması ve öğretimde bir birlik sağlanması amacıyla 3 Mart 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir. Böylece tüm eğitim kurumları Maarif Vekaleti’ne bağlanmıştır.

Yeni Türk Alfabesinin kabul edilmesi ve dilin Türkçeleştirilmesi ile köy ve kentlerle alt ve üst tabakalar arasında dil nedeniyle ortaya çıkan ve ulusal devlet birliğinin oluşmasını, ulusal bilincin doğmasını engellemiş olan anlaşma güçlüklerinin ortadan kaldırılması, sonra genç kuşakların Osmanlı İmparatorluğu’nun politik-kültürel geleneklerinden kesin kopması hedeflenmiştir.³ Türk milli eğitim politikasının, Türkiye Cumhuriyeti’nin temel ilkelerine(Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Lâiklik, Devletçilik, İnkılâpçılık) dayandırılması siyasal sisteme sadakati sağlama konusunda atılan önemli bir adım olmuştur. Türk ulusunun manevi ve kültürel değerleri milli eğitimle korunup geliştirildiğinden, Türk eğitim sisteminin milli ve çağdaş bir eğitim sunması amaçlanmıştır. Türk milli eğitim sistemi; öğretim birliğine, karma eğitime, ilköğretimin zorunlu ve parasız olmasına dayandırılmış ayrıca öğretim programlarının milli ve bilimsel olmasına, sosyal ihtiyaçları ve çağın gereklerini karşılamasına özen gösterilmiştir.

¹ Erdoğan Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1960-1971)**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1999, s. 27.

² Mahmut Tezcan, **Eğitim Sosyolojisine Giriş**, Ankara, Çağ Matbaası, 1976, s. 39-45.

³ Kurt Steinhaus, **Atatürk Devrimi Sosyolojisi**, İstanbul, Sander Yayınları, 1973, s. 124.

Türk toplumunun gelişmesi ve ileri ülkeler arasında yer alması için eğitim kalitesinin yükseltilmesi ve yaygınlaştırılması gerektiği göz önünde bulundurulmuştur. Cumhuriyetin ilk yılları ilköğretim ve ilkokul öğretmenleri yetiştirme faaliyetleri ile geçmiştir. İlköğretim tüm yurt çapında yaygınlaştırılmış, ilköğretimin amacı çocukları milli hayata hazırlamak olarak belirlenmiştir. Millet Mektepleri(1928) ile okuma-yazma öğretilmesi ve temel bilgilerin halka yaygınlaştırılması esas alınmış; rejimin halka anlatılması ve benimsetilmesi, aydınların halkla buluşması amacı ile de Halkevleri(1932) kurulmuştur. Köylerde toplumsal ve ekonomik kalkınmayı sağlayacak bir kurum olarak da Köy Enstitüleri(1940) açılmıştır.

Osmanlı döneminde rüşdiye, idadi ve sultani gibi adlarla ifade edilen ortaöğretim, cumhuriyet döneminde ortaokul ve lise olarak iki devreye ayrılmıştır. Bu dönemde ortaöğretim, bireyleri yükseköğretime hazırlayan kurum olmanın yanı sıra mesleki bilgilerin verildiği yerler olarak ekonominin istediği işgücünü yaratmıştır. Ülkeye 1924'te davet edilen John Dewey, 1925'te Kuhne, 1927'de Buyse mesleki ve teknik eğitim üzerinde durulması gerektiğini belirten raporlar sunmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası, toplam işgücü içinde oranı yükselen genç nüfusa iş olanakları hazırlamak ve sanayinin işgücü talebindeki artışı karşılayabilmek için mesleki ve teknik eğitim üzerinde durulmuştur. Yükseköğretim alanında; Osmanlı'dan devralınan Darülfunun'un çağın gereksinimlerine cevap veremediği düşüncesiyle, ülkeye 1932'de davet edilen Malche'nin görüşleri doğrultusunda reform yapılmıştır. Tüm bu girişimler toplumsal değişimin sağlanması amacıyla yönelik olmuş ve bu değişimi sağlayacak koşulların yerine getirilebilmesi içinde siyasal hayatta tek partili bir dönem yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında; gerek meclis içinde bir muhalefetin belirmesi gerekse Türkiye'nin demokratik rejime geçeceğine dair dış kulvarda verdiği vaat sonucu çok partili döneme geçilmiştir. Bu noktada, çok partili siyasal yaşamın ilk genel seçimlerinin yapıldığı 21 Temmuz 1946'dan başlanarak 27 Mayıs 1960 askeri ihtilale kadar geçen sürede eğitim alanında yaşanan gelişmeler bu tezde aktarılmıştır.

Bu dönemde, gerek CHP gerekse DP tarafından milli bir eğitim verilmesi anlayışı devam ettirilmiştir. Bireylerin yetişmesi ve şekillenmesi açısından ayrı bir anlam taşıyan ilköğretim, CHP ve DP tarafından sürekli ele alınmıştır. İlköğretimde okul yapımı meselesi ise tartışılan bir konu olmuştur. CHP, köy okullarının yapımına köylü vatandaşları katma amacını taşımışsa da, DP köylünün çalıştırılmasını yanlış bulmuş ve bu sorumluluğu kaldırmıştır. Devletin yetişemediği alana vatandaşını katma düşüncesi DP tarafından angarya işler olarak yorumlanmıştır.

İlköğretimde ele alınan diğer bir mesele de öğretmen meselesi olmuştur. Eğitimin kilit taşı olan öğretmen meselesine bu dönemde farklı yaklaşılmıştır. CHP döneminde İsmail Hakkı Tonguç bulunduğu mevkiden uzaklaştırılmıştır. DP'de öğretmen meselesini sürekli sorgulamıştır. DP döneminde Maarif Vekillerinin açıklamalarına baktığımız zaman ağırlıklı konunun öğretmen meselesi olduğu görülmüştür. Oysa ki Atatürk “Öğretmenler yeni nesil sizin eseriniz olacaktır!” diyerek öğretmenlere olan güvenini belirtmişti.

Bu dönemde; Halkevleri ve Halkodalarına karşı tavır alınmıştır. Halkevleri ve Halkodaları kapatılıp(1951) yerlerine Halk Eğitim Bürosu, Halk Okuma Odalarının açılması düşündürücü olmuştur. Çünkü açılan bu yeni kurumların işlevini kapatılıncaya kadar Halkevleri ve Halkodaları yürütmüştür. Ayrıca düşünsel temelleri Atatürk döneminde atılan Köy Enstitüleri, nüfusunun çoğunluğu köylerde yaşayan bir ulus için köylerde toplumsal ve ekonomik dönüşümü sağlama görevini üstlenmişti. Bu gerçeklik yadsınarak Köy Enstitüleri DP döneminde kapatılmıştır.(1954) Kapatılma gerekçesi olarak bir çok neden öne sürülse de, köylerde toplumsal dönüşümü sağlayacak olan bu kurumlar büyük toprak sahiplerini rahatsız etmişti. Ayrıca CHP'de kendi döneminde kurulan bu kurumları yeteri kadar savunamamıştır. Bu da gösteriyor ki kişisel ve siyasi kaygılar eğitim alanına yansımıştır.

Siyasi kaygıların yaşandığı bir diğer alan ise din eğitimi olmuştur. Çünkü genel seçimler öncesi DP “dinsiz bir yönetimden kurtulma” vaadi vermişti. Din eğitimi CHP'ye göre DP'nin öncelikli konusu olmuştur. Din derslerinin tekrardan okullara girmesine CHP öncülük etse de, DP tarafından din eğitime geniş imkanlar tanınmıştır. Gerek parti programı gerek I., II. ve III. Adnan Menderes Hükümetleri programları incelendiğinde “manevi değerler”e yapılan vurgunun diğer eğitim alanlarının önüne geçtiği görülmüştür. DP döneminde dikkat çeken bir diğer nokta da “dil” alanında olmuştur. Osmanlı kültüründen kopmayı ifade eden dildeki sadeleşme öz Türkçe kelimelerin kullanımı, DP döneminde yerini ağırlıklı olarak Osmanlıca kelimelerin kullanımına bırakmıştır. Parti programında “Türk dilinin süratle gelişmesi yönünde...” ibaresine ters bir yaklaşım sunulmuştur.

DP döneminde ortaöğretim alanında görülen okullaşma oranlarındaki artış “vergisini veren halka neden okul açmayalım” düşüncesinin ürünü olmuştur. Burada kalite kaygısının ön planda tutulmasından çok siyasal kaygıların ön planda tutulduğu görülmüştür. Çünkü her açılan okul beraberinde öğretmen ve araç-gereç ihtiyacını beraberinde getirmiştir. CHP ekonominin gereksinim duyduğu bireyleri yetiştirme düşüncesiyle, mesleki ve teknik eğitim alanına yönelse de genel talep klasik okullardan yana olmuştur. Bunun üzerine 1948-49

öğretim yılından itibaren klasik ortaokulların sayısı arttırılmıştır. Ancak liselerde kalite kaygısı ön planda tutulmuş, okul sayısı fazla artmamıştır.

DP'nin sürekli vurguladığı ve partinin isim sahipliğini de yapan “demokrasi”yi programlara yansıtma konusunda CHP başarılı olmuştur. 1948 İlkokul ve 1949 Ortaokul Programlarında demokratik hayatın ve zihniyetin bireylere benimsetilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca demokratikleşme süreci 13 Haziran 1946 Üniversiteler Kanunu ile yükseköğretime yansıtılmıştı. Bu demokrasi idaresinde güzel bir başlangıç olsa da, gerek CHP gerekse DP döneminde öğretim üyelerine karşı bir yaklaşım söz konusu olmuştur. Özellikle DP döneminde öğretim üyelerine karşı sınırlandırıcı yaklaşımlar, iktidarını koruma kaygısından kaynaklanmıştır. Örneğin Siyasal Bilgiler Fakültesi dekanı olduğu yıllarda Turhan Feyzioğlu'nun “nabza göre şerbet vermeyiniz” sözü siyaset yapmakla suçlanmasına neden olmuştur. Bunlar fikir ayrılıklarının hoş görüldüğü demokrasi anlayışına ters uygulamalar olarak karşımıza çıkmıştır.

Bu temeller üzerine oturtulan, bu tez iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde; iktidarda bulunduğu süre içinde CHP programı ve hükümet programlarına, daha sonra DP programı ve hükümet programlarına yer verilerek eğitime ilişkin maddeler yorumlanmıştır.

İkinci bölümde eğitim faaliyetleri başlığı altında; halk eğitimi, din eğitimi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim alanlarına değinilmiştir. Ayrıca bu alanların tek partili dönemdeki gelişmeleri genel hatlarıyla verilmiştir.

Konunun araştırılması sırasında dönemin gazetelerinden Ulus Gazetesi ve Zafer Gazetesi'nden ağırlıklı olarak yararlanılmıştır. Özellikle bu iki gazetenin seçilmesinde Ulus Gazetesinin CHP'ye, Zafer Gazetesi'nin DP'ye olan yakınlığı etkili olmuştur. Gazeteler gerek meclis içinde gerekse meclis dışında eğitim alanında meydana gelen gelişmeleri aktaran kaynaklar olarak ön plana çıkmış, ayrıca meclis içindeki bazı görüşlerde TBMM Zabıt Cerideleri incelenerek teze aktarılmıştır. Bunun yanı sıra CHP ve DP programlarına ve hükümet programlarına ulaşılmış, tezin amacı doğrultusunda bu programlardaki eğitim ve öğretime yönelik maddeler yorumlanmıştır. İlköğretim ve ortaöğretim alanında kabul edilen programlar ve milli eğitim şûraları incelenmiş, ayrıca araştırmaların sırasında ilgili kanunlara da yer verilmiştir. DP'nin eğitim politikasını yansıttığı noktasından hareket edilerek, DP döneminde en uzun Maarif Vekilliği yapan Tevfik İleri'nin görüşlerine geniş ölçüde yer verilmiştir. Dönemin sayısal verileri Devlet İstatistik Enstitüsü'nden yararlanılarak sunulmuş, internette yer alan bilgiler de tez içinde kullanılmıştır.

Birinci Bölüm

I. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE SİYASİ PARTİ ve HÜKÜMET PROGRAMLARINDA EĞİTİM (21 TEMMUZ 1946-27 MAYIS 1960)

A. GİRİŞ

Bir ulusun kalkınmasını sağlayan faktörlerden biri de eğitim olmuştur. Eğitim; kültürel değerlerin yeni nesillere aktarılmasında, toplumsal sürekliliğin sağlanmasında, kalkınmayı ve ilerlemeyi sağlayacak vasıflı bireylerin yetiştirilmesinde önemli görevler üstlenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunun temeli dine dayandığından, eğitim alanında dinin egemenliği medreseler aracılığıyla sağlanmıştır. Fakat 17. yüzyıla gelindiğinde medreseler çağdaş bir eğitim vermekten uzak olmuştur. Bu durum Tanzimat döneminde daha belirgin bir hale gelmiş, modernleştirme çalışmaları sonucu kurumların yeniden yapılandırılmasında laik eğitimle yetişmiş bireylere ihtiyaç duyulmuştur. Medreselerin kapatılması söz konusu olmadığı için, medreselerin yanında batı tarzı eğitim kurumları açılmıştır. Bu iki sistemin dışında tekkeler, yabancı okullar, azınlık okulları yer almış eğitimde bir birlik sağlanamamıştır. Bu durumun topluma olan negatif yansımaları daha Kurtuluş Savaşı sırasında Türk eğitim sisteminin temellerinin atılmasıyla giderilmek istenmiştir.

Eğitim, Kurtuluş Savaşı'nın yoğun olduğu dönemde öncelikli konuların başında gelmiştir. Çünkü yeni Türk Devleti'nin oluşumunda, ulusal ideallerin beslenmesinde, özgür ve ulusal devlet yaratılmasında, dinamik ve çağdaş bir toplum kurulmasında eğitim başvurulacak yegane araç olmuştur. Milli bir eğitim programı oluşturmak amacıyla, 16 Temmuz 1921'de Ankara'da Maarif Kongresi toplanmıştır. Atatürk 27 Ekim 1922'de Bursa'da yaptığı bir konuşmada, bir ulus için eğitimin ne anlama geldiğini *"...En önemli ve verimli vazifelerimiz Milli eğitim işleridir. Milli eğitim işlerinde kesinlikle zafere ulaşmak lazımdır. Bir milletin gerçek kurtuluşu ancak bu şekilde olur..."*⁴ sözleriyle dile getirmiştir.

Cumhuriyetin ilânıyla birlikte geleneksel toplum yapısına çağdaş bir yön vermek, toplumsal dönüşümü sağlamak için harekete geçilmiştir. Milli eğitim ile milli egemenlik ve tam bağımsızlık ilkelerini benimsemiş, milli birlik ve bütünlüğe önem veren bireyleri yetiştirmek amaçlanmıştır. Eğitim ve öğretimin tek bir elden yönetilmesi için 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yanı sıra

⁴ Kadir Çetin ve H. Ömer Gülseren, "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Stratejileri", <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/cetin-gulseren.htm> (23.05.2006)

salтанatın ve hilafetin kaldırılması, 1924 Anayasasının kabulü, kıyafet kanunu, tekke ve zaviyelerin kapatılması, Türk medeni kanununun kabulü, Türk borçlar kanunu, hukuk ve ceza muhakemeleri kanunlarının çıkarılması, modern zaman ve ölçü birimlerinin kabul edilmesi, Latin alfabesinin alınması, Türk Tarih Kurumunun kurulması ulusal birliği sağlamada önemli girişimler olmuştur. Böylece Atatürk Devrimi'nin öngördüğü çağdaşlaşma, kalkınma ve çağdaş uygarlık düzeyine çıkma hedefinde büyük adımlar atılmıştır.

Atatürk Devrimi; ulusal, dinamik bir çağdaşlaşma eylemi olarak kendisine çoğulcu, özgürlükçü, demokratik bir siyasal sistemi amaçlamıştı. 1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 12 Ağustos 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile çok partili döneme geçilmek istense de cumhuriyet ve devrim karşıtı girişimlerin baş göstermesi üzerine demokratik bir yönetime geçilememiştir. Bu nedenle toplumsal değişimin sağlanması, yeniliklerin benimsenmesi amacıyla Türk siyasi hayatında tek partili bir dönem yaşanmıştır. Türk siyasi hayatında tek parti yönetimi çağdaşlaşma, toplumu siyasallaştırma süreci içinde bir geçiş bir ara sistem olurken⁵ tek parti konumundaki CHP'nin başına Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü geçmiştir.

İsmet İnönü, 26 Aralık 1938'de toplanan CHP'nin Üçüncü Kurultayı'nda Milli Şef unvanını alarak, 12 yıl boyunca ülke yönetiminde söz sahibi olmuştur. Cumhurbaşkanlığının ilk yılları aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı yıllarına rastladığından, İsmet İnönü ekonomik ve siyasi girişimlerle Türkiye'yi savaşın olumsuz etkilerinden uzak tutmaya çalışmıştır.

Öncelikle savaş döneminde bütçenin finansmanında vergiler ana kaynak olarak kullanılmış, vergi oranlarına çeşitli zamlar yapılmıştır. Bu dönemde borçlanma konusuna ılımlı bakılmış, üretim artışı olmadan para arzına başvurulması ise enflasyona ve mal kıtlıklarına yol açmıştır.⁶ Enflasyon ve mal kıtlıkları beraberinde karaborsacılık ve aşırı kârlar yaratan fiyat politikaları getirmiş, bu durum ise ellerinde büyük birikimler toplayan özel şahıslara yaramıştır. Ayrıca tarımdaki önemli iş gücünün de silah altında oluşu ürün fiyatlarının artmasına bu da büyük toprak sahiplerinin ellerinde önemli bir birikimin toplanmasına neden olmuştur. Elleri bu birikimleri tutan bu işadamları ve çiftçi grupları 1945'ten sonra liberal rüzgarların temel itici gücü olmuştur.⁷ Bu gelişmelerden sonra savaş dönemi vurgunlarıyla saflarını güçlendiren burjuvazi kendisini ideoloji düzeyinde

⁵Suna Kili, **Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli**, 7. Baskı, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, s. 103-111.

⁶Nevin Coşar, **Kriz, Savaş Ve Bütçe Politikası (1926-1950)**, 1. Baskı, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2004, s. 127-129.

bürokrasiden ayırma yolunu tercih etmiştir. Burjuvazi kontrol altındaki fiyatlardan, ürüne el koyan jandarmadan, devlet tekellerinden ve başlıca kaygısı vergi toplamak olan devletten kurtulmayı vaat eden bir yaklaşım içine girmiştir.⁸ Bu yaklaşım ülke yönetimi için bir birlik oluşturan asker-bürokrat seçkinler, toprak sahipleri ve burjuvazi arasında siyasi ittifakta statükonun korunmasını imkansız hale getiren bir aşınma meydana getirmiştir.⁹ 21 Mayıs 1944'te bütçe görüşmeleri sırasında Celal Bayar bütçe açığı, hayat pahalılığı, ekonomik politikaların tutarsızlığını açıklayarak muhalif görüşlerini dile getirmiştir.¹⁰ İç siyasette yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra dış politikada yaşanan gelişmeler de çok partili döneme geçişin habercisi olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonunda yeni bir dünya düzeni oluşmuştu. Savaş hem galip hem de mağlup ülkelerde önemli yapısal değişikliklere yol açmış, Türkiye gibi savaşın içinde doğrudan yer almamış ülkelerde de önemli değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur.

Öncelikle iktisadi alanda devletçilik yerine iktisadi liberalizm ve uluslararası serbest ticaret doktrini benimsenmiştir.¹¹ Siyasi alanda ise İkinci Dünya Savaşı'nı demokrasi cephesinin kazanması sonucu dünyaya hakim duruma geçen demokratik ideolojilere, Türkiye kendi siyasi rejimini uydurma zorunluluğunu hissetmiştir.¹² Çoğulcu, kapitalist bir demokrasi anlayışı Türkiye'yi de etkilemişti. Türkiye, ittifak içinde olduğu ülkelere uyum sağlamak amacıyla, demokratik esasları hayata geçirmeye çalışmıştır. Nisan 1945'te San Fransisko Konferansı'na kurucu üye olarak katılmış, Birleşmiş Milletler antlaşmasını imzalayarak da gerekli demokratik idealleri gerçekleştireceğini garanti etmiştir.¹³ Gerek bu koşulun yerine getirilmesi gerekse mecliste muhalif seslerin duyulması sonucu, İnönü çok partili siyasi sisteme geçilmesini destekler konuşmalar yapmıştır.

İnönü, 1 Kasım 1945 yasama yılının açılışında hükümet partisi karşısında bir parti bulunmayışının tek eksik olduğunu, memleketin ihtiyaçları doğrultusunda hürriyet ve demokrasi havası içinde başka bir siyasi partinin kurulmasının mümkün olacağını açıklamıştır.¹⁴ Zaten parti içindeki muhalefet 4753 sayılı Çiftçiye Topraklandırma Kanununun

⁷ Tevfik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2003, s. 339.

⁸ Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, 9. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 164.

⁹ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 2. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1999, s. 125-126.

¹⁰ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004, s. 42.

¹¹ Coşar, **a.g.e.**, s. 127.

¹² Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, Afa Yayıncılık, 1996, s. 125.

¹³ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 15. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 302.

¹⁴ "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 7 nci Dönem 3 üncü Yasama Yılına Açış Konuşmaları-1 Kasım 1945", http://www.tbmm.gov.tr/kultur_sanat/yayinlar/yayin057/57_00_004.pdf, s. 60. (22.03.2006).

görüşülmesi sırasında güçlü bir şekilde kendini hissettirmeye başlamıştı. 11 Haziran 1945 tarihinde TBMM’de kabul edilen kanun topraksız köylüyü topraklandırma amacını taşımış, toprak sahiplerinin gücünü kırmaya yönelik olduğu kadar toplumsal yapıda meydana gelecek değışimi de bünyesinde barındırmıştı. Kanuna mecliste bulunan toprak sahipleri, özel mülkiyet haklarının ihlal edildiğini öne sürerek itiraz etmişlerdir. Meclisteki bu güçlü muhalif seslerden Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü tarafından Dörtlü Takrir imzalanarak meclise sunulmuştur.

7 Haziran 1945 tarihinde Fuad Köprülü tarafından TBMM’ye sunulan Dörtlü Takrir, CHP içinde ıslahat yapılmasını isteyen siyasi bir ultiatom niteliğı taşımış, demokratik bir rejime duyulan istek belirtilmiştir. Önerge sahipleri parti içinden gelen tepkilere rağmen amaçlarının parti kurmak olmadığını dile getirmişlerse de, demokrasiye yapılan vurgu yeni bir parti oluşumunun sinyallerini vermişti.¹⁵ Toplumsal tabanı savaş yıllarının huzursuz ortamında CHP’ye karşı tavır almış olan yoksul halk kitlelerine, geniş bir aydın zümresine,¹⁶ CHP’ye göre daha az bürokratik, daha fazla sanayici, tüccar, büyük toprak sahibi ve meslek sahiplerine dayanan DP, 7 Ocak 1946 tarihinde Dörtlü Takrir sahipleri tarafından kurularak Türk siyasi hayatı içindeki yerini almıştır. DP’nin kurulmasından kısa bir süre sonra 21 Temmuz 1946 tarihinde ilk tek dereceli genel seçimler yapılmıştır. 24 Temmuz’da açıklanan seçim sonuçlarına göre; TBMM’de ki toplam 465 milletvekilliğinden CHP 395, DP 64, Bağımsızlarda 6 sıvı¹⁷ kazanmıştır. Seçimlerin açık oy-gizli sayım yöntemiyle yapılması, DP’nin seçim sonuçlarını eleştirmesine yol açmıştır.

1946 seçimlerinden sonra CHP, DP’ye ayak uydurmak için ikili bir değışime uğramıştır. Bunlar siyasal ve toplumsal değışimler olmuştur. Siyasal alanda çok partili hayatın kuralları saptanmış ve bu kurallara CHP kendisi de uymuştur. Toplumsal değışim olarak da CHP bütün sınıflara yönelme amacı taşımıştır.¹⁸ Bu değışimlerin ilk sinyalleri 17 Kasım 1947 tarihinde toplanan Yedinci Kurultay da verilmiştir.

CHP 1947 yılındaki Yedinci Kurultayı’nda, savaş yıllarında çeşitli nedenlerden dolayı partisinden uzaklaştırdığı kitleleri geri kazanmak amacıyla birtakım girişimlerde bulunmuş ve bu doğrultuda kararlar almıştır. Çiftçiye Topraklandırma Kanununun toprak ağalarını rahatsız eden 17. maddesinin kaldırılmasına karar verilmiş, laiklik konusunda uzun tartışmalar

¹⁵ Albayrak, **a.g.e.**, s. 44-47.

¹⁶ Taner Timur, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2003, s. 26-29.

¹⁷ Albayrak, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁸ Timur, **a.g.e.**, s. 67.

yaşanmıştır.¹⁹ Laiklik ilkesi ile ilgili maddeye “Din anlayışı bir vicdan meselesi olduğu için her türlü hücum ve müdahaleye karşı korunmalıdır. Hiçbir yurttaş ibadet ve ayinler yüzünden rahatsız edilmemelidir.” diye bir ek yapılmıştır.²⁰ Parti programında devletçilik liberal bir anlayış doğrultusunda yeniden yorumlanmış, programda özel girişim vurgulanarak devletçilik neredeyse özel girişimciliğin yardımcısı haline getirilmiştir.²¹ Ayrıca Kurultayda parti tüzük ve programlarında yapılan değişikliklerle partinin iç yapısı demokratikleştirilmiştir.

Kurultayda okullara din dersi konulması ve din adamı yetiştirilmesi konusu ele alınmıştır. Din derslerinin yanı sıra liberalleşme siyaseti, 1947 Kurultayında eğitim işlerine ayrılan maddelerde de kendini göstermiştir. Çok partili dönemde CHP’nin eğitim politikasını yansıttığından, bu süreçten sonra bu maddelere değinilmiştir.

B. CHP PROGRAMI ve HÜKÜMET PROGRAMLARINDA EĞİTİM

Tek partili dönemde kabul edilen 1943 parti programında; cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılâpçı vatandaş yetiştirme işi öğretimin her derecesinde mecburi görülmüştür. Ayrıca Türkiye fikirde, karakterde, bedende birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak ifade edilmiştir. Eğitim her türlü hurafeden uzak, milli ideolojiye uygun, vatan, millet ve aile severlik esasına dayandırılmıştır. Eğitim ve öğretimde tutulacak yolun maksadı, nazari ve ameli (teorik ve pratik) olarak temin edileceği açıklanmıştır.²² 1947 Kurultayında kabul edilen programda ise eğitim ve öğretim konusunda bütün temel noktalarda önceki programların çizgisini sürdürmekle birlikte üslup yumuşatılmıştır. Cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılâpçı yurttaşlar yetiştirmek hedefi artık “‘Türkiye Cumhuriyeti’nin dayandığı esaslara bağlı yurttaş yetiştirmek’” olarak dile getirilmiştir.²³

“1.Ulusal eğitim ve öğretimde prensipler şunlardır:

- a)Türkiye Cumhuriyetinin dayandığı esaslara bağlı yurttaş yetiştirmek,*
- b)Tarihimizin ilham ettiği milli karakteri ve ulusal geleneğimize uygun bir ahlâkı her vasfın üstünde tutmak ve mutluluğu ulusa hizmette aramak,*
- c)Ahlâk, fikir ve beden eğitiminde Türk gençliğine ahenkli bir gelişme sağlamak, vazife ahlâkını tesis etmek,*

¹⁹ A.g.e., s. 80-82.

²⁰ Demirtaş Ceyhun, “Laisizm “Çarpık Demokrasimiz” Ve Soğuk Savaş” <http://www.cumok.org/html/yazidizileri/dceyhun/laisizm.htm> (16.05.2006)

²¹ Timur, a.g.e., s. 80-82.

²² **CHP Programı 14.VI. 1943**, Ankara, Zerbamat Basımevi, 1943, s. 6-10.

²³ İsmail Kaplan, **Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi Ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s. 208.

d)Fikir ve iş eğitimini birbirinden ayırmamak ve topluluğa yarar her türlü işe saygı göstermek fikrini aşulamak,

e)Her öğretim ve eğitim kurumunda öğrencilerin şahsi teşebbüs kabiliyetlerini geliştirmek ve onları, her güçlüğü yenecek derecede milliyetçi, ülkücü, azimli, işinde hesaplı maddeci ve faydacı olmaktan uzak intizamlı ve aile sever vatandaş olarak yetiştirmek.”²⁴

Parti programında öğretmenlere verilen değer vurgulanmış, öğretmenlerden devrim ve tarih bilincini yeni nesillere aktarmaları istenmiştir:

“Partimiz, yurttaşların Türk milletinin tarih ve medeniyetini gerçek çerçevesi içinde ve hakkıyla öğretmenlerine üstün bir önem verir. Çocuklarımızın ve gençlerimizin, Türk tarihi mefahirinin(övüncelerinin), hususiyle Kurtuluş Savaşı ve devrimlerimizin şuuruna sahip insanlar olarak yetiştirilmesine dikkat etmeyi vazife sayarız.”²⁵

Geleceğe yön veren bireyleri yetiştiren, onlara yol gösteren öğretmenlerin siyasetle ilgilenmeleri sakıncalı görülmüştür. Bu kaide akademik çevrede profesör ve doçentleri kapsam dışında bırakmıştır:

“Öğretmenler siyasetle iştigal edemezler. Üniversite profesör ve doçentleri bu kaydın dışındadırlar.”²⁶

Toplumda bir model, bir rehber olarak görülen öğretmenin yetiştirilmesinde “milli unsurlar” esas alınmıştır. Parti programında Köy Enstitülerine geniş imkanlar verileceği belirtilse de, öğretim kurumları için bilgili öğreticiler yetiştirme amacının belirlenmesi, bu kurumların özünü oluşturan uygulamalı derslerin arka plana atılacağıının, bilgiye dayanan derslerin ağırlıklı olacağıının habercisi olmuştur:

“Her derecedeki öğretim kurumlarımız için milli kültürü, milli karakteri sağlam, iyi örnek, bilgili öğreticiler yetiştirmeğe devam edeceğiz. Her dereceden öğretmen yetiştiren kurumlarımızla teknik ve meslek öğretmen okullarına ve köy enstitülerine

²⁴ CHP Programı , ‘y.y.’, ‘y.y.’, 1947, s. 31-32.

²⁵ A.g.e., s. 32.

²⁶ A.g.e., s. 37-38.

geniş imkanlar verilecektir. Büyük mikyastaki öğretmen ihtiyacını karşılayabilmek için öğretmenlik mesleğini daha çekici bir duruma koymayı zaruri görürüz.”²⁷

Bir milletin en kıymetli varlığı; eğitim görmüş, yaratıcı, teşebbüs sahibi vatandaşları²⁸ olduğu noktasından hareket edilerek her derecedeki eğitim kurumları için belirlenen hedefler sıralanmıştır. Fertlerin bu kurumlarda eğitim görebilmeleri için her türlü koşulun sağlanacağı da belirtilmiştir:

“Her derecedeki öğretim kurumları için güttüğümüz başlıca amaçlarımız şunlardır:

a)Şehir ve kasabalarda ve büyük küçük her köyde kız ve erkek bütün çocuklar için ilk öğretimi bir program beraberliği içinde gerçekleştireceğiz.

b)Orta öğretimi memlekette yaymak esasını gözeterek ilçelerde ortaokul ve orta meslek okulu bulundurmak gerekliliğine inanıyoruz.

c)Uzak çevrelerdeki çocukların öğretimden faydalanmalarını temin için lüzumlu olan yerlerde, ücretli veya ücretsiz, yurtlar kurulmasını sağlayacak, kolaylaştıracak ve teşvik edeceğiz.

d)Liselerimizi yüksek öğretime tam kabiliyetli öğrenci yetiştirecek şekilde her bakımdan kuvvetlendireceğiz. Gerekli şartlar hazırlandıkça liselerle bu derecedeki meslek okullarının arttırılmasına çalışacağız.”²⁹

Eğitimin sosyal ve ekonomik kalkınmadaki rolünün, insan gücünün en verimli şekilde geliştirilmesi ve yerinde kullanılması olduğu³⁰ gerçeğiyle kadın ve erkek ayrımı yapılmadan, her yurttaşın meslek bilgisi edinmesinin devlet vazifesi olduğu belirtilmiştir:

“Kadın erkek her yaştaki yurttaşlara meslek bilgisi vermek, onların bu bilgilerini tazelemek ve arttırmak için öğretim kurumları kurulmasını Devletin başlıca vazifesi sayarız. Bunun için:

a) Gerekli bölgelerde orta ve lise derecesinde meslek ve sanat okulları kurmayı ve bunların sayısını arttırmayı, b) Şehir ve kasabalarda akşam meslek kursları açmayı ve her yıl artan gezici kız ve erkek sanat ve tarım kursları ile pratik bilgiyi en uzak köylere kadar götürmeği gerekli görüyoruz. Gündüz hayatını kazanmak zorunda olan

²⁷ A.g.e., s. 35.

²⁸ Refia Şemin, “Eğitimin Sosyal ve Ekonomik Kalkınmadaki Rolü”, **Tecrübi Pedagoji ve Çocuk Psikoloji Bülteni**, C.I, Sayı: 2, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1972, s. 2.

²⁹ **CHP Programı 1947**, s. 32-33.

³⁰ Şemin, a.g.m., s. 2.

yurttaşlara geniş tahsil imkanını verebilmek için her derecedeki öğretim kurumlarının gece öğretimi yapmasını sağlamayı faydalı buluruz.

Her istidatlı(yetenekli) yurttaşa mesleğinde ilerlemek yollarını açmak dileğimizdir. Bunun için hangi öğretim kurumundan çıkmış olursa olsun istidadı ve yeterliği olanlara daha yüksek öğretim veren bir kuruma girmek imkânını sağlayacağız. Bütün yurtta ve her öğretim derecesinde muayyen(belirli) sahalarda normalin üstünde bariz(belirgin) istidatlar gösteren çocukların istidatlarının inkişafını(gelişmesini) sağlayıcı tedbirler alacağız.”³¹

Çok partili hayata geçiş ile birlikte üniversitelere tanınan özerklik, parti programında yerini almıştır:

“Muhtar rejim içinde üniversitelerimizin ve burada yüksek okullarımızın kendilerinden beklenen ilim ve ihtisas adamlarını yetiştirilmelerine, ilim çalışmaları yolunda geliştirilmelerine devam olunacaktır. İmkân elverdikçe memleketin muhtelif bölgelerinde yüksek okullar ve üniversiteler kurmak amacımızdır.”³²

CHP’nin eğitim politikasının çok yönlü unsurlar içerdiği, toplumu tek yönlü şartlandırmadığı görülmüştür. Düşüncenin hür bırakılıp, bilimsel gerçeklere ulaşılmasının istenmesi bunun kanıtı olmuştur:³³

“Bütün üniversite ve yüksek okullarımızda ilim araştırmalarına ve ilim alanında Türk yaratıcılığının gelişmesine önem vereceğiz. Bu arada üniversite içinde ve dışında her türlü başarıları ve çalışmaları teşvik edeceğiz.”³⁴

Bir önceki parti programında değinilen, Türk dilinin gelişimine verilecek destek bu programda da yer almıştır:

“Türk dilini kendi yapısının zengin imkanları içinde organik bir gelişmeye mazhar(erişen) kılmak amaçlarımızdandır.”³⁵

Milli bir kütüphane kurulması yönünde ilk adım atılmıştır:

³¹ **CHP Programı 1947**, s. 34-35.

³² **A.g.e.**, s. 33.

³³ Yılmaz Gülcan, **Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001, s. 302.

³⁴ **CHP Programı 1947**, s. 34.

³⁵ **A.g.e.**, s. 32.

“Başkente bir milli kitaplık kurulması ve memleketin her tarafında ihtiyacı karşılayacak kitaplıklar meydana getirilmesi amacımızdır. Yayın işlerine önem verilecektir.”³⁶

Güzel sanatların gelişimi, müzelerin eserlerle zenginleştirilmesi için her türlü teşvikin sağlanacağı bu parti programında da belirtilmiştir:

“Güzel sanatları yüksek bir insan topluluğunun esas ihtiyaçlarından sayan partimiz: Güzel sanat eserlerini ve sergilerini korur ve teşvik eder, Devlet Opera ve Tiyatrosunun kurulmasını ve tiyatro sanatının korunmasını amaç bilir, Müzik kültürü alanında Türk yaratıcılığının Tam gelişmesini sağlayıcı ve milli istidatları teşvik edici tedbirler alır, Sinema sanatının gelişmesini sağlayan şartları hazırlamayı ve bundan öğretim vasıtası olarak da faydalanılmasını gerekli görür.

Halk türkülerini, halk oyunlarını ve her çeşit halk sanat eserlerini toplamaya, değerlendirmeye, filme almaya ve yaymaya önem verir. Müzelerimizi zenginleştirecek değerli tarih eserlerinin toplanmasına ve bu maksatla kazılar yapılmasına ve tarihi anıtların korunmasına önem verilecektir.”³⁷

Halkın eğitilmesinde önemli işlevlere sahip olan Halkevleri ve Halkodalarının sayısının artırılması hedeflenmiştir:

“Halkevleri ve halkodaları milli hayatın ve milli eğitimin başlıca yuvalarıdır. Bunların sayıları bütün memleketi az zamanda kaplıyacak şekilde arttırılacaktır. Halkevi ve halkodasının Türk topluluğunun ilk muhtaç olduğu bir kurum gözü ile görülmesine Partimiz bütün gayretiyle çalışacaktır. Halkevi ve halkodalarının bütün kuruluşunun tamam olması amacımızdır. Ancak hiçbir halkevi ve halkodası kadın ve erkek vatandaşlar için bir arada toplanma salonu, kitaplık, güzel sanatlar üzerinde çalışma esaslarından biri eksik olarak kurulamaz...”³⁸

Nüfusun çoğunluğu köylerde yaşadığından,³⁹ bu geniş halk kitlesinin her yönden geliştirilmesi esas alınmıştır:

³⁶ A.g.e., s. 36.

³⁷ A.g.e., s. 35-36.

³⁸ A.g.e., s. 36-37.

³⁹ 1945 yılında yapılan genel nüfus sayımında Türkiye'nin nüfusu 18 790 174 olarak belirlenmiştir. Bunun 14 103 072'si köyde yaşamaktadır. Yani ülkenin %75.06'sı köyde yaşayan bir ulusu kalkındırmanın şartı köye sunulacak eğitim ve öğretimde geçmektedir. Genel nüfus sayımlarını görmek için bkz; DİE, **2000 Genel Nüfus Sayımı-Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri**, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 2003, s. 46.

“Köyde ve kentte kadın ve erkek öğrenim çağını geçirmiş yurttaşların okuyup yazma öğrenmelerini kurslar açarak kolaylaştırmak kararındayız. Köylerde okulla ilgileri kesilmiş olan yurttaşların kültür seviyelerini beslemek ve yükseltmek için köylerimize faydalı eserlerin ve mecmuaların gönderilmesine çalışılacaktır.”⁴⁰

Beden eğitimine verilen önem bu parti programında da belirtilmiştir:

“Partimiz, beden eğitimi milli eğitimin esaslarından sayar. Her türlü spor çalışmalarını teşvik etmeye ve korumaya önem veririz.”⁴¹

Eğitim işlerine on altı madde ayrılan 1947 parti programı, gerek 1943 parti programı ile gerekse bir önceki parti programları ile uyumlu bir parti programı olma özelliği gösterse de, siyasi arenadaki değişim sürecinin belirtileri kendisini programda göstermeye başlamıştır. Program, demokratik söylemlerin yoğun olduğu bir dönemde kabul edilmiştir. Buna uygun olarak; üniversitelere verilen özerklik, öğretmenlerin siyasetle meşgul olmaması ve bireylerin şahsi teşebbüs kabiliyetlerinin geliştirilmesi parti programına girmiştir.

Programın yanı sıra hükümetlere baktığımız zaman, CHP 1950 genel seçimlerine kadar dört hükümet kurmuştur:

Tablo 1.1 CHP Hükümetleri

Hükümet	Görev Süresi	Milli Eğitim Bakanı
Recep Peker Hükümeti	7 Ağustos 1946-10 Eylül 1947	Reşat Şemsettin Sirer
I. Hasan Saka Hükümeti	10 Eylül 1947-10 Haziran 1948	Reşat Şemsettin Sirer
II. Hasan Saka Hükümeti	10 Haziran 1948-16 Ocak 1949	Tahsin Banguoğlu
Şemsettin Günaltay Hükümeti	16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950	Tahsin Banguoğlu

Kaynak: **Hükümet Programlarında Eğitim**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1993, s. 19-22.

İlhan Tekeli, “Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”,

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. III, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 665.

⁴⁰ **CHP Programı 1947**, s. 37.

⁴¹ **A.g.e.** CHP bir sonraki kurultayını 1953 tarihinde muhalefette olduğu dönemde yapmıştır. 1953 parti programında “Milli Eğitim Meseleleri” başlığı altında eğitime dokuz madde ayrılmıştır. Parti programında “Eğitimde esas, vatan ve millet sevgisi, devrimlere bağlılık ve demokrasi terbiyesidir. (madde 45)” ibaresi ile partinin eğitim politikası dile getirilmiştir. Diğer parti programlarında yer alan eğitim politikalarına göre bu programda eğitime daha dar kapsamlı yaklaşılmıştır. 1953 Kurultayında kabul edilen tüm maddeleri görmek için bkz; **CHP Programı**, Ankara, Ulus Basımevi, 1953, s. 18-20.

1. RECEP PEKER HÜKÜMETİ

Çok partili dönemin ilk hükümeti(7 Ağustos 1946-10 Eylül 1947) Recep Peker başkanlığında kurulmuştur. Tek partili sistem ve kuvvetli bir şef idaresi taraftarı ve uzlaşmaya yanaşmayan bir kimse olarak tanınan⁴² Recep Peker öncelikle ülkedeki demokratik gelişim ile kendi otoriter eğilimlerini uzlaştırma yoluna gitmiştir.⁴³ Muhalefetin varlığını istemeyen bir kişi olarak da, demokratların programının gereksizliğini kanıtlamak için birtakım liberal önlemler almıştır.⁴⁴ Başbakana göre muhalefetin yaptığı şey, halka sefalet içinde olduğunu ve hürriyetten yoksun olduğunu telkin ederek onları itaatsizliğe yönlendirmek olmuştur.⁴⁵

Hükümet programı, iktisadi alanda liberal tedbirleri ileri sürmesinin⁴⁶ yanında parti programıyla da uyumlu olmuştur. Ayrıca CHP Hükümetleri içinde eğitime en çok bu programda yer ayrılmıştır.

Recep Peker Hükümetinde Milli Eğitim Bakanlığı görevine Reşat Şemsettin Sirer getirilmiştir. Reşat Şemsettin Sirer CHP'nin sayısal üstünlüğüne nazaran, TBMM'de bir muhalefetin olduğu ve hükümetin her türlü faaliyetinin tartışma konusu yapılabileceği bir zamanda bakan olmuştur. Bu nedenle sadece CHP'nin parti programını ve hükümetin parti programını değil, aynı zamanda DP'nin eğitimle ilgili eleştirilerini ve görüşlerini de dikkate almıştır.⁴⁷ Örneğin, köylünün okul yapımında çalıştırılması mevzusu seçim döneminde DP tarafından eleştirilen konulardan biri olmuştur. Bu bağlamda çok partili dönemin ilk hükümet programında okul yapımına ilişkin şu ifadeler yer verilmiştir:

*“Köy okullarını yapmak işinde köylüyü bizzat çalıştırma sistemine devam edilecektir. Ancak bu okulların kereste, kiremit, cam, çivi gibi para ile satın alınması gereken malzemesini devlet temin edecektir.”*⁴⁸

Okul yapımında kullanılan malzemelerin devlet tarafından karşılanması kararlaştırılmış, bunun için 1947 devlet bütçesine dört milyon lira ödenek konmuştur. İhtiyaç doğrultusunda köy okullarına dağıtılan bu yardımın 1500-2000 lira arasında olması sağlanmıştır.⁴⁹ Ülke

⁴² Karpat, **a.g.e.**, s. 148.

⁴³ Timur, **a.g.e.**, s. 73.

⁴⁴ Stanford j. Shaw ve Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu Ve Modern Türkiye**, C. II, 3. Baskı, İstanbul, E yayınları, 2000, s. 477.

⁴⁵ Karpat, **a.g.e.**, s. 152.

⁴⁶ Timur, **a.g.e.**, s. 73.

⁴⁷ Erdoğan Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004, s. 380.

⁴⁸ **Hükümet Programlarında...**, s. 19.

⁴⁹ **Ulus Gazetesi**, 24 Mart 1947.

nüfusunun çoğunluğu köylerde yaşadığından, eğitimle istenilen kalkınmayı ve ilerlemeyi gerçekleştirebilmek için köy okulu yapımı meselesi sürekli vurgulanmıştır. Programda okul yapımına ilişkin şu açıklama yapılmıştır:

*“Şehir ve kasabalardaki ilkokul yapımı da köylerdeki esaslara benzer usullere bağlanacaktır. İlkokulları bitiren köy çocuklarını, köyde işe yarar bir meslek sahibi yapmak üzere bölge okullarının teşkiline devam edilecektir.”*⁵⁰

Muhalefetin CHP’yi eleştirdiği bir diğer konu ise Köy Enstitüleri olmuştur. Muhalefet Köy Enstitülerini eleştirirken; öğretmenin vazifesinin yol, köprü yapmak değil, bilgi vermek olduğunu belirtmiş⁵¹ ve bu kurumlarda komünizm propagandasının yapılmış olduğunu açıklamıştır.⁵² Hükümet programında Köy Enstitülerine yönelik şu ifadeler yer almıştır: “Köy enstitülerinden çıkan gençlerin kendilerinden beklenen hizmeti başaracak surette bilgi ve tam bir milli duygu içinde yetişmelerine dikkat edilecektir.”⁵³ Muharrem Güneş’e göre hükümet programında böyle bir maddenin yer alması, Köy Enstitülerinde çalışan kimi eğitimcilerin bu koşulları yerine getiremediği öne sürülerek görevden alınması için olmuştur.⁵⁴ Köy Enstitülerine yönelik alınan karar ve bu kurumlar için çalışmış olan eğitimcilerin görevden alınması Köy Enstitüleri için sonun başlangıcını teşkil etmesi kadar, muhalefetin eline de siyasal bir fırsat vermiştir.

Hükümet programında eğitim ve öğretim konusunda izlenilecek yol şu şekilde açıklanmıştır: “Öğretimin her kademe ve nevindeki Türk gençliğinde milli duygunun kuvvetlenmesi ve gençlerimize Türk inkılâbının ana fikirlerinin benimsetilmesi, Türk Tarihi mefahirinin(övüncelerin) öğretilmesi öğretimi ve eğitim çalışmalarımızın esası olacaktır.”⁵⁵ Hükümet programında eğitime ilişkin maddeler şöyle devam etmiştir:

“Enstitülerde yetiştirilmekte bulunan köy sağlık memurlarının sayısı arttırılacaktır. Okulu bulunmayan yerlerde gelecek öğrencilerin tahsilini kolaylaştırmak için okullu merkezlerde öğrenci yurtlarının çoğaltılmasına çalışılacaktır.

⁵⁰ **Hükümet Programlarında...**, s. 19.

⁵¹ Cahide (İleri) Aksoy “Der.”, **Babam Tevfik İleri Konuşmaları ve Görüşleri**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1977, s. 91. İlköğretim başlığı altında “Köy Enstitüleri” konusuna ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir.

⁵² Mustafa Demir, **Köy Enstitüleri ve Solculuk**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1959, s. 17.

⁵³ **Hükümet Programlarında...**, s. 19.

⁵⁴ Muharrem Güneş ve Hasan Güneş, **Türkiye’de Eğitim Politikaları Ve Sivil Toplum**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2003, s. 65.

⁵⁵ **Hükümet Programlarında...**, s. 20.

Öğretimin her derecesi için ihtiyacı karşılayacak sayıda ve ehliyetle öğretmen yetiştirme işini dikkatle gözönünde bulunduracağız. Bu maksatla öğretmen okullarımızın teşkilat ve programlarında ihtiyacın bugünkü şekline uygun düzeltmeler yapılacaktır. Kasaba ve şehirlerimizin ortaokul ihtiyacını gidermek için gereken öğretmen kadrolarının yetiştirilmesine önem verilecektir.”⁵⁶

Reşat Şemsettin Sirer, öğretmen yetiştiren kaynakları geliştirmek amacıyla yurdun bütün köşesine ortaokullar kurulmasının hedeflendiğini açıklamıştır.⁵⁷ Öğretmen yetiştiren kurumların ihtiyaca cevap vermesi ve öğretmen kadrolarının teşkil edilmesi için de gerekli tedbirlerin alınacağını belirtmiştir.⁵⁸ Hükümetin eğitime ilişkin diğer maddeleri parti programıyla uyumlu olmuştur:

“Üniversitelerimize verilmiş olan özerklik içinde gelişmelerine dikkat edeceğiz. Ankara’da büyük bir milli kütüphanenin kurulması için gereken çalışmalara hemen başlanacak. Devlet opera ve tiyatrosu, kanun tasarısı hazırlanacak, Güzel Sanatların türlü dallarında yeni kurumlar vücuda getirilecektir. Teknik öğretim kurumlarımızın mevcut plana göre geliştirilmelerine devam olunacaktır. Yüksek Ziraat Enstitüleri de Üniversiteler Kanunun şumülü(kapsamı) içine alınacaktır. Her türlü spor faaliyetleri için öğretici kadroyu yetiştirecek olan yüksek beden terbiyesi enstitüsünün açılmasına çalışacağız.”⁵⁹

Recep Peker Hükümeti zamanında Üçüncü Milli Eğitim Şûrası toplanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı’nın en yüksek danışma organı olarak vazife gören milli eğitim şûraları, belirli aralıklarla toplanarak eğitim sistemini yönlendirici kararlar almıştır. Şûra toplantıları eğitim sistemini geliştirmek ve eğitimin niteliğini yükseltmek amacıyla eğitimcilerin, bilim insanlarının, çeşitli alan uzmanlarının, eğitim yöneticilerinin, sivil toplum örgütleri ve gönüllü kuruluşların temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Şûralar, gündem maddelerinde yer alan ağırlıklı konularıyla birlikte ele alınmıştır.⁶⁰

⁵⁶ A.g.e., s. 19-20.

⁵⁷ **Ulus Gazetesi**, 5 Ocak 1947.

⁵⁸ **Ulus Gazetesi**, 19 Eylül 1946.

⁵⁹ **Hükümet Programlarında...**, s. 20.

⁶⁰ “Cumhuriyetten Günümüze Eğitim”, <http://www.meb.gov.tr/Stats/Apk2002/2.htm> (21.12.2005).

Milli eğitim şûraları eğitim sorunlarının tartışılması yanında, eğitimin; toplumsal gereksinimlere ve bireyin ilgi, yeti ve yeteneklerine yanıt verecek duruma getirilebilmesi için aldığı kararlarla sistemi yönlendirmeye çalışmıştır.⁶¹

Reşat Şemsettin Sirer, 2-10 Aralık 1946 tarihleri arasında toplanan⁶² Üçüncü Milli Eğitim Şûrası'nın gündeminin altı maddeden oluştuğunu belirtmiştir. Bunların ilk dördünün doğrudan mesleki ve teknik öğretim kurumları teşkilatına, programlarına ve yönetmeliklerine ayrıldığını açıklamıştır.⁶³ Reşat Şemsettin Sirer bu durumun tesadüf olmadığını, mesleki ve teknik öğretim alanındaki gelişmelerin bir icabı ve mantıki sonucu olduğunu söylemiştir.⁶⁴

Üçüncü Milli Eğitim Şûrası'nın gündemini: 1. Ticaret ortaokulları ve liseleri program ve yönetmeliği, 2. Erkek sanat okulları ve enstitüleri program ve yönetmeliği, 3. Kız enstitüleri program ve yönetmeliği, 4. İstanbul Teknik Okulu yönetmeliği, 5. Orta derecedeki teknik öğretim okulları öğretmen ve öğrencileriyle ilgili mevzuatın günün ihtiyaçlarına göre ayarlanması, 6. Aile ve okul arasında işbirliği sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması⁶⁵ konuları oluşturmuştur. Şûra sonunda gündem maddeleri doğrultusunda raporlar hazırlanmıştır. Okul ile ailenin arasında işbirliği sağlamak amacıyla ilk defa Okul Aile Birlikleri kurulmuştur.

Reşat Şemsettin Sirer, okul ile aileyi birbirine zıt olarak işlemekten kurtarmak birbirinin yardımcısı ve tamamlayıcısı haline getirmek için Okul Aile Birliklerini kurduklarını açıklamıştır.⁶⁶ Okul-Aile birlikleri ilk ve ortaokullarla lise ve bu derecede bulunan diğer bütün okullarda faaliyet göstererek, çocuğu yetiştiren aile ve okul arasındaki bağı kuvvetlendirmek, çocuğun daha iyi yetişmesini sağlamak amacıyla okulun bir kurulu olarak kurulmuştur.⁶⁷

Eğitim alanında gerçekleştirilen girişimlerin yanı sıra, siyasi kulvarda Recep Peker ve muhalefet arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmaların giderilmesi amacıyla Cumhurbaşkanı İnönü tarafından 12 Temmuz 1947 yılında “12 Temmuz Beyannamesi” yayınlanmıştır.

⁶¹ İstanbul Ticaret Odası, “Ortaöğretimde Yenileşmeye Dönük Siyasalların Gelişimi”, **Türkiye'nin Eğitim Politikası**, İstanbul, Hilal Matbaacılık, 1990, s. 7.

⁶² Cumhuriyet'in ilanından çok partili hayata geçişe kadar geçen sürede 1921, 1923, 1924 ve 1925'te dört kez eğitim için kongre ve bilimsel kurul (Heyeti İlmiye), 17-29 Temmuz 1939 ve 15-21 Şubat 1943'te iki kez milli eğitim şûrası toplanmıştır. İbrahim Ethem Başaran, “Türkiye’de Eğitim Sisteminin Evrimi”, **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 102.

⁶³ **Ulus Gazetesi**, 3 Aralık 1946.

⁶⁴ **Üçüncü Milli Eğitim Şûrası 2-6 Aralık 1946**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayın Müdürlüğü, 1947, s. 4.

⁶⁵ **A.g.e.**, s. IX.

⁶⁶ **A.g.e.**, s. 5.

⁶⁷ **Ulus Gazetesi**, 3 Şubat 1947.

12 Temmuz Beyannamesi bir uzlaştırma girişimi olmuştur.⁶⁸ İnönü bu beyanname ile tavrının parti içindeki ılımlılardan yana olduğunu göstermiş, devletçi hizbe öldürücü darbeyi vurmuştur. Devletin yanı sıra partinin liberalleştirilmesine de devam edilmiştir.⁶⁹ Bu durum üzerine Recep Peker 9 Eylül 1947 tarihinde görevinden istifa etmiştir. Recep Peker'in istifasından sonra yeni hükümeti kurma görevi ise 10 Eylül 1947 tarihinde Hasan Saka'ya verilmiştir.

2. I. HASAN SAKA HÜKÜMETİ

I. Hasan Saka Hükümeti(10 Eylül 1947-10 Haziran 1948), Recep Peker Hükümeti'ne göre hissedilir oranda liberal eğilimli olmuştur. Hükümet programında, iktidar ile muhalefetin yönetim karşısında eşit muamele görecekları vurgulanmıştır. DP, Hasan Saka Hükümeti'nin kurulmasını olumlu karşılamış, bu dönemde iktidar ve muhalefet ilişkilerinde bir yumuşama yaşanmıştır. Hükümet programında eğitim alanına yönelik şu ifade yer ayrılmıştır:

*“Hiç şüphe yok ki, bütün icraatında partimiz programına bağlı kalan hükümetimiz sağlık işlerinin ve milli eğitimin gelişme şartları üzerinde ehemmiyetle duracağı gibi, işçi ve çalışma hayatını nizamlama ve sosyal emniyeti sağlama meseleleri ile de çok yakından alakadar olacaktır.”*⁷⁰

Görüldüğü üzere I. Hasan Saka Hükümet Programında eğitime verilen önem, bir önceki hükümet programıyla kıyaslanamayacak ölçüde yetersiz kalmıştır. Hasan Saka Hükümeti'ne, başta olumlu bir tavır sergileyen DP belirli bir süre sonra yeterince liberal olmadığı düşüncesiyle hükümeti eleştirmiştir. Eleştiriler yalnız DP tarafından gelmemiş, parti içinden de hükümetin gereğinden fazla tavizkâr davrandığı gerekçesiyle sesler duyulmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler hükümetin istifa etmesine, yerine II. Hasan Saka Hükümeti'nin kurulmasına neden olmuştur.

3. II. HASAN SAKA HÜKÜMETİ

II. Hasan Saka Hükümeti'nde (10 Haziran 1948-16 Ocak 1949) liberal kişilere özellikle yer verilmiştir. Hükümet Programında “anayasanın teminat altına aldığı rejimimize karşı zarar verecek propaganda ve kışkırtmalara karşı etkili bir şekilde mücadele edileceği” açıklamasına

⁶⁸ Timur, **a.g.e.**, s. 78.

⁶⁹ Ahmad, **a.g.e.**, s. 130-131.

⁷⁰ **Hükümet Programlarında...**, s. 21.

yer verilmiştir.⁷¹ Bu dönemde seçim yasasında değişiklik yapılmış, gizli oy-açık sayım ilkesi kabul edilmiştir. Programa bakıldığında I. Hasan Saka Hükümet Programında olduğu gibi eğitime gereken önemin verilmediği görülmüştür:

*“Yurdumuzun medeniyet ve refah yolunda ilerlemesini halk iradesine dayanan bir iradenin devamında görüyoruz. Bunun için kanunlarda, sosyal ve politik hayatta olduğu gibi her derecede okullarımızda demokratik terbiyenin yerleşmesine ehemmiyet vereceğiz.”*⁷²

II. Hasan Saka Hükümeti’nin istifa etmesi üzerine, Şemsettin Günaltay yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.

4. ŞEMSETTİN GÜNALTAY HÜKÜMETİ

Şemsettin Günaltay Hükümeti Programı (16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950) CHP de 1947 Kurultayı ile meydana gelen dönüşümü benimseyen görüşleri ortaya koymuştur.⁷³ Hükümet programı diğer CHP hükümet programlarına göre daha liberal olmuştur. Şemsettin Günaltay söz ve basın hürriyetine, güvenli ve tarafsız bir seçim sistemine taraftar olmuş, 1950 seçimlerinin serbestçe yapılabilmesi için bütün tedbirleri alınacağına dair söz vermiştir. Programda ekonomi alanında özel teşebbüsün geliştirilmesi göz önünde tutulmuş, meclise sunulan bütçede bir vergi indirmesi yapılmıştır. Programda laiklik prensibine saygı gösterilmekle beraber, ibadet hürriyetinin esas hürriyetlerden biri sayıldığı da dile getirilmiştir.⁷⁴ Bu bağlamda son CHP hükümeti olan Şemsettin Günaltay Hükümeti, programında eğitimle ilgili alınan kararlar bakımından diğer hükümet programlarından belirgin bir şekilde ayrılmıştır.

Programda Türk devrimi ana ilkelerinin titizlikle savunulacağı, din öğretiminin isteğe bağlı olacağı ve vatandaşların çocuklarına din bilgisi verme haklarını kullanmaları için gereken imkanların sağlanacağı belirtilmiştir.⁷⁵ Bunun ardından şu açıklama gelmiştir:

“Fakat laiklik prensibinden ayrılmamıza asla imkan tasavvur edilmemelidir. Bilhassa din perdesi altında bu milleti asırlar boyunca uyuşturmuş olan hurafelerin

⁷¹ Kaplan, **a.g.e.**, s. 212.

⁷² **Hükümet Programlarında...**, s. 22.

⁷³ Timur, **a.g.e.**, s. 120.

⁷⁴ Karpat, **a.g.e.**, s. 193.

⁷⁵ Güneş, **a.g.e.**, s. 66.

yeni baştan belirmesine asla meydan vermeyeceğiz. Dinin siyasete ve şahsi menfaatlere alet edilmesine de müsamaha etmeyeceğiz.’’⁷⁶

Bu dönemde, 22-31 Ağustos tarihleri arasında Dördüncü Milli Eğitim Şûrası toplanmıştır. Gündem; eğitim ve öğretimde demokratikleşme, ortaokul ve liselere öğretmen yetiştiren Eğitim Enstitüleri ile Yüksek Öğretmen Okullarının yenileştirilmesi, 1948 İlkokul Programının sonuçlarının değerlendirilmesi, yeni Ortaokul programı projesinin incelenmesi, lise öğretim programının 4 yıllık devreye göre düzenlenmesi konularını kapsamıştır.⁷⁷

Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, Dördüncü Milli Eğitim Şûrası’nda ortaöğretimde, ortaokullarda ve liselerde bir formasyon noksanlığı olduğunu, hayatla ilgisi olmayan öğretimin öğrenciyi ezber bilgiye yönelttiğini açıklamıştır.⁷⁸

Tahsin Banguoğlu, Şûra’da demokratik terbiye meselesine değinerek memleketteki rejim değişikliğine kayıtsız kalamayacaklarını, bu değişikliğin maarifçilere bir takım vazifeler yüklediğini açıklamıştır. Bu memlekette medeniyet, hürriyet ve cumhuriyet fikirleri için ön safhada yer alan öğretmenlerin, demokrasi idaresi içinde ön safha da yer alacağını belirtmiştir.⁷⁹ Bu bağlamda Dördüncü Milli Eğitim Şûrası’nda, demokratik eğitimin gereği ve önemi üzerinde durulmuş, demokratik eğitimin esasları ve şartları belirlenmiştir. Demokratik eğitimin tanımı şu şekilde yapılmıştır:

*“Demokratik eğitimin her şeyden önce, ferdin, bir insan olarak yaratılmış olmakla, şahsiyet ve haysiyetine saygı gösteren ve cins, ırk ve mezhep farkı gözetmeksizin, herkesin kabiliyet ve istidadına(yeteneğine) göre gelişme imkanlarını temin etmek maksadını gözetten bir eğitim sistemi olduğu...”*⁸⁰

Demokratik eğitim sisteminin hangi davranışları kazandıracığı şu şekilde belirtilmiştir:

“Cemiyette öyle bir efkârı umumiye(kamuoyu) yaratmak lazımdır ki, artık içtima-i (toplumsal) adalet ve insani tenasüt fikri, amme menfaatini hususi menfaatten üstün görme kaygısı, geniş bir işbirliği ve tesamuh zihniyeti, müesses(kurulu) cemiyet nizamına saygı fikri, vazife ve mesuliyet duygusu, şahsi teşebbüsü teşvik düşüncesi,

⁷⁶ Kaplan, a.g.e., s. 212.

⁷⁷ Necdet Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, 1. Baskı, ‘y.y.’, İletişim Yayınları, 1992, s. 103.

⁷⁸ **Ulus Gazetesi**, 23 Ağustos 1949.

⁷⁹ **Ulus Gazetesi**, 23 Ağustos 1949.

⁸⁰ Gündem maddelerini, alınan tüm kararları görmek için bkz; “Eğitim Ve Öğretimde Dayanılan Demokratik Esasları Gözden Geçiren Komisyonun Raporu”, **Dördüncü Milli Eğitim Şûrası**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1949, s. 10.

hakkını arama ve hakkına razı olma zihniyeti beşeri ve içtimai muamele ve münasebetlerde üstünlük kazanmış olsun.”⁸¹

Demokratik eğitim sisteminin bireylere nasıl sunulacağı ise şu sözlerle açıklanmıştır: *“Tabir caizse, demokratik terbiye ve itiyatları(alışkanlıkları) fertlerin iliklerine işletircesine onlara maletmeğe uğraşmak lazımdır.”⁸²* Komisyon okul dışında sunulan demokratik eğitime de değinmiştir. Demokratik eğitimin okulda olduğu kadar ailede, meslek birliklerinde, derneklerde, sosyal ve siyasal bütün kuruluşlarda, her insan topluluğunda benimsetilmesinin önemi üzerinde durulmuştur.

İnsan karakterinin küçük yaşlarda şekillendiği belirtilmiş ve ailenin eğitim süreci içindeki önemi açıklanmıştır:

“...aile eğitiminde, milli örf ve karakterlerimizin mümeyyiz(ayrıt edici) vasıflarına uygun bir eğitim usulünün esas tutulması lüzumuna kanidir. Esasen, demokratik eğitim, fertleri bir makinenin yedek parçaları gibi, birbirine uygun, yeknasak(tekdüzen) tipler değil, fakat muayyen(belli) ahlâki prensipler dahilinde, birbirinden başka düşünebilen, müstakil(bağımsız) görüş sahibi şahsiyetlerin yetiştirilmesi maksadını gözetir.”⁸³

CHP 1943 parti programında Türkiye’yi fikirde, karakterde, bedende birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak ifade etmişti. Bu düşünce Dördüncü Milli Eğitim Şûrası’nda birbirinden başka düşünebilen, bağımsız görüş sahibi şahsiyetlerin varlığı şeklinde değişmiştir. Ayrıca uygulanmakta olan öğretimde radikal bir değişimin gerektiği belirtilmiştir. Yetiştirilecek öğrencilerin *“...tornadan çıkmış bilgiler, dogmalar kazanması değil, fakat iyi bir formasyon ve kafa eğitimine sahip kılınmaları...”⁸⁴* demokratik eğitimin hizmeti olarak görülmüştür. Demokratik eğitim alanına yönelik bu girişimlerin yanı sıra bu dönemde demokratik hayatın vazgeçilmezi olan seçimler için yeni seçim yasası hazırlanmıştır. 16 Şubat 1950’de TBMM’de kabul edilen seçim yasasına göre; tek dereceli, genel, eşit, gizli oy-açık sayım ve çoğunluk yöntemi kabul edilmiştir. Bu doğrultuda 14 Mayıs 1950 genel seçimleri yapılmış, bu seçimler sonucunda CHP 27 yıllık iktidarını DP’ye devretmiştir.

⁸¹ A.g.e., s. 10.

⁸² A.g.e., s. 11.

⁸³ A.g.e., s. 12.

⁸⁴ A.g.e., s. 18.

C. DP PROGRAMI ve HÜKÜMET PROGRAMLARINDA EĞİTİM

7 Ocak 1946 tarihinde kurulan DP, 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde %52,68 oranla 4.241.393 seçmenin oyunu alarak iktidara gelmiştir.⁸⁵ Seçim sonucunda DP 408, CHP 69, MP 1, Bağımsızlar 9 milletvekili çıkarmıştır.⁸⁶ Bu genel seçimin Türk siyasi hayatında ayrı bir yeri olmuştur; çünkü halk ilk defa kendi tercihleri doğrultusunda bir partiyi iktidara getirmiştir.

DP, parti programında kuruluş amacını şu şekilde vermiştir: *“Türkiye Cumhuriyetinde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadile kurulmuştur.”*⁸⁷ Programda demokrasi, milli menfaate ve insanlık haysiyetine en uygun prensip olarak verilmiş, iş ve çalışma zümrelerinin karşılıklı münasebet ve menfaatlerinin sağlanacağı dile getirilmiştir. İnsanlık haklarının teminat altında bulunması ile insanlık haysiyetinin korunabileceğine inanan DP, milli iradenin tam tecelli etmesi için seçimlerin her türlü müdahaleden uzak, serbest ve gizli oyla yapılması hususunda görüşlerini belirtmiştir.⁸⁸ DP programında liberal görüşleri doğrultusunda devletçilik ve laiklik ilkelerine açıklık getirmiştir. Laikliğin din aleyhtarlığı şeklinde ki yanlış yorumu reddedilmiştir.⁸⁹ Laiklik konusunda parti programında şu ifadeye yer verilmiştir: *“Partimiz, lâikliği, devletin din ile hiç bir ilgisi bulunmaması ve hiç bir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi, insanlığın mukaddes haklarından tanır.”*⁹⁰ Parti programında devletçilik ise şu şekilde açıklanmıştır:

“Devletçiliği, iktisadi alanda uzun zamandan beri devam eden boşluğu biran evvel doldurmak, iş hacmini genişleterek yurddaşların geçim ve refah seviyesini yükseltmek için, devletin, gerek doğrudan doğruya iktisadi faaliyetlere girişmesi, gerekse nizamlama, teşvik ve yardım yollari hususi teşebbüs ve sermayenin umumi menfaate uygun şekilde ve sür’atle gelişmesinde vazife alması, manasında anlıyoruz. Özel teşebbüs ve sermaye faaliyeti ve tasarruflarının devlet tarafından nizamlanması, özel teşebbüs menfaatleriyle genel menfaatin telifi(uzlaştırılması) ve korunması

⁸⁵ “1950 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar Ve Oranları”, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili:1950, (11.1.2006).

⁸⁶ Albayrak, a.g.e., s. 171.

⁸⁷ **Demokrat Parti Programı Umumi Prensipler**, ‘y.y.’, Fuar Postası, ‘t.y.’, s. 1.

⁸⁸ A.g.e., s. 1-3.

⁸⁹ Albayrak, a.g.e., s. 65.

⁹⁰ **Demokrat Parti Programı**, s. 14.

zaruretimden ileri gelmektedir. Bizim devletçiliğimiz iktisadi şartlarımızın ve ihtiyaçlarımızın çizdiği yoldur.”⁹¹

Programda eğitim ve öğretime dokuz madde ayrılmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanununa bağlı kalınarak, eğitim ve öğretim birliğinin sağlanacağı belirtilmiştir: “*Maarif sistemimizde Milli Eğitim ve öğretim vahdeti(birlik) prensibi taraftarıyız.”⁹²* Bireylerin yetiştirilmesinde hangi noktalara önem verileceği ise şu şekilde açıklanmıştır:

“Umumi ve mesleki eğitim ve öğretim; yurd ihtiyaçlarını karşılayacak umumi bir plana göre tanzim edilmeli ve gelecek nesillerin yalnız ilim ve teknik bilgi ile değil, milli ve insani biitün manevi kıymetlerle de teçhizine(donatılmasına) çalışılmalıdır.”⁹³

Bilimsel-teknik bilgiyi ulusal değerlerle birleştirmek Kemalist rejimin yerleştirmeye çalıştığı milli eğitim ideolojisinin kendisiydi, burada yeni olan “insani değerler” kavramıydı ki bu CHP programında yer almamıştır.⁹⁴ Parti programında ilköğretim meselesine ve öğretmen eğitimine önem verileceği açıklanmıştır:

“İlk öğretim, maarif sistemimizin temelini teşkil etmektedir. Bütün ilk okul öğretmenlerinin aynı ruha ve aynı seviyede bilgiye sahip olmaları esasının gözönünde tutulmasını, bunlar arasında farklı zümrelerin teşekkülüne meydan verilmemesi bakımından luzumlu görmekteyiz.”⁹⁵

Celal Bayar ilköğretim meselesinin maarif sistemin temelini teşkil ettiğini, aile ocağından sonra hayata ilk temasın ilkokullarda başladığını belirtmiş, bu nedenle bütün ilkokul öğretmenlerinin aynı ruha ve aynı seviyede bilgiye sahip olması gerektiğini savunmuştur.⁹⁶

Eğitim kurumlarının iyileştirilmesi için gerekli çalışmaların yapılacağı programda belirtilmiştir:

⁹¹ A.g.e., s. 5.

⁹² A.g.e., s. 10.

⁹³ A.g.e. Eğitimde planlı bir döneme 27 Mayıs askeri ihtilalinden sonra geçilmiştir. Devletin eğitim alanında gerçekleştireceği çalışmaları belli bir düzene bağlayabilmek amacıyla, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde bir komisyon oluşturulmuştur. 5.10.1960 tarihinde yürürlüğe giren “Devlet Planlama Teşkilatı’nın Kurulması Hakkında Kanunla” Türkiye’de planlı kalkınma dönemi başlatılmıştır. DTP’nin kurulmasından üç yıl sonra hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile kalkınma ve eğitim arasındaki sıkı ilişki sürekli vurgulanmıştır. Kalkınma planlarında eğitim sistemimizin içinde bulunduğu darboğazlar, güçlükler, uygulama ilkeleri ve gerçekleştirilecek hedefler belirlenmiştir. Eğitimin kendini yeniden yapılandırması planlarda vurgulanmıştır. Başar, *Milli Eğitim...(1960-1971)*, s. 95-97.

⁹⁴ Kaplan, a.g.e., s. 201.

⁹⁵ *Demokrat Parti Programı*, s. 10.

⁹⁶ *Zafer Gazetesi*, 2 Kasım 1950.

“Orta tahsil kurullarını, gerek program ve talimatname gerek laburatuvar ve kütüphane gibi öğretim vasıtaları bakımından ıslah ve takviyeye muhtaç görmekteyiz. Yüksek Öğretime başlamak olan liselerin, bu maksadı sağlayacak duruma getirilmeleri lâzımdır. Muhtelif derecelerdeki teknik öğretim kurullarını yurdun her tarafına yaymak yönündeki çalışmaları, eğitim ve öğretim cihazımızın ekonomik kalkınmamızda da vazife alması bakımından, yerinde bulmaktayız. Bu çalışmaların iktisadi ihtiyaçlarımızla ayarlanmasını lûzumlu görmekteyiz.”⁹⁷

Üniversitelere tanınan özerklik, DP programında yer almıştır:

“Yüksek öğretim meselesinde keyfiyete önem verilmesi lûzumuna kaniiz. Bütün yüksek öğretim kurullarımızın ve esasa göre takviyesini ve Garpdaki benzerleri seviyesine eriştirilmelerini istiyoruz. Üniversiteler, ilmi ve idari muhtariyete sahip olmalıdırlar. Muhtelif ilim şubelerinde çalışmak üzere, üniversite içinde, araştırma enstitüleri kurulmasını ve memlekete ait araştırmalara bilhassa önem verilmesini istiyoruz. Doğu bölgesinde, her derece ve şubede okulları ve nihayet Fakülte ve Enstitüleri ile, bir kültür merkezi yaratmak lûzumuna inanıyoruz.”⁹⁸

İlmin, tekniğin, güzel sanatların gelişmesi için her türlü katkının sağlanacağı belirtilmiştir:

“İlmin, tekniğin ve güzel san’atların süratla gelişmesini sağlamak için bütün vasıta ve tedbirlere başvurmak, bu cümleden olarak ehliyet ve istidatları teşvik etmek, Kütüphaneler, Müzeler, Tiyatrolar, Konservatuvarlar kurmak, ciddi neşriyata yardımda bulunmak, Türk dilinin milli bünyesine uygun olarak süratle gelişmesi yolundaki çalışmalara yardım etmek, kısaca, yurdumuzda milli ve insani kültür seviyesinin yükselmesini sağlayacak her faaliyeti desteklemek, kanaatımızca devletin başlıca vazifelerindendir. Ancak ilmin, sanatın ve türlü fikir faaliyetlerinin siyasi ve idari müdahalelerden uzak kalmasını, demokrasinin değişmez bir esası olarak kabul ediyoruz.”⁹⁹

Programda öğretmenlerin kariyer yapabilecekleri açıklanmıştır: “Kabiliyet ve kudreti müsait olduğu takdirde bir ilk okul öğretmeninin, öğretim derecelerini tamamlayarak

⁹⁷ Demokrat Parti Programı, s.11.

⁹⁸ A.g.e., s. 11-12.

⁹⁹ A.g.e.

üniversite profesörlüğüne kadar yükselmesine imkan sağlanmalıdır.”¹⁰⁰ Parti programında eğitime yönelik alınan bu kararların yanı sıra, DP 10 yıllık iktidarı boyunca beş hükümet kurmuştur:

Tablo 1.2 DP Hükümetleri

Hükümet	Görev Süresi	Maarif Vekili
I.Adnan Menderes Hükümeti	22 Mayıs 1950-9 Mart 1951	Avni Başman 22 Mayıs-2 Ağustos 1950 Nuri Özsan(Vekil) 2 Ağustos-10 Ağustos 1950
II. Adnan Menderes Hükümeti	9 Mart 1951-17 Mayıs 1954	Tevfik İleri 11 Ağustos 1950-6 Nisan 1953 Rıfkı Salim Burçak 9 Nisan 1953-17 Mayıs 1954
III.Adnan Menderes Hükümeti	17 Mayıs 1954-9 Aralık 1955	Celal Yardımcı 17 Mayıs 1954- 9 Aralık 1955
IV.Adnan Menderes Hükümeti	9 Aralık 1955-25 Kasım 1957	Ahmet Özel 9 Aralık 1955-13 Nisan 1957 Tevfik İleri(2. kez) 13 Nisan 1957-25 Kasım 1957
V.Adnan Menderes Hükümeti	25 Kasım 1957-27 Mayıs 1960	Celal Yardımcı(2.kez) 26 Kasım 1957-22 Mayıs 1959 Tevfik İleri(Vekil) 23 Mayıs 1959-8 Aralık 1959 Atuf Benderlioğlu 9 Aralık 1959-27 Mayıs 1960

Kaynak: **Hükümet Programlarında...**, s. 23-26. Tekeli, **a.g.m.**, s. 665.

1. I. ADNAN MENDERES HÜKÜMETİ

I. Adnan Menderes Hükümeti Programı(22 Mayıs 1950-9 Mart 1951) parti programıyla tam bir uyum içinde olmuştur.¹⁰¹ Programda tek parti rejimi iş hayatını kısırlaştıran ve ekonomik gelişmeyi engelleyen müdahaleci kapitalist, bürokratik ve tekelci bir devlet tipi olmakla eleştirilmiş,¹⁰² bu bakımdan Devlet müdahalelerin en aza indirileceği, Devlet sektörünün daraltılacağı, özel sektörün geliştirileceği ve destekleneceği belirtilmiştir.¹⁰³ Programda hususi teşebbüsün süratle gelişmesine yardım edilmesi, memlekette mevcut sermayenin üretime akmasının kolaylaştırılması, üretim hayatının devletin zararlı müdahalelerinden kurtarılması gerektiği belirtilmiştir. Belirlenen ekonomik politika 1950’li yılların temel düşüncesini oluşturmuştur.¹⁰⁴ DP’nin iktidara gelmesiyle 1923’ten beri devam eden denk bütçe ilkesinden vazgeçilmiş, para ve maliye politikası tümüyle değişmiştir. Ekonomik canlanmayı hedefleyen yeni hükümet harcamalarını arttırmıştır. Bu da ekonomik büyümenin önceki yıllara göre hızla artmasına yol açmıştır. DP’nin ekonomideki temel amacı,

¹⁰⁰ **A.g.e.**, s. 12.

¹⁰¹ Albayrak, **a.g.e.**, s. 189.

¹⁰² Kaplan, **a.g.e.**, s. 215.

¹⁰³ Albayrak, **a.g.e.**, s. 184.

¹⁰⁴ Çavdar, **a.g.e.**, s. 375-376.

tüm yurt çapında ekonomik kurumsallaşmayı gerçekleştirmek ve özel sektörün gelişmesine öncelik tanımak olmuştur.¹⁰⁵

Hükümet parti programına paralel olan iktisadi politikasını belirtirken, eğitime ilişkin maddelerde de parti programına bağlı kalmıştır. Manevi değerler bu hükümet programında da vurgulanmıştır: *“Maddi bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun, milli ahlâki sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevi kıymetlere yer vermeyen bir cemiyetin, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü akibetlere sürükleneyeceği tabiidir.”*¹⁰⁶ Hür bir millet olarak varolmanın koşulunda yine manevi değerlerde görülmüştür: *“Talim ve terbiye sisteminde bu gayeyi gözönünde bulundurmeyen, gençliğini milli karakterine ve ananelerine göre manevi de insani kıymetlerle teçhiz(donatma) edemeyen bir memlekete ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve müstakil(bağımsız) bir millet olarak yaşamanın teminatı sayılamaz.”*¹⁰⁷ Ayrıca I. Adnan Menderes Hükümeti programında eğitim sisteminin verimsizliği ve plansızlığı üzerinde durulmuştur:

*“Yıllardan beri sarıh(açık) bir istikametten ve rasyonel bir plandan mahrum olduğu için mütemadi(sürekli) değişikliklere, sarsıntılara uğrayan maarifimizin, milletçe katlanılan büyük maddi fedakarlıklara mütenasip(orantılı) bir verimlilik arzemediği açık bir hakikattir. Hükümetimiz parti programımızda tesbit edilmiş esaslar dairesinde, bu büyük milli davayı bir kül halinde ehemmiyetle ele almış bulunuyor.”*¹⁰⁸

Eğitim alanında yapılacak bir diğer girişimde şöyle açıklanmıştır:

*“Tamamiyle demokratik bir ruh ile ve ilmin son neticelerine göre tesbit edilecek geniş ve teferruatlı bir plan içinde maarif nimetini memleketin her tarafına müsavî(eşit) şartlarla yaymayı temin edecek kanun tasarılarını hazırlıklarımız biter bitmez yüksek tasvibinize arz edeceğiz.”*¹⁰⁹

Hükümetin eğitim politikasını yansıtan bu maddelerin yanı sıra parti programında kabul edilen “Türk dilinin milli bünyesine uygun olarak süratle gelişmesi yolundaki çalışmalara yardım etmek” ibaresine ters uygulamalar gerçekleştirilmiştir. I. Adnan Menderes Hükümeti göreve geldikten kısa bir süre sonra 6 Haziran 1950’de Türkçe ezan uygulamasına son vermiş,

¹⁰⁵ “Atatürk Sonrası Türkiye”, <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II11.pdf>(01.06.2006)

¹⁰⁶ **Hükümet Programlarında...**, s. 23.

¹⁰⁷ **A.g.e.**

¹⁰⁸ **A.g.e.**

¹⁰⁹ **A.g.e.**

anayasanın adı Teşkilatı Esasiye Kanunu olarak, *Milli Eğitim Bakanlığı'nın adı*¹¹⁰ 1950'den sonra Maarif Vekaleti olarak değiştirilmiştir. Dil de yaşanan bu değişim DP dönemi boyunca kendini hissettirmiştir. Ayrıca bu dönemde isteğe bağlı din dersleri 21 Ekim 1950 tarihinde alınan kararla, ilkokullarının 4. ve 5. sınıflarında zorunlu hale getirilmiştir. Değişiklikler sadece dil ve din alanında olmamış, askeri ve bürokratik kadronun değişimi hükümetin gündemini oluşturmuştur.

Değişiklikler ordunun üst kademelerini kapsadığı gibi 18 Haziran 1950 tarihinde yayınlanan genelge ile memurları da içine almıştır. Memur sorunu, iktidar-muhalefet arasındaki ilişkileri gerginleştirdiği gibi çok sayıda memur ve öğretmen bu dönemde sürgün edilmiştir. İktidar ve muhalefet arasında yaşanan bir diğer sorun ise, hükümetin meclise danışmadan Kore'ye asker göndermesi olmuştur. İktidar ve muhalefet arasında yaşanan bu sorunlara rağmen parti örgütü, hükümeti muhalefete karşı sert bir politika izlemediği gerekçesiyle eleştirmiştir.¹¹¹ Parti içi yaşanan gelişmeler I. Adnan Menderes Hükümeti'nin istifa etmesine, yerine II. Adnan Menderes Hükümeti'nin kurulmasına neden olmuştur.

2. II. ADNAN MENDERES HÜKÜMETİ

II. Adnan Menderes Hükümeti Programı(9 Mart 1951-17 Mayıs 1954), Menderes Hükümetleri içinde eğitime en geniş ölçüde yer veren program olmuştur. Program, parti programıyla da uyumlu olmuştur.

Bu dönemde hükümet halkın kültürel düzeyini yükseltmek amacıyla kurulan Halkevleri ve Halkodalarını 11 Ağustos 1951 tarihinde kapatmış, mal varlıklarını da hazineye devretmiştir. Köylerde toplumsal ve ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla kurulan Köy Enstitüleri de aynı akıbete uğramıştır.

Köy Enstitülerinin kapatılacağıнын sinyali hükümet programında verilmiştir: *“Teknik öğretim okullarında ziraat ve yol kalkınmasının makineleşmesine muvazi(paralel) olarak bölge ihtiyaçlarına lüzumlu ustaları yetiştirmek üzere kurslar ve şubeler kurulacaktır.”*¹¹² Bu maddeden anlaşıldığı üzere açılacak olan kurslar ve şubeler, kapatılacak olan Köy Enstitülerinin yerini doldurmaya yönelik olmuştur. Ayrıca DP programında köylülere okul yaptırma meselesi şu şekilde ele alınmıştır: *“Köy okulları inşaatında Doğu illeri ile bu iller*

¹¹⁰ “Milli Eğitim Bakanlığı'nın Tarihsel Gelişimine Genel Bir Bakış”, <http://www.meb.gov.tr/Stats/Apk2002/1.htm> (21.12.2005).

¹¹¹ Albayrak, a.g.e., s. 191-205.

¹¹² **Hükümet Programlarında...**, s. 24.

kadar geri kalmış diğer illerin ihtiyaçları ön planda tutulacak ve köylü vatandaşlarımızı mükellefiyete tabi tutan mevzuat kaldırılacaktır.”¹¹³

Programda, eğitim alanında izlenecek yol açıklanmıştır: *“Memlekette, ilk, orta, yüksek ve teknik öğretim şubelerinin bir tek umumi maarif siyasetine göre idare edilmesi yoluna girilmiştir. Bu suretle muhtelif derece ve istikametteki maarif müesseselerinin ahenkli bir şekilde gelişmeleri sağlanmış olacaktır.”¹¹⁴* Programda manevi değerlere atıfta bulunulmuştur. Gerek parti programında gerekse hükümet programlarında milli ve manevi değerler, milli karakter, milli gelenekler, gençliği milli değerlerle donatmak vb. ifadeler öylesine ısrarla vurgulanmıştır ki, DP programından hükümet programlarına aktarılan “insani değerler” fiilen etkisini yitirmiştir.¹¹⁵ Maarif Vekili Tevfik İleri 19.5.1951 tarihindeki konuşmasında neden manevi değerlere önem verdiklerini şöyle açıklamıştır:

“Hükümet programımızın Milli Eğitim kısmında, gençliğimizin yetiştirilmesinde manevi değerlere gerektiği kadar büyük bir yer verileceği kaydedilmiş bulunmaktadır. Bu manevi kıymetlerin şüphesiz en mühim bir bölümü ahlâki kıymetlerdir. O halde vatan ve millet ideali ile ve buna layık olmak için gerekli her çeşit kıymetlerle yetişmesini istediğimiz çocuklarımızın, ahlâk terbiyesine ne kadar büyük bir ehemmiyet vermemiz icabettiği aşikardır...

Vatanperverlik duygularından mahrum, ahlâksız ve karaktersiz insanların ne kadar çok olursa olsun bilgilerinden ve sanatlarından bu memleketin nasıl faydası yok ve zararı varsa; bilgisiz ve sanatsız ve memlekete faydası olmayan, sadece sözde kalan kuru vatanperverliklerin de, hakiki vatanperverlikle alakası yoktur.”¹¹⁶

Programda ilkokul öğretmenlerinin aynı menşeden gelmelerine ve iyi vasıfta yetişmelerine önem verileceği belirtilmiş, Doğu Anadolu’da bir üniversitenin kurulacağı açıklanmıştır.¹¹⁷ Hükümetin eğitim alanındaki bir diğer girişimi ise Beşinci Milli Eğitim Şûrası’nı toplaması olmuştur.

Beşinci Milli Eğitim Şûrası, Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri başkanlığında 5-14 Şubat 1953 tarihleri arasında toplanmıştır. Şûranın konularını: “1. İlköğretim sorunları 2. İlköğretim

¹¹³ A.g.e.

¹¹⁴ A.g.e.

¹¹⁵ Kaplan, a.g.e., s. 218.

¹¹⁶ Rıdvan Çongur “Haz.”, **Büyük Türk Milliyetçisi Tevfik İleri**, Ankara, Gaye Matbaacılık, 1987, s. 15-16.

¹¹⁷ **Hükümet programlarında...**, s. 24.

sorunlarına çözüm yollarının araştırılması 3. Okul öncesi eğitim 4. Özel eğitime muhtaç çocukların sorunları” oluşturmuştur.¹¹⁸

Beşinci Milli Eğitim Şûrası’nda ilköğretim konusu görüşülmüştür. Tevfik İleri, genel biçimde ele alınacak olan ilköğretim konusunda önceden hazırlanan anketler ile köy ve şehir öğretmenlerinin görüşünün alındığını, bu Şura’da ilköğretim öğretmenlerine gereken önceliğin verildiğini belirtmiştir.¹¹⁹ Şûra’da ilköğretim; kadın erkek herkes için milli gayelere uygun yetiştirmelerine, ahlâki, zihni ve bedeni gelişmelerine hizmet eden, vatandaşlık eğitiminin temelini verildiği öğretim olarak tanımlanmıştır.¹²⁰ Ayrıca Köy Enstitüleri konusuna da değinilmiştir. Köy Enstitüsü öğrencilerinin tarım, sanat, genel ve meslek bilgilerini tam olarak alamadıklarını ve meslek hayatına girdiklerinde geçimlerini sağlamak için asıl vazifeleri olan öğretmenliği gereğince yapamadıkları açıklanmıştır. Enstitülerin düzeltilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹²¹ Bu bakımdan Fay Kirby’e göre Beşinci Milli Eğitim Şûrası, Köy Enstitüleri açısından bir nevi cenaze töreni olmuştur.¹²² Köy Enstitüleri 27 Ocak 1954 tarihinde kapatılmıştır.

İktidar-muhalefet ilişkileri açısından değerlendirildiğinde, iktidar kendilerine yönelik eleştirileri kabul etmemiş ve önlerine çıkan engelleri bertaraf etme yoluna gitmiştir.

11 Ağustos 1951 tarihinde kabul edilen 5830 sayılı yasayla, CHP’nin mallarının bir kısmına el konulmuştur. Mustafa Albayrak’a göre bunun nedeni; DP de oluşan “CHP mal varlığını kullanarak yeniden iktidarı ele geçirebilir” korkusu olmuştur.¹²³ 8 Temmuz 1953 tarihinde Millet Partisi’nin gerici faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle kapatılması iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkiyi gerginleştirmiştir. CHP bu olay sonucunda 15 Temmuz 1953 tarihinde yayınladığı bildiride, siyasi partilerin yargı kararı olmaksızın kapatılmasını kınamıştır. Ayrıca bu dönemde üniversite öğretim üyelerinin siyasetle uğraşması da yasaklanmıştır.¹²⁴

¹¹⁸ Rıza Zelyut, “Milli Eğitim Şuraları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. III, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 678.

¹¹⁹ **Zafer Gazetesi**, 29 Eylül 1952.

¹²⁰ “İlköğretim Kanunu Tasarısı”, **V. Milli Eğitim Şurası Dokümanları**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1953, s. 3-28. On gün boyunca komisyonlarda ve genel kurulda tartışılan bu gündemden, çıkan bir sonuç ancak 6 Ocak 1961 tarihinde Milli Birlik Komitesi zamanında yasalaşacak olan 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu olmuştur. Sakaoğlu, **a.g.e.**, s. 119.

¹²¹ **V. Milli Eğitim Şurası Dokümanları**, s. 17-18.

¹²² Fay Kirby, **Türkiye’de Köy Enstitüleri**, Ankara, İmece Yayınları, 1962, s. 379.

¹²³ Albayrak, **a.g.e.**, s. 208.

¹²⁴ **A.g.e.**, s. 249.

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan genel seçimler DP lehine sonuçlanmıştır. DP meclisteki sayısal üstünlüğünü devam ettirmiştir. Seçimlerde DP 502, CHP 31, CMP 5, Bağımsızlar 3 milletvekili çıkarmıştır.¹²⁵ Genel seçimlerden sonra II. Adnan Menderes Hükümeti istifa etmiş, yeni hükümet 17 Mayıs 1954 tarihinde kurulmuştur.

3. III. ADNAN MENDERES HÜKÜMETİ

III. Adnan Menderes Hükümeti Programı(17 Mayıs 1954-9 Aralık 1955) eğitim ve öğretim alanında milli karakter, insani kıymetlerden öte yalnızca manevi değerleri ön plana çıkarmıştır:

*“Hür ve müstakil bir millet olarak yaşamının teminatını yalnız memleketin maddi kudret ve takatinde değil, aynı zamanda halkın ve gençliğin manevi değerlerle teçhizinde bulan iktidarımızın maarif sahasına hayatı bir ehemmiyet affetmesi elbetteki tabii idi.”*¹²⁶

İktisadi alanda meydana gelen gelişmelerin, eğitim alanına yansıtılacağı belirtilmiştir:

*“İktisadi tedbirlerimizin müspet neticeleri ve mali takatimizde husule(oluşan) gelen inkişaf(gelişme) üzerine önümüzdeki devrede, bütün idari hizmet şubelerinde olduğu gibi, maarif sahasında da, iktidarımızdan evvelki devirlerde mukayese edilemeyecek derecede hummalı hareketlere girişmenin zamanı artık gelmiş bulunmaktadır. Gelecek yıllarda, bu sahada çok mühim neticeler elde edeceğimizden emin bulunuyoruz.”*¹²⁷

Programın yanı sıra bu dönemde yaşanan siyasi gelişmelere genel hatları ile bakacak olursak; 2 Mayıs 1954 genel seçimlerinden sonra hükümet meclisteki sayısal üstünlüğünü kullanarak muhalefeti etkisiz hale getirecek yasaları meclise getirmiştir. 30 Haziran 1954 tarihinde kabul edilen 6428 sayılı yasayla bir siyasi partiden aday gösterilenlerin, başka bir siyasi partinin aday listesine girmesi engellenmiş, muhalefetin radyodan yararlanmasını öngören 47. ve 48. maddeler seçim yasasından çıkarılmıştır. Ayrıca Yargıtay, Danıştay, Sayıştay ve Üniversite Öğretim Üyelerinin 60 yaş ve 25 yıllık hizmetini tamamlamış olanların emekliye sevk edilmesine dair yasa 5 Temmuz 1954 tarihinde, basına kısıtlamalar getiren

¹²⁵ “1951 Yılı Genel Seçim Sonuçları”, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=2(28.05.2006)

¹²⁶ **Hükümet Programlarında...**, s. 25.

¹²⁷ **A.g.e.**

yasada 9 Mart 1954 tarihinde kabul edilmiştir.¹²⁸ Bu gelişmeler parti içi muhalefetin sesini yükseltmesine neden olmuş, parti içindeki anlaşmazlıklar partinin bölünmesine ve 20 Aralık 1955'te Hürriyet Partisi'nin kurulmasına yol açmıştır. Hürriyet Partisi Menderes yönetimini anti-liberal tavır ve politikalarından dolayı eleştirmiştir. Siyasi, ekonomik ve dış politikada meydana gelen gelişmeler bakanların tek tek istifa etmesine neden olmuştur. Hükümetin istifa etmesi üzerine IV. Adnan Menderes Hükümeti siyasi hayattaki yerini almıştır.

4. IV. ADNAN MENDERES HÜKÜMETİ

IV. Adnan Menderes Hükümeti Programında(9 Aralık 1955-25 Kasım 1957) eğitim ve öğretime ilişkin hiçbir maddeye yer verilmemesine rağmen, Altıncı Milli Eğitim Şûrası bu dönemde toplanmıştır.

Altıncı Milli Eğitim Şûrası Maarif Bakanı Ahmet Özel başkanlığında 18-23 Mart 1957'de toplanmıştır.¹²⁹ Şûraya hazırlık aşamasında ilköğretim meselesi üzerinde durulacağı, ilköğretimle ilgili bugünün ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak kanunların değiştirileceği, yerine bütün ilköğretim müesseselerini içine alacak bir İlköğretim Kanunu tasarısının hazırlanacağı açıklanmıştır.¹³⁰ Ancak Altıncı Milli Eğitim Şûrası'nın gündemini mesleki ve teknik öğretim ile halk eğitimi konuları oluşturmuştur. Kız Enstitülerinin iki devreye ayrılıp; ikinci devrede daha çok sanat ve meslek öğretiminin yapılması, ticaret liselerinde daha fazla uygulamalı meslek bilgisi verilmesi, yabancı dil saatlerinin arttırılması Şûra'da görüşülen konular olmuştur.¹³¹ Eğitim alanındaki bu çalışmaların yanı sıra siyasi hayatta IV. Adnan Menderes Hükümeti, bir önceki hükümetin yolundan giderek muhalefeti kısıtlayan yasaları çıkarmaya devam etmiştir.

Basın yasasında değişiklik yapılarak 6 Haziran 1956 tarihinde 6733 sayılı yasa kabul edilmiş, basına sınırlamalar ve ağır koşullar getirilmiştir. 27 Haziran 1956 tarihinde kabul edilen "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası" ile belirtilen şartlar dışında yapılan toplantı ve gösterilere hapis ve para cezaları verilmiştir. 11 Eylül 1957 tarihinde kabul edilen 7053 sayılı yasa ile "siyasi partilerin seçimlere ortak liste halinde girmelerini yasaklayan" bir

¹²⁸ Albayrak, **a.g.e.**, s. 266-277.

¹²⁹ Zelyut, **a.g.m.**, s. 678.

¹³⁰ İstanbul Öğretmenler Derneği, **VI. Milli Eğitim Şûrası Hakkında Broşür**, İstanbul, Ülkü Basımevi, 1952, s. 3.

¹³¹ **Türkiye'nin Eğitim Politikası**, s. 11.

düzenleme yapılmış¹³² böylece genel seçimler öncesinde muhalefet partilerinin güç birliği yapması engellenmiştir.

27 Ekim 1957 tarihinde yapılan genel seçimlerde DP 424, CHP 178, CMP 4, HP 4 milletvekili çıkarmıştır.¹³³ Seçim sonuçları DP'nin oy kaybına uğradığını göstermiştir. Seçim sonuçlarının açıklanmasından uzun bir süre sonra da yeni hükümet kurulmuştur.

5. V. ADNAN MENDERES HÜKÜMETİ

V. Adnan Menderes Hükümeti Programında(25 Kasım 1957-27 Mayıs 1960) eğitim ve öğretim işlerine genel bir yaklaşım sunulmuştur: *“Mekteplerden...aziz milletimizin ihtiyaçlarına cevap verebilmek üzere, mali ve maddi her türlü imkanlardan faydalanılarak geliştirilmesine çalışılmıştır.”*¹³⁴ Programında eğitime yeteri kadar değinmeyen V. Adnan Menderes Hükümeti, DP'nin son hükümeti olmuştur. Bu dönemde DP için sonun başlangıcını teşkil eden birtakım gelişmeler yaşanmıştır.

1954 yılından sonra ekonomide, özellikle dış ticarete dengenin bozulmaya başlaması DP'yi dış borçlanmaya yöneltmişti. Bu borçlanma siyaseti 1958'de devalüasyona yol açmış bu da Türk parasının değerini düşürmüştür.¹³⁵ Özellikle 1958 sonrası ekonomik krizin derinleşmesi kentlerdeki kitlelerin hoşnutsuzluğunu arttırmıştır. Ekonomik yavaşlama ve durgunluk ücretlerin düşmesine yol açmış bu da; işçi, memur, subay, üniversite öğretim üyesi gibi sabit gelirli meslek gruplarını olumsuz etkilemiştir. DP 1950'lerin sonlarına doğru arkasındaki toplumsal desteği büyük ölçüde kaybetmeye başlamıştır. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan kırsal kesim büyük ölçüde DP'yi desteklemeye devam etse de kentlerdeki destek giderek azalmıştır.

DP kuruluş ve gelişiminde demokrasinin savunuculuğunu yapmasına rağmen iktidara geldikten sonra özgürlükleri kısıtlamaya, hükümeti eleştiren gazetelere, yargıya, üniversitelere baskı uygulamaya başlamıştır. Muhalefetin etkinliklerinin sınırlanması için TBMM içinde Tahkikat Komisyonu kurulmuştur. Yoğun baskılar beraberinde 28-29 Nisan 1960'ta Ankara ve İstanbul'da üniversite öğrencilerinin protestolarını getirmiş, bunu 21 Mayıs'ta Harp Okulu'nun başkentte yaptığı gösteri yürüyüşü izlemiştir. Tüm bu etkenlerin bir araya gelmesi

¹³² Albayrak, **a.g.e.**, s. 284-293.

¹³³ “1957 Yılı Genel Seçim Sonuçları”, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=3(28.05.2006)

¹³⁴ **Hükümet Programlarında...**, s. 26.

¹³⁵ “Atatürk Sonrası Türkiye”, <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II11.pdf>(01.06.2006)

27 Mayıs 1960'ta silahlı kuvvetlerin darbeyle hükümeti devirmesine neden olmuş, böylece Türk siyasi hayatı içindeki DP dönemi kapanmıştır.

D. CHP ve DP PROGRAMLARI ve HÜKÜMET PROGRAMLARINDA EĞİTİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye'yi çok partili siyasal yaşama hazırlayan koşullar İkinci Dünya Savaşıyla oluşmaya başlamıştır. Türkiye savaşa doğrudan katılmamış; fakat gerek savaş döneminde gerekse savaş sonrasında yaşanan gelişmelerden etkilenmiştir. Savaş döneminde borçlanmaya ılımlı bakılması, üretim artışı olmadan para arzına başvurulması enflasyona yol açmıştır. Enflasyon sonucunda yaşanan karaborsacılık özel şahıslara, tarım alanında ürün fiyatlarının artması büyük toprak sahiplerine yaramıştır. Bu iki kesim liberal rüzgarların itici gücü olarak kendini bürokrasiden ayırma yolunu tercih etmiştir. Artık muhalif sesler mecliste güçlü bir şekilde duyulmaya başlamıştır. Savaş sonunda Türkiye'nin demokratik esasları benimsemesiyle de bu muhalif kesim bir parti oluşumuna girmiştir. Böylece 7 Ocak 1946 tarihinde DP kurulmuştur.

Liberal gelişmelerin yaşandığı bu dönemde CHP muhalefet karşısında bir takım önlemler almıştır. Bu bakımdan CHP'nin 1947 yılındaki Kurultayı dikkat çekici olmuş, değişimi benimseyen bir CHP'nin varlığı hissedilmiştir. Bu Kurultayda CHP, toprak ağalarını rahatsız eden Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun 17. maddesini kaldırmış, devletçilik özel girişimciliğin yardımcısı haline getirilmiş, laiklik konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Liberalleşmenin yaşandığı bir diğer alan ise eğitim alanı olmuştur.

Kurultayda din derslerinin okullara yeniden konulması hakkında görüşler beyan edilmiştir. Bunun dışında parti programında üslup yumuşatılmıştır. Tek partili dönemde cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçı bireyler yetiştirme esası bu dönemde "Türkiye Cumhuriyeti'nin dayandığı esaslara bağlı yurttaş yetiştirme" olarak belirtilmiştir. CHP'nin muhalefette olduğu 1953 yılında kabul ettiği programda bu esas "vatan ve millet sevgisi, devrimlere bağlılık ve demokrasi terbiyesi" olarak daha dar kapsam içine alınmıştır. 1947 Kurultayında kabul edilen programda; üniversitelere verilen özerklik, bireylerin şahsi teşebbüs kabiliyetlerini geliştirirken faydacı olmaktan uzak bir anlayışla eğitilmesi ve öğretmenlerin siyasetle meşgul olmaması belirtilmiştir. Parti programı ile uyumlu bir programa Recep Peker Hükümeti sahip olmuştur. Gerek I. Hasan Saka Hükümeti gerekse II. Hasan Saka Hükümeti programlarında eğitime yeteri kadar önem atfedilmediği görülmüştür. CHP Hükümetleri içinde en liberal tavrı Şemsettin Günaltay Hükümeti

göstermiştir. Hükümet din eğitiminin tekrardan okullara girmesine öncülük etmiştir. Ayrıca bu hükümet zamanında Dördüncü Milli Eğitim Şûrası toplanmıştır. Şûrada demokratik eğitim üzerinde durulmuştur. Bu bakımdan CHP'nin demokratik idealleri benimsetme yolunda daha başarılı olduğu görülmüştür.

14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde CHP, iktidarı DP'ye devretmiştir. CHP ve DP programları arasında genel anlamda benzerlik görülse de DP'nin farklı olarak manevi değerleri ön plana çıkardığı görülmüştür. Manevi değerlere verilen önem, DP hükümet programlarının ortak özelliği olmuştur. Bu bakımdan DP hükümetleri içinde; I. Adnan Menderes, II. Adnan Menderes ve III. Adnan Menderes Hükümetleri programı parti programıyla uyumlu olmuş, eğitime en geniş yer ise II. Adnan Menderes Hükümeti Programı'nda verilmiştir. Ayrıca bu programda yer alan bir madde Köy Enstitüleri'nin kapatılacağıнын sinyali vermiştir. IV. Adnan Menderes ve V. Adnan Menderes Hükümetleri Programında eğitime gerekli önem verilmemiştir.

Necdet Sakaoğlu DP'nin eğitim politikasını ifade eden maddelere yeteri kadar yer vermemesini, DP'nin kısa vadeli politik kaygılarına bağlamıştır.¹³⁶

¹³⁶ Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 111.

İkinci Bölüm

II.ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE EĞİTİM FAALİYETLERİ

(21 TEMMUZ 1946-27 MAYIS 1960)

A. GİRİŞ

Her millet kendine özgü bir eğitim sistemine sahip olurken, bu sistemin kurulup gelişmesinde ise toplumun sosyal, kültürel, politik ve ekonomik özellikleri ön planda tutulmuştur.¹³⁷ Kurtuluş Savaşı'nın en buhranlı döneminde, ulus-devlet oluşumu için gerekli olan alt yapı oluşturulmaya başlanmıştır. Cumhuriyetin ilânıyla; sosyal, kültürel, politik ve ekonomik özellikler belirleyici olarak Türk ulusuna özgü bir eğitim sistemi yaratılmıştır. Öncelikle öğretimde birliğin sağlanması amacıyla 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiş, bütün eğitim kurumları Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştır. Okullarda verilecek eğitimin milli eğitim olması amaçlanmış, 1924 Anayasasının 87. maddesinde tüm kadın ve erkeklerin ilköğretimden geçme zorunluluğu olduğu belirtilmiştir. Eğitimde fırsat eşitliği sunularak, devlet okullarında eğitim karma ve parasız olmuştur.

Cumhuriyet ilkelerine dayalı laik eğitim sistemi 22 Mart 1926 tarihinde 789 sayılı Maarif Teşkilatına Dair Yasa ile örgütlendirilmiştir. Buna göre birçok yeni ve çağdaş düzenlemeler yapıp, sistemin bugünkü eğitim kademeleri belirlenmiştir.¹³⁸ Milli Eğitim Bakanlığı'nın resmi olarak ilk kuruluş tarihi ise 3 Nisan 1926 ve ilk kuruluş kanunu da 10 Haziran 1933 tarihinde çıkarılan 2287 no'lu yasa ile olmuştur. Bu yasa ile; Türk ulusunu hür düşüncenin hakim olduğu bir ortamda bilgi, sanat, teknik ve refah dereceleri bakımından Batı uygarlığı seviyesine yükseltmek, Türk ulusunun sahip olduğu milli, ahlâki, insani üstün değerlerini geliştirmek hedeflenmiştir.¹³⁹ Türk eğitim sisteminin hedeflediği bu amaca ulaşmanın ön koşulu ise halkın okuryazar olmasından geçmiştir. Öncelikle inkılâpların halka benimsetilmesi, kökleştirilmesi ve %10'nu bile geçmeyen okur yazar oranının yükseltilmesi¹⁴⁰ için halk eğitimi üzerinde hassasiyetle durulmuştur.

Bu bölümde öncelikle halk eğitimine değinilerek, din eğitimi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim alanları incelenmiştir. Tek partili dönemde yaşanan gelişmeler ana hatlarıyla

¹³⁷ Cengiz Dönmez, "Atatürk Ve Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim", <http://www.sosyalbilgiler.gazi.edu.tr/article1.pdf>, (29.05.2006).

¹³⁸ "Milli Eğitim Bakanlığı'nın Tarihsel Gelişimine Genel Bir Bakış", <http://www.meb.gov.tr/Stats/Apk2002/2.htm>, (21.12.2005)

¹³⁹ İbrahim Arslanoğlu, **Türk Eğitim Sistemi**, Ankara, Gazi Eğitim Fakültesi, 1997, s. 35.

¹⁴⁰ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, 2. Baskı, No: 149, Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1985, s. 305.

verildikten sonra, çok partili dönemde atılan adımlar, yapılan çalışmalar, sunulan eleştiriler ve sayısal durum açısından yaşanan gelişmeler aktarılmıştır.

B. HALK EĞİTİMİ

1. TEK PARTİLİ DÖNEMDE HALK EĞİTİMİ

Toplumların gelişmesi okul eğitiminden geçmemiş veya geçememiş olanların, okul eğitimi kadar uzun olmasa da farklı bir eğitimden geçmeleri gereğini ortaya çıkarmıştır. Halk eğitimi okul süreci dışında ve genellikle okul çağını geçmiş kimselere¹⁴¹ çeşitli bilgi ve becerileri kazandırmak amacıyla girişilen faaliyetleri içermiştir. Gelişmekte olan uluslarda kalkınmak, ilerlemek için insana yönelmek ve insan unsurunu değerlendirmek gerekmiştir.¹⁴²

Yeni Türkiye Devleti'nin kuruluşu ile halkın içinde bulunduğu sorunların çözümü için halk eğitimine gerekli önem verilmiştir. 1928'de 1353 sayılı yasa ile Türk abecesi kabul edilmiş, 22 Eylül 1929 tarihinde 8440 sayılı kararla 15-45 yaşları arasında yurttaşlara okuma yazma öğretmek için Millet Mektepleri açılmıştır.¹⁴³ Halk eğitimine yönelik bir diğer atılım ise 1932 yılında Halkevlerinin açılması olmuştur.

19 Şubat 1932'de kurulan Halkevleri Atatürk Devrimi'ni kitlelere benimsetme görevini üstlenmiştir. Halkevleri kırsal kesimde kurulan Halkodaları ile birlikte tarih, dil, tüm güzel sanatlar, halkbilimi ve köy araştırmaları konusunda çalışmalar yapmıştır. Halkevleri ve Halkodaları; okuma yazma bilmeyen halkın açılan kurslarda yetişmesini, okuyup yazmayı öğrenmesini sağlayan kuruluşlar olmuştur.¹⁴⁴

Halkevleri ve Halkodaları halk için, halk içinde açılmış kurumlar olarak devrim fikirlerinin benimsetilmesine çalışmıştır. İlerici ve inkılâpçı bir görünüşün ve düşünüşün eseri olarak kapıları sınıf, yaş, seviye ve siyasi kanaat ayrılığı gözetmeksizin kadın ve erkek bütün yurttaşlara açık olmuştur.¹⁴⁵ Memleketin kalkınması için ulusu meydana getiren fertlerin değerlerinin arttırılması gerekmiştir.¹⁴⁶ Bu bakımdan Halkevlerinde aydınların halkı yetiştirmesi yerine halkın yetiştirilmesi davası ele alınmıştır. Orada halk aydından, aydın halktan çok şeyler öğrenmiştir. İkisi birbirini tamamlamıştır. Milli eğitim sistemi yukarıdan

¹⁴¹ Rifat Okçabol, "Cumhuriyet Döneminde Yetişkin Eğitimi", **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 249.

¹⁴² Eşref Kılıç, **Türkiye'de Halk Eğitimi: Başlangıcından Bugüne Kadar**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1968, s. 1.

¹⁴³ Başaran, **a.g.m.**, s. 103.

¹⁴⁴ Kili, **a.g.e.**, s. 200-201.

¹⁴⁵ **C.H.P XVI. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları**, Ankara, Ulus Basımevi, 1948, s. 3-4.

¹⁴⁶ Muammer Falay, **Halk Odalarımıza Türk Halkına Çağır**, Ankara, Kanaat Basımevi, 1946, s. 1.

aşağıya bir öğretme usulünü benimsediği için, Halkevleri bu özellikleriyle Milli Eğitim müesseselerinden ve sisteminden ayrılmıştır.¹⁴⁷

Hayatı mihver olarak alan kuvvetli bir halk eğitimi hareketi ile fertlerin ilgi ve ihtiyaçları ve bunlara nasıl cevap verileceği esas alınmıştır. İhtiyaç ve ilgi neredeyse oradan başlanmıştır.¹⁴⁸ Bu amaçla halkın yetiştirilmesinde çoğunlukla öğretmenlerin görev aldığı Halkevlerindeki çalışma şubeleri; 1. Dil, Edebiyat, Tarih 2. Güzel Sanatlar 3. Temsil 4. Spor 5. İhtimai Yardım 6. Halk dersane ve kursları 7. Kütüphane ve neşriyat 8. Köycülük 9. Müze ve sergiden oluşmuştur.¹⁴⁹ Halkevlerindeki bu bölümler Halkodalarında bulunmamış, üye sayısının yüksek olması durumunda Halkevlerindeki benzer iş bölümleri oluşturulmuştur. 1945'e gelindiğinde Halkevlerinin sayısı 405'e ulaşmıştır.¹⁵⁰ Çok partili döneme geçilmesiyle halk eğitiminin önemi daha da artmıştır.

2. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE HALK EĞİTİMİ

Halk eğitimi; herkes için, her zaman, her yerde, her durumda yapılacak eğitim olmuştur. Yetişkinlerin yeni bilgiler, beceriler, anlayışlar, ilgiler kazanmalarına ve davranışa geçmelerine yardım etmiştir.¹⁵¹ Halk eğitimi demokrasinin sosyal nizam, sosyal adalet prensiplerine dayalı, milli birlik ve beraberlik anlayışını da sağlamlaştırma¹⁵² görevini de üstlenmiştir. Demokratik yaşayış düzenini benimsetmek ve kökleştirmek ise halk eğitimi ile mümkün olmuştur.¹⁵³ Halkevleri okuryazarlığının artırılması, temel bilgilerin verilmesi kadar Cumhuriyet İlkeleri ve CHP'nin görüşlerini yayma¹⁵⁴ görevini de üstlenmişti. Çok partili siyasal yaşamda CHP yöneticileri Halkevlerinin siyaset dışı bir kurum olduğunu vurgulamasına rağmen, Halkevlerinin CHP'nin yan kuruluşu gibi görülmesi¹⁵⁵ eleştirilen bir konu olmuştur. Bu bağlamda CHP 1947 yılında Halkevleri ve Halkodalarının her türlü siyasal faaliyette bulunmasını yasaklamıştır.¹⁵⁶ Bunun yanı sıra Halkevi bütçeleri sorun olmuş önceleri belediye ve özel idare bütçelerinden sorunsuz bir şekilde ayrılan ödenekler, 1946'dan

¹⁴⁷ Bir yerde Halkodası açılabilmesi için 50 üyenin kaydedilmiş olması, bir toplantı salonu, bir okuma salonu ve Halkodasını idare edecek kadar yıllık bir bütçesinin sağlanmış olması gerekmiştir. Halkevlerinde çalışma kollarından birinin çalışabilmesi için o kola 25 üyenin yazılmış olması şartı aranmıştır. Bir Halkevinin açılması için en az üç kolu idare edebilecek üyesi olması, bir toplantı salonu, bir okuma odası ve güzel sanatlar çalışmalarına ayrılan bir yerin bulunması gerekmiştir. **C.H.P XVI. Yıldönümünde...**, s. 7.

¹⁴⁸ Turhan Oğuzkan, **Halk Eğitimi Niçin ve Nasıl**, Ankara, Ato Yayınları, 1954, s. 12.

¹⁴⁹ Akyüz, **a.g.e.**, s. 378.

¹⁵⁰ Okçabol, **a.g.m.**, s. 252-253.

¹⁵¹ Kılıç, **a.g.e.**, s. 18-19.

¹⁵² Şevket Gedikoğlu, **Halk Eğitimi**, Ankara, İdeal Basımevi, 1953, s. 6.

¹⁵³ Hasan Çalış, **Tarihi Gelişimi İçinde Halk Eğitimi**, İzmir, Kültür Matbaası, 1965, s. 17-18.

¹⁵⁴ Akyüz, **a.g.e.**, s. 378.

¹⁵⁵ "Halkevlerinin Kuruluşu Ve Çalışmaları", <http://w3.balikesir.edu.tr/mozsari/Halkevleri.htm> (03.02.2006).

¹⁵⁶ Güneş, **a.g.e.**, s. 69.

sonra belediye meclislerinden büyük tartışmalardan sonra alınabilmiştir.¹⁵⁷ Ayrıca 1936-37 yıllarına oranla 1948-49'da Halk Okuma Odalarının sayısının onda bire, okuyucu sayısının ise yirmide bire düşmesi¹⁵⁸ çok partili dönemde Halkevlerinde yaşanan değişimi ortaya koymuştur. Kırsal kesimlerde teşkilatlanmış Halkodalarının sayısı 1949-1950 yılları arasında 4322 olmasına rağmen, kırsal alanda Halkodasının faaliyetlerini yürütecek eleman sayısının az olması da Halkodalarının varlığını kağıt üzerinde bırakmıştır.¹⁵⁹

1949 yılında toplanan Dördüncü Milli Eğitim Şûrası'nda demokrasi için halkın eğitilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁶⁰ Geniş halk kitlelerinin eğitimi ile uğraşmanın demokratik devletin belli başlı vazifeleri içine girdiği açıklanmış, ayrıca demokratik rejimde aktif vatandaşların yetiştirilmesinin önemi üzerinde durulmuştur.¹⁶¹ Demokratik bir idare herkesin yeteneğine göre gelişme imkanları hazırlarken; bir işte ehliyetli, becerikli ve başarılı olmasını da amaçlamıştır.¹⁶²

CHP, DP'nin iktidara gelmesi halinde Halkevlerini kapatacağından endişe duymuş ve Halkevlerini tüzel kişiliği olan birer tesise dönüştürmeye çalışsa da genel seçimlerden önce bu çaba bir işe yaramamıştır. Daha bu çabalar sürerken Halkevlerine dönüştürülen Türk Ocaklarının 10 Mayıs 1949'da açılması¹⁶³ tezat bir durumu ortaya çıkarmıştır. Bunun yanı sıra 1936'dan sonra işlevini Halkevleri ve Halkodalarına devreden Millet Mektepleri de 1949 yılında kapatılmıştır.

14 Mayıs 1950'de DP'nin iktidara gelmesiyle Halkevlerinin durumu tamamen sarsılmıştır.¹⁶⁴ DP'nin ilk hükümet programı Adnan Menderes tarafından parti Meclis Grubu'na okunurken, Çanakkale milletvekili Süreyya Endik Halkevlerinin kültür ocakları halinde yeniden düzenlenmesi gerektiği, buraların birer mektep haline getirilerek CHP'nin elinden kurtarılmasını istemiştir.¹⁶⁵ DP ilk olarak ödenek yokluğu gerekçesiyle 18 Haziran 1950'de Londra Halkevi'nin faaliyetlerini durdurmuştur.¹⁶⁶

¹⁵⁷ "Halkevlerinin Kuruluşu Ve Çalışmaları", <http://w3.balikesir.edu.tr/mozsari/Halkevleri.htm>(03.02.2006).

¹⁵⁸ Steinhaus, **a.g.e.**, s. 183.

¹⁵⁹ Ali Ata Yiğit, **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938-1950)**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1992, s. 71-72.

¹⁶⁰ Okçabol, **a.g.m.**, s. 253.

¹⁶¹ Eğitim Ve Öğretimde..., **Dördüncü Milli Eğitim Şûrası**, s. 14.

¹⁶² Gedikoğlu, **Halk...**, s. 16-17.

¹⁶³ "Halk Eğitiminde Bir İletişim Modeli; Halkevleri",

<http://www.istanbul.edu.tr/4.boyut/cumhuriyet/dosyalar/halil.htm>(04.02.2006).

¹⁶⁴ "Halkevlerinin Kuruluşu Ve Çalışmaları", <http://w3.balikesir.edu.tr/mozsari/Halkevleri.htm>(03.02.2006).

¹⁶⁵ Albayrak, **a.g.e.**, s. 186.

¹⁶⁶ "Halkevlerinin Kuruluşu Ve Çalışmaları", <http://w3.balikesir.edu.tr/mozsari/Halkevleri.htm>(03.02.2006).

Bütçe görüşmeleri sırasında Halkevleri için ayrılan ödenek tartışma konusu olmuştur. Afyon milletvekili Kemal Özçoban Halkevlerinin iddia edildiği gibi kültür vasıtası olmaktan çıktığını, Halk Partisinin propagandasının yapıldığı yerler haline geldiğini, yıllardan beri verilen milyonlarca liranın CHP'nin siyasi gayeleri uğruna sarf edildiğini belirtmiştir.¹⁶⁷ Bu yaklaşıma Prof. Dr. Yavuz Abadan “Halkevleri” başlıklı yazısında karşı çıkarak, Türk inkılâbını benimsetme amacını güden Halkevlerinin çok partili siyasi gelişmelerin başından beri sık sık muhalefetin hedefi olduğunu, her yıl bütçe görüşmeleri sırasında şiddetli tenkitlere uğradığını açıklamıştır. Halkevlerinin Türk milletinin yeni dünya görüşünü gelecek nesillere intikal ettirmek üzere kurulduğunu, hiçbir zaman tek parti zihniyet ve menfaati için çalışmadığını belirtmiştir.¹⁶⁸ DP'nin halk eğitimi alanında zaman kaybetmeden gerçekleştirdiği girişim Halkevlerinin kapatılması olmuştur.

Adnan Menderes, 4 Mayıs 1951'de Meclis'te yaptığı konuşmada “Halkevleri ve Halkodaları faşist anlayış ve düşüncelerin ürünüdür. Bunlar sosyal yapımız içindeki tümüyle gereksiz, boş, geri ve yabancı unsurlardır” demiş olsa da kendisinin Halkevleri kurucularından biri olduğu ve 15 yıl bu kuruluşun müfettişliğini yaptığını¹⁶⁹ unutmuş gibi davranmıştır.

Halkevleri ve Halkodaları çalışmalarını 8 Ağustos 1951'e değin sürdürmüş ve bu tarihten sonra kabul edilen 11 Ağustos 1951 tarihinde yürürlüğe giren 5830 sayılı yasa ile kapatılmıştır. Bu yasa ile kapatılan halkevi 478, halkodası da 4322 olmuştur.¹⁷⁰ Halkevlerinin kuruluşunun yasayla değil de talimatnameyle yapılmış olması da kapatılmasını kolaylaştırmıştır.¹⁷¹ Bunun yanı sıra Halkevlerinin kapatılma gerekçesi, Halkevlerinin CHP'nin yan kuruluşu gibi çalıştığı tezi gösterilmeye çalışılsa da, Rıfat Okçabol'a göre asıl neden Halkevlerinin halkın uyanışında etkin bir duruma gelmiş olması tiyatroyla, sanatsal faaliyetlerle, eğitsel ve kültürel herhangi bir etkinliğe katılmamış olan kitlelerin Halkevleri ile bilinçlendirilmesi olmuştur.¹⁷² Halkevleri; kurslarıyla, araştırmalarıyla, oyunlarıla, Türkçe olmayan pek çok köyün adını değiştirmekle, soyadı verme günleri düzenlemekle, Türkçe'nin millileştirilmesini ve ülkenin her yerinde yeni harflerin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ayrıca şiirleri, atasözlerini, hatıraları ve tarihi olayları da yazıya dökmüştür.¹⁷³ Halkevlerinin kapatılmasından sonra mal varlıkları hazineye devredilmiş, arsaları gayri menkulleri satılmış

¹⁶⁷ **Zafer Gazetesi**, 18 Şubat 1950.

¹⁶⁸ **Ulus Gazetesi**, 19 Şubat 1950.

¹⁶⁹ Metin Aydoğan, “Türkiye Üzerine Notlar”, http://www.1001kitap.com/Guncel/Metin_Aydoğan/turkiye_uzerine_notlar/turkiye61demokratparti.html (10.03.2006).

¹⁷⁰ Kili, **a.g.e.**, s. 201.

¹⁷¹ “Halkevlerinin Kuruluşu Ve Çalışmaları”, <http://w3.balikesir.edu.tr/mozsari/Halkevleri.htm> (03.02.2006).

¹⁷² Okçabol, **a.g.m.**, s. 254.

ya da devlet dairesi yapılmış, kullanılabilir eşyalar ve kitaplar ise Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiştir.

1951 yılında Halkevlerinin kapatılması okuryazarlığın yaygınlaşmasını olumsuz etkilemiştir. “*Oysa, okuma ve yazma bilmenin çok daha önem ve gereklilik kazandığı kentsel ağırlıklı toplum sürecine girilmişti.*”¹⁷⁴

Tablo 2.1 Türkiye’de Nüfusun Okuryazarlık Oranı

Sene	Toplam Nüfus	Okuryazar olanların oranı
1945	18 790 000	29.0
1950	20 947 000	33.6
1955	24 065 000	40.9
1960	27 755 000	39.5

Kaynak: **Türkiye’de Okuryazarlık Sorunu**, Yaygın Eğitim Enstitüsü, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1980, s. 3.

Tablo 2.1 de, 1945 yılından 1960 yılına kadar olan nüfus artışı görülmektedir. 1951-55 ve 1956-60 beş yıllık dönemlerde bu artış %30 ve %31’e kadar yükselmiştir; fakat nüfustaki bu artış oranına rağmen okur yazar oranı 1956-60 yılları arasında düşüş göstermiştir.¹⁷⁵ Bu düşüşün nedenini ise; Köy Enstitülerinin öğretmen okullarına dönüştürülmesiyle ve 1948 yılında köy ve şehir ilkokullarındaki programlar arası farklılığın kaldırılmasıyla başlayan ilköğretim hamlesindeki gerilemede görebilmekteyiz, bu süreç 1948-51 yıllarında çıkarılan 5166 ve 5210 sayılı yasalarla okul yapımında vatandaş yükümlülüğü usulünün kaldırılmasıyla tamamlanmıştır. Bu düzenlemeler hemen etkisini göstermiş, 1950-55 döneminde yapılan ilkokul sayısına yansımıştır. Dolayısıyla okuryazarlığın yaygınlaşmasında da bir gerileme kaydedilmiştir.¹⁷⁶ Bu 1923’ten sonra okuma-yazma oranında görülen ilk düşüş olmuştur.¹⁷⁷

Kapatılan Halkevlerinin yerine çeşitli alternatifler üretilmiştir. Halkevlerinin yerine kitle eğitimi amacına dönük olarak MEB bünyesinde Halk Eğitimi Bürosu kurulmuş¹⁷⁸ 1953 yılında ise köylerde ve bucaklarda Halk Okuma Odaları, 1956 da ilçelerde Halk Eğitimi Merkezleri açılmaya başlanmıştır.¹⁷⁹ Maarif Vekaleti halk eğitimi çalışmalarını ayrıca Halk

¹⁷³ Yiğit, **a.g.e.**, s. 73.

¹⁷⁴ Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi...**, s. 113.

¹⁷⁵ **Türkiye’de Okuryazarlık Sorunu**, s. 2.

¹⁷⁶ Tekeli, **a.g.m.**, s. 668.

¹⁷⁷ Metin Aydoğan, “Türkiye Üzerine Notlar”,

http://1001kitap.com/Guncel/Metin_Aydoğan/turkiye_uzerine_notlar/turkiye61demokratparti.html (10.03.2006)

¹⁷⁸ Güneş, **a.g.e.**, s. 73.

¹⁷⁹ Kılıç, **a.g.e.**, s. 7-8.

Dershaneleri, Mesleki ve Teknik Öğretim Umum Müdürlüğünün halk eğitimi kursları ile yürütmüştür.

1951 yılında Amerikalı halk eğitim uzmanı Watson DICKERMAN'ın görüşleri alınarak, değişen şartlara göre halk eğitimi politikası yeniden saptanmıştır.¹⁸⁰ Bu uzman 1951 yılında memlekette incelemeler yapmış, Türkiye'de halk eğitimi alanında yapılmasını tavsiye ettiği işler hakkında bir rapor hazırlamıştır.¹⁸¹ 1951 yılında hazırlanan Halk Eğitimi Muhtırası'nda; 1.Bütün vatandaşları asgari miktarda okuryazar hale getirmek, 2.Vatandaşların mesleki bilgilerini artırmak, 3.Halka, iyi bir aile üyesi ve iyi bir vatandaş olmak için gerekli bilgileri vermek, 4.Vatandaşlar arasında dil ve ruh birliği sağlayarak, devrim prensiplerine bağlılığı kuvvetlendirmek 5.Halkın güzel sanatlara karşı ilgisini arttırmak, 6.Vatandaşların memleket ve dünya görüşlerini genişletmek, 7.Vatandaşların boş zamanlarını değerlendirip faydalı bir şekilde kullanma alışkanlığını kazandırmak...¹⁸² amaçlanmıştır.

1953 yılında devlet sektöründe çalışanlara hizmet içi eğitim verecek Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1954-55 yılında Akşam Ticaret liseleri ve sonradan kapatılan Akşam Tekniker Okulları açılmıştır.¹⁸³ 11 Şubat 1954'te Meclis Milli Eğitim Komisyonu, Halk Eğitimi Umum Müdürlüğü kurulması hakkındaki kanun teklifini görüşmüş, bu kanunun bir an önce çıkarılmasını lüzumlu görmüştür.¹⁸⁴ Halk Eğitimi Umum Müdürlüğü kurulması hakkında kanun layihası 12 maddeden oluşmuştur. Maddelerde Halk Eğitimi Umum Müdürlüğünün kurulduğu bildirilmiş, vazifesini; halk eğitimini bir ihtisas kolu haline getirmek ve halk eğitimi çalışmalarının birbirlerini tamamlayacak şekilde teşkilatlandırmak, geliştirmek ve bu konuda bütün ilgililere yardım etmek şeklinde tanımlamıştır. Halkında katılacağı Halk Eğitim Kurullarının kurulması istenerek, halk ile devlet arasında işbirliği sağlanmak istenmiştir.¹⁸⁵

1956 yılına gelindiğinde 14 halk eğitimi merkezi faaliyete geçirilmiştir. Bu merkezlere 1953 yılı bütçesinden 53.800 TL, 1954 yılı bütçesinden 52.670 TL, 1955 yılı bütçesinden 130.000 TL ve 1956 yılı bütçesinden 178.700 TL ödenek verilmiştir.¹⁸⁶ Bunun yanı sıra öğretmen okullarına Eğitim Sosyolojisi dersi, Gazi Eğitim Enstitüsünde bir Halk Eğitimi dersi

¹⁸⁰ A.g.e.

¹⁸¹ **Halk Eğitimi Umum Müdürlüğü Kurulması Hakkında Kanun Layihası ve Mucip Sebepleri**, Ankara, Maarif Basımevi, 1956, s. 13.

¹⁸² Oğuzkan, a.g.e., s. 9.

¹⁸³ Okçabol, a.g.m., s. 254.

¹⁸⁴ **Zafer-Akşam Postası**, 11 Ocak 1954.

¹⁸⁵ **Halk Eğitimi Umum Müdürlüğü...**, s. 14-15.

¹⁸⁶ **Maarif Vekaleti'nin Bazı Halk Eğitimi Çalışmaları**, Ankara, Maarif Basımevi, 1956, s. 6.

konulmuştur. Birleşik Amerika'ya halk eğitimi konusunda tetkik ve tahsil yapmak üzere öğretmenler ve öğrenciler gönderilmiştir.¹⁸⁷

1957 yılında toplanan Altıncı Milli Eğitim Şûrası'nda yurt çapında uygulanmak üzere Halk Eğitimi Örgüt ve Görev Kanun Taslağı hazırlanmıştır. 1959 yılında da Temel Eğitim Merkezi kurulmuş ve köylerde halk eğitimi deneme çalışmalarına başlanmıştır.¹⁸⁸ Teknik öğretim sahasında halk eğitimi ile; hayata atılmış kimselerin işlerinden ayrılmadan mesleklerinin daha ileri kademelerine yükselmelerini sağlamak, meslek sahibi olmayanları bir iş sahibi kılmak, okuma-yazma öğretmek, köylü vatandaşlara teknik bilgi ve maharet kazandırmak amaçlanmıştır.¹⁸⁹ Ayrıca akşam erkek sanat, akşam kız sanat, akşam ticaret okulları, gezici köy demircilik, marangozculuk, yapıcılık, kadınlar gezici kursları birer halk eğitim kurumları olmuştur. Bunun yanı sıra Milli Savunma Bakanlığının er eğitim merkezlerinde açılan okuma taburları ile halk eğitimi çalışmaları yürütülmüştür.¹⁹⁰

Okuryazarlığın azalmasına karşın bu konuda alınan ilk önlem, askerliğini yapanların okuma yazma taburlarından geçirilmesi olmuştur. 15 Nisan 1959'da Kara, Hava, Deniz ve Jandarma kumandanlıklarına bağlı iki ay süreli "Okuma yazma taburları" açılmıştır.¹⁹¹ Bu konuda Tefik İleri şu açıklamayı yapmıştır:

*"...Maarif ve Milli Müdafaa Vekaletlerinin yaptıkları işbirliği, erlerin okutulması bakımından pek müsbet neticeler vermiştir. Bu işbirliği yolu ile, orduda yedek subaylıklarını yapmakta olan öğretmenlerden faydalanılarak her yıl yüz yirmi bin ere okuyup yazma, hesap ve yurttaşlık bilgisi öğretilecek şekilde işe girilmiştir. 16 merkezde birden bu suretle çalışılmakta ve her iki ayda 20 000 kişinin öğretimi emin olunmaktadır..."*¹⁹²

Kadın nüfusu için okur yazar oranı oldukça düşük olmuş, bu durum ülkenin kırsal bölgelerinde kendini göstermiştir.¹⁹³ Tefik İleri, 1959 yılında bu durumun düzeltilmesi amacı ile kırsal kesimde hem kadın hem erkek eğitime yönelik yapılan faaliyetler hakkında şu açıklamayı yapmıştır:

¹⁸⁷ **Halk Eğitimi Umum Müdürlüğü...**, s. 13.

¹⁸⁸ Kılıç, **a.g.e.**, s. 8.

¹⁸⁹ 1955 Yılı Bütçe Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, **TBMM Zabıt Ceridesi**, Ankara, TBMM Matbaası, 1955, s. 65.

¹⁹⁰ Çalış, **a.g.e.**, s. 11.

¹⁹¹ Tekeli, **a.g.m.**, s. 668.

¹⁹² Tefik İleri, **Maarifimiz**, Ankara, Maarif Basımevi, 1959, s. 14.

¹⁹³ **Türkiye'de Okuryazarlık...**, s. 6.

“...1950 yılında her çeşit Gezici Köy Kursları sayısı 1950 yılında (470) iken bu öğretim yılı başında (911) e yükseltilmiştir. Keza 1950 de bu kurslardan istifade eden kadın ve erkek köylü vatandaşlarımızın sayısı (9597) iken bu ders yılında bu rakam (19.482) ye çıkmıştır. Bu kurslar köylerimiz tarafından tutulmakta ve istenmektedir...”¹⁹⁴

Tüm bu girişimlere rağmen 1960 yılına gelindiğinde; 27.755.000 genel nüfusun yüzde 39.5’i okuma-yazma biliyorken, bu durumdan yararlanamayanların sayısı 17 milyona ulaşmıştır.(Tablo 2.1) Böylece nüfusun yarısından fazlasının okuryazar olmadığı bir görünüm 1960 sonrasına miras bırakılmıştır. Halk eğitiminin yanı sıra çok partili dönemde dikkat çeken bir diğer girişim din eğitimi alanında yaşanmıştır.

C. DİN EĞİTİMİ

1. TEK PARTİLİ DÖNEMDE DİN EĞİTİMİ

Tevhid-i Tedrisat Kanunu(3 Mart 1924) Şeriye ve Evkaf Vekaleti’ne bağlı olan mektep ve medreseleri kaldırmamış, onları Maarif Vekaleti’ne bağlamıştı. Kanunla din uzmanı ve görevlisi yetiştirmek için okul açma görevi Maarif Vekaleti’ne verilmişti. Yasa din görevlisi yetiştirme dışındaki din eğitimi kapsamamıştır. Kuran kursları, dinsel yayın gibi yaygın eğitim Diyanet İşleri Başkanlığı’na bırakılmıştır.¹⁹⁵ Ayrıca 1924 yılında Eğitim Bakanlığı’na devredilen 479 medrese kapatılmış, bunun yerine 29 İmam Hatip Okulu ile İstanbul Darülfünunu’nda bir İlahiyat Fakültesi açılmıştır. 1925-1926’da İmam Hatip Okullarının sayısı 20’ye düşmüştür.¹⁹⁶ 22 Mart 1926 tarihli kabul edilen Maarif Teşkilatına Dair Kanunda İmam Hatip Okullarından söz edilmemiştir.¹⁹⁷

Din dersleri 1930-31 öğretim yılında önce genel öğretim kurumlarından, 1939 yılından itibaren de köy ilkokullarından kaldırılmıştır.¹⁹⁸ Cumhuriyetin ilanından sonra, kalkınma amaçlı eğitimden tarıma, sağlıktan teknik alanlara doğru büyük bir girişime geçilmesi yetişmekte olan gençlere daha geniş iş imkanlarının sunulması dini hizmetlere olan geleneksel eğilimi azaltmıştı.¹⁹⁹ 1929-30’da İmam Hatip Okulları ve İlahiyat Fakültesi öğrenci

¹⁹⁴ İleri, **a.g.e.**, s. 14.

¹⁹⁵ Niyazi Altunya, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Din Eğitimi”, **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 216-217.

¹⁹⁶ Kaplan, **a.g.e.**, s. 159.

¹⁹⁷ Altunya, **a.g.m.**, s. 216-217.

¹⁹⁸ Beyza Bilgin, **Türkiye’de Din Eğitimi**, Ankara, Emel Matbaacılık, 1980, s. 45-46.

¹⁹⁹ İsmet Parmaksızoğlu, **Türkiye’de Din Eğitimi**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1966, s. 25.

yetersizliğinden dolayı kapatılmıştır. Çok partili dönemde ise din eğitimi tekrar gündeme getirilmiştir.

2. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE DİN EĞİTİMİ

Çok partili siyasal hayat, siyasal çoğulculuğun gerçekleştirilmesi yanında dinsel alanda geniş olanakların sağlandığı bir dönem olmuştur.²⁰⁰ İnönü döneminin laikleştirme politikaları demokratikleşme ortamı sonucu değişime uğramıştır.²⁰¹ Bir zamanlar din eğitimi kaldırarak suçlanan CHP²⁰² 1946 seçimlerinde oy kaygısı taşımış, bu nedenle dinsel alana yönelik birçok girişimde bulunmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında din eğitimi konusu, ahlaki endişe ve komünizm tehlikesine karşı korunma tedbiri olarak TBMM'ye getirilmiştir.²⁰³ 24.12.1946 tarihinde milli eğitim bütçesi görüşülürken üzerinde durulan konulardan biri de ahlâk meselesi olmuş, bağımsız milletvekili Nureddin Üren milli eğitim bakanına ricada bulunup ahlâkın yeniden okullarda okutulmasını istemiştir.²⁰⁴ Bunun üzerine ertesi gün söz alan Recep Peker, Türkiye'de dinin cemiyeti tahrip edici mahiyetten temizlendiğini, cemiyet için zarar verici halden çıkarak, ulvi ve semavi mevkiini aldığını belirtmiştir.²⁰⁵ Dinin cemiyete zarar verici halinden arındırılmış olması, onun tekrar eğitim sistemine girmesinin gerekçesi olmuştur. 1947 parti kurultayından sonra parti içi muhalefet din eğitiminin sağlanması için bir yasa önerisi sunmuştu. Bunun üzerine parti grubu 17 kişilik bir komisyon oluşturup bu konuda bir rapor hazırlatmıştır.

Raporda din derslerinin konulması, İmam Hatip Okulları ve İlahiyat Fakültesi'nin açılması önerileri bulunmuştur. 17 kişilik komisyonun 15'i bu okulları açma yetkisinin Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmesinden yana olmuştur. Nihat Erim'le Tahsin Banguoğlu ise Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "medreselilerle dolu" olduğunu belirterek, bu görevin Milli Eğitim Bakanlığı'nda kalmasından yana²⁰⁶ olmuştur. Tahsin Banguoğlu bu konuda şu açıklamayı yapmıştır:

"...Türkiye'de din dersleri hiçbir zaman yasaklanmamıştır. Atatürk asla din aleyhtarı değildi. Fakat birtakım softaların, din dersi adı altında fesat karıştırmalarına

²⁰⁰ Altunya, **a.g.m.**, s. 219.

²⁰¹ Güneş, **a.g.e.**, s. 68.

²⁰² Altunya, **a.g.m.**, s. 216-217.

²⁰³ Bilgin, **a.g.e.**, s. 56.

²⁰⁴ **Ulus Gazetesi**, 24 Aralık 1946.

²⁰⁵ **Ulus Gazetesi**, 25 Aralık 1946.

izin vermek istemedik. Bir inkılâp devri için din dersleri ve mesleki din öğretimi devletçe ihmal edilmiştir. Bu, toplumumuz için din müessesesinin varlığını inkar etmek değildir. Bütün laik dünya milletleri, mekteplerde seçmeli din dersi okutulmasını kabul etmişlerdir. Türk İnkılâbı, idare şekli olarak şeriatçılığı, zihniyet olarak da iskolastiği memleketten kaldırmıştır. Şimdi din öğretimi yolundan bunların dönmesine kapı açmak, bir buçuk asırda başardığımızı tehlikeye koymak olur. Bu nedenle dini meslek eğitimi işinin Diyanet İşleri'ne verilmesini istemedik.”²⁰⁷

Raporda üniversitelerde İslam ve İlahiyat Fakülteleri açılması da tavsiye edilmiş, bu hususta komisyon üyeleri arasında görüş ayrılığı tespit edilmemiştir.²⁰⁸ 1930 yılında kapatılan İmam Hatip okulları, 1948 yılında 10 il merkezinde onar aylık İmam Hatip Kursları şeklinde tekrar açılmıştır.²⁰⁹

İlk uygulama; MEB Talim ve Terbiye Kurulunun 25.11.1948 tarih ve 232 sayılı kararı, Bakanlık Özel Kaleminden çıkan 1.2.1949 tarih ve 70/54-26 sayılı yazı ile ilkokullara isteğe bağlı din dersinin konulması olmuştur.²¹⁰ İlkokullarda okutulacak din dersleri programları ile din adamları yetiştirmek için açılacak kursların programları ve kitaplarını tetkik etmek üzere Diyanet İşleri Reisinin başkanlığında bir komisyon kurulması da kararlaştırılmıştır. Komisyon; Diyanet İşleri Reisinden başka Diyanet İşlerinden iki üye, Milli Eğitim Bakanlığından üç üye ve açılacak İlahiyat Fakültesinden bir üye olacak şekilde teşkil edilmiştir.²¹¹ İlkokullardaki din dersleri velilerin yazılı izinleri doğrultusunda 4. ve 5. sınıflara yönelik olmuştur.

İlkokullarda din bilgisi dersleri başlayınca ve öğrenci velilerinin çoğunluğu çocuklarının bu dersi okumasını isteyince bu defa da din bilgisi öğretmeni yetiştirme meselesi ortaya çıkmıştır.²¹² Devletin din görevlisi yetiştirme işi de üç kanaldan gerçekleşmiştir. Bunlardan biri İlahiyat Fakültesi olmuştur.²¹³

İlahiyat Fakültesi'nin kuruluşunda laik zihniyetin ve modern ilmi düşüncenin hakim olması prensibi ön görülmüştür. Nitekim hükümetin meclise getirdiği kanunun gerekçesinde “*Din meselelerinin sağlam ve ilmi esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak, mesleki*

²⁰⁶ Altunya, **a.g.m.**, s. 220.

²⁰⁷ Bilgin, **a.g.e.**, s. 57.

²⁰⁸ **Ulus Gazetesi**, 24 Nisan 1948.

²⁰⁹ Kaplan, **a.g.e.**, s. 224.

²¹⁰ Altunya, **a.g.m.**, s. 220.

²¹¹ **Ulus Gazetesi**, 20 Ağustos 1948.

²¹² Bilgin, **a.g.e.**, s. 58.

²¹³ Fehmi Yavuz, **Din Eğitimi**, Ankara, Yenigün Matbaası, 1968, s. 10.

bilgisi kuvvetli ve düşünüşünde ihatalı(sıfatlı) din adamlarının yetişebilmesi için lüzumlu şartları sağlamak maksadiyle..."²¹⁴ denilmiştir. Bu amaç doğrultusunda 1949 yılında Ankara Üniversitesi'nde İlahiyat Fakültesi açılmıştır.

Din derslerinin okutulması üzerine, farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan biri; Müslüman bir ülkede din eğitimi için anne ve baba izninin alınmasının garip olduğu, dini ve ahlâki terbiyeyi ilkokullardan lise son sınıflara kadar mecburi olarak okutulması gerektiği yönündeyken diğer görüş de laik olan bir devlette din derslerinin mecburi olamayacağı, mecburi eğitimin vicdan özgürlüğüne aykırı olduğu, ayrıca bu dersleri gösterecek olanlara verilen ücretin devlet bütçesinden değil, dersi gören çocukların anne-babalarından alınması şeklinde olmuştur.²¹⁵

İsteğe bağlı din dersine katılım ise 1949-1950 öğretim yılında ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında okuyan 414 477 öğrenciden, din derslerine devam etmeyen öğrenci sayısı 2 797 müslim ve 3002 gayri müslim olmak üzere 5 799 ile % 1 lik bir dilimi oluşturmuştur.²¹⁶

Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, Orta Doğu'ya yaptığı bir gezide oradaki medreseleri incelemiştir. Bu memleketlerdeki medrese yapılarına uygun okulların açılmasının bir zihniyet mücadelesine yol açacağı, manevi varlığı parçalayacağını belirtmiştir. Din adamı olacak gençlerin tahsillerini mutlaka derece derece ilk ve ortaokullarda, liselerde görmelerini oradan dini meslek okullarına geçmelerini, dini meslek okullarının ise modern maarif sisteminin anlayış ve usulleri çerçevesinde kurulması gerektiğini açıklamıştır.²¹⁷

14 Mayıs 1950'de iktidara gelen DP daha radikal adımlar atmıştır.²¹⁸ "Dinsiz millet olmaz", "yarın ölülerimizi yıkayacak İmam bulamayacağız" gibi sloganlarla²¹⁹ 1950 seçimleri öncesi kitlelere seslenen DP, parti programında yer alan (madde 14) "*...din hürriyetini diğer hürriyetler gibi, insanlığın mukaddes haklarından tanır.*"²²⁰ ifadesi ile din alanında yapılacak uygulamalar hakkında gerekli sinyalleri vermişti.

DP'nin ilk hükümet programı Adnan Menderes tarafından parti grubuna okunurken, bazı milletvekilleri din eğitimine ilişkin görüşlerini belirtmiştir. Bunun üzerine Adnan Menderes kendilerinden önce bir İmam Hatip Okulu bir de İlahiyat Fakültesinin açıldığını,

²¹⁴ Parmaksızoğlu, **a.g.e.**, s. 29.

²¹⁵ Bilgin, **a.g.e.**, s. 58.

²¹⁶ Parmaksızoğlu, **a.g.e.**, s. 31.

²¹⁷ **Ulus Gazetesi**, 24 Nisan 1948.

²¹⁸ Altunya, **a.g.m.**, s. 220.

²¹⁹ Yavuz, **a.g.e.**, s. 8.

²²⁰ **Demokrat Parti Programı**, s. 4.

ilköğretimde din eğitimi uygulamasına zaten geçildiğini belirterek din derslerinin zorunlu olmasına, ortaokullarda da din derslerinin okutulmasına, Arapça'ya gereken önemin verilmesine ve dini komünizme karşı engel olarak kullanılmasına önem vereceklerini açıklamıştır.²²¹

Din görevlisi yetiştiren ikinci kurumda orta dereceli okullar olan İmam Hatip Okulları olmuştur.²²² Bu bağlamda DP 1951 yılında laik ortaöğretime paralel ve ilerde ona alternatif olacak olan İmam Hatip Okullarını açmıştır.²²³ Necdet Sakaoğlu, 1951 yılında ülke genelinde açılan İmam-Hatip okullarının açılışını, Müslüman halkın ihtiyacını karşılama gibi haklı bir gerekçe yerine, “dinsiz yönetimden kurtulma” demagojisiyle belirtilmesini kötü bir başlangıç olarak görmüştür.²²⁴

DP, CHP döneminde isteğe bağlı olarak konulan din derslerinin uygulamada olumlu sonuç vermediğini öne sürerek 21 Ekim 1950 tarihinden geçerli olmak üzere, ilkokulların 4. ve 5'inci sınıflarına zorunlu din dersleri koymayı kararlaştırmıştır.²²⁵ Tevfik İleri din derslerinin zorunlu hale getirilmesini açıkladıktan sonra, bunun nedeni olarak şu gerekçeleri göstermiştir:

“...İlkokul çocuğu terbiye ve telkin çağındadır. Onun için biz din dersini de ilkokula koymuş bulunuyoruz. Çocuk dini de ancak telkin yolu ile öğrenecektir. Binaenaleyh çocuk Allah vardır, Peygamber vardır diye öğrendiği bu ilk bilgiyi bütün ömrü boyunca unutmayacaktır. Halbuki liseye gelip de kozmografyayı, astronomiyi, fiziği okuyan bir öğrenci Allah vardır diye inanıyorsa veya inanmıyorsa artık onun fikrini değiştiremezsiniz. İşte bizde bunları düşünerek, bir ilkokul talebesini muhtelif hocaların eline vermemeyi ve sadece bir elden yetiştirmeyi uygun görüyoruz.”²²⁶

1950-51 ders yılı başında okutulacak olan din dersleri konusunda inceleme yapmak için toplanan İlim Heyeti, aldığı kararları Bakanlar Kuruluna sunmuştur. Alınan kararlar sonucunda din derslerinin aşağıdaki esaslara uygun şekilde okutulması kararlaştırılmıştır:

²²¹ Albayrak, **a.g.e.**, s. 188.

²²² Yavuz, **a.g.e.**, s. 10.

²²³ Altunya, **a.g.m.**, s. 220.

²²⁴ Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi...**, s. 111.

²²⁵ Albayrak, **a.g.e.**, s. 369.

²²⁶ Çongur, **a.g.e.**, s. 17.

“1.Türk çocuklarının diğer ihtiyaçlarına olduğu gibi din ihtiyaçlarına da cevap vermek üzere ilkokullarda din öğretimi yapılması ve bu derslerin diğer dersler arasına alınması uygun görülmüştür.

2.Bakanlıkça bastırılmış olup 1950 ders yılı kitap listesine alınmış olan ilkokul din dersleri şimdilik maksada yeter görülmüştür.

3.Bu hususta öğretmenlere rehber olacak bir kitabın hazırlanması kararlaştırılmıştır.

4.Çok öğretmenli okullarda din derslerinin, bu dersleri bilhassa okutmak isteyen öğretmenlere verilmesi, bunlar da çok olduğu takdirde içlerinden daha yaşlıların tercih edilmesi muvafık bulunmuştur.

5.Çocuklarına din dersleri okutmak istemiyen ebeveyn bu hususu sene başında okul idaresine bildirdiği takdirde bu çocukların din dersleri ve imtihanlardan muaf tutulması kabul edilmiştir.”²²⁷

Maarif Vekili Tevfik İleri din eğitimi konusunda görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

“...Şahsen Bakanlığımızın iyi bir istikamette ileri götürmeyi hedef tuttuğu bir mesele de din'dir. Beş sınıflı ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıfları ile köy okullarının üçüncü sınıfında din derslerini mecbur tuttuk. Yeni yetişecek öğretmenlerimizin bu işi öğrenerek mezun olmaları için de öğretmen okullarına din dersi koyduk...”²²⁸

1948 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nca imam ve hatip yetiştirmek üzere açılan on aylık kursların yetersiz görülmesi üzerine, 1951 yılında 7 ilde İmam Hatip Okulları açılmıştır.²²⁹ Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Maraş'ta açılan bu okulların yanı sıra 1953'te Antalya, Erzurum, İzmir, Tokat, Trabzon, Çorum, Elazığ ve Yozgat'ta açılan okullar ile sayıları 15'e yükselmiştir.²³⁰

²²⁷ Aksoy, **a.g.e.**, s. 177-178.

²²⁸ Çongur, **a.g.e.**, s. 16.

²²⁹ Tekeli, **a.g.m.**, s. 668.

²³⁰ Kaplan, **a.g.e.**, s. 224.

Tablo 2.2 İmam Hatip Okulları ve Öğretmen-Öğrenci Durumu

İmam Hatip Okulları						
Öğretim Yılı	Orta	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Lise	Öğrenci sayısı	Öğretmen Sayısı
1951-52	7	876	27	–	–	–
1952-53	7	1 191	48	–	–	–
1953-54	15	1642	90	–	–	–
1954-55	16	2 048	107	–	–	–
1955-56	16	2 181	112	7	254	–
1956-57	17	2 520	184	7	500	12
1957-58	17	2 584	175	15	892	39
1958-59	19	2 628	213	16	997	65
1959-60	19	2 922	206	16	1 144	95

Kaynak: DİE, **Milli Eğitim Hareketleri 1942-1972**, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1973, s. 32-49.

Tablo incelendiğinde İmam Hatip Kurslarının, İmam Hatip Okullarına dönüştürüldüğü 1951 yılından 1960'a kadar öğretmen ve öğrenci sayısında sürekli bir artışın olduğu görülmüştür. Bazı senelerde okul sayısı aynı kalsa da 1953-54 öğretim yılında ortaokullarda, 1957-58 öğretim yılında ise liselerdeki artış dikkat çekici olmuştur. 1952-53 öğretim yılında mesleki ve teknik öğretimde erkek öğrenci sayısında(Tablo 2.9) bir düşüş yaşanırken, İmam Hatip Okullarında öğrenci sayısı artış göstermiştir. Ayrıca İmam Hatip Liselerinin açıldığı 1955-56 öğretim yılında klasik liselerdeki erkek öğrenci sayısında(Tablo 2.8) bir düşüş yaşanmıştır. Bu okullara tabloda gösterilen dönem boyunca kız öğrenci alınmamıştır.

TBMM'de 20.6.1952 tarihinde kabul edilen 5980 sayılı kanunla Milli Eğitim Bakanlığı kadroları içine yeni açılan ve açılacak olan İmam Hatip Okulları ilgili yeni kadrolar dahil edilmiştir. 5980 sayılı kanuna göre İmam Hatip Okulları birinci devresi 4 ikinci devresi 3 yıldan oluşmak üzere ilköğretim üzerine en az yedi yıl öğrenim veren, imam hatip yetiştiren müesseseler olarak tanımlanmıştır.²³¹ Tefik İleri 22.08.1952 tarihinde Rize'de yaptığı konuşmada İmam Hatip Okullarının kültürlü din adamları yetiştirmeye hizmet edeceğini açıklamıştır.²³² Oysa 1958 yılında toplanacak olan Türkiye Eğitim Komisyonu Milli Raporu İmam Hatip Okullarının maddi ve manevi koşullarını, öğretim kadrosundaki yetersizliklerini şu şekilde belirtmiştir:

²³¹ Başar, **Milli Eğitim...(1920-1960)**, s. 473-474.

²³² Aksoy, **a.g.e.**, s. 180.

“Bugün bu okullarda dinle ilgili dersler ekseriyetle medrese döküntüsü bir öğretim kadrosu elindedir. Bir öğretim müessesesinin şahsiyeti, şüphesiz orada çalışan öğretim ve eğitim unsurlarının şahsiyetinden meydana gelir. Medreseden şu veya bu şekilde çıkmış bulunanlar ise, kendileriyle birlikte İmam-Hatip Okullarına medrese ruhunu da getiriyorlar...”²³³

Beşinci Milli Eğitim Şûrası’nda din eğitimi ve öğretimi meselesi görüşülmüştü. Ortaokul ve liselere de din dersleri konulması teklif edilmişti.²³⁴ Ortaokullarda din dersi 1956 yılında isteğe bağlı bir ders olarak konulmuştur.²³⁵ 1954’te dönemin Maarif Vekili Rıfki Salim Burçak yurt içinde din bilgilerini verecek tahsil kademelerinin hepsini tesis ettiklerini ve bunların gelişimi için hiçbir fedakarlıktan kaçınmayacaklarını belirtmiştir. Bunun gerekçesi olarak, tarih boyunca İslam dinine en büyük hizmette bulunmuş Türk milletinin yine en büyük din alimlerini kendi içinden çıkaracak olmasını göstermiştir.²³⁶ Din görevlisi yetiştiren bir diğer kurum ise Yüksek İslam Enstitüleri olmuştur.

1959 yılında öğretim üyesi yetiştirmek için ilki İstanbul’da olmak üzere 4 yıllık Yüksek İslam Enstitüleri açılmaya başlanmıştır.²³⁷ Yüksek İslam Enstitüleri, devletin din adamı yetiştirmek için açtığı İmam Hatip Okullarına öğretmen yetiştiren kurumlar olmuştur.²³⁸ Din eğitimi alanında söylenecek son söz; CHP attığı adımlarla DP’ye öncülük etmiştir. Bayrağı CHP’den alan DP bu dönemde din eğitimini tüm öğretim kademelerine doğru yaygınlaştırmıştır.

D. İLKÖĞRETİM

1. TEK PARTİLİ DÖNEMDE İLKÖĞRETİM

Bireyin, kendini yaşadığı topluma ait bir varlık ve öge olarak hissetmesini sağlamakla görevli olan ilköğretime²³⁹ Cumhuriyet döneminde ayrı bir önem atfedilmiştir. İlköğretim; Cumhuriyet İnkılâplarını, laikliği topluma benimsetecek, ağırlığın kırsal kesimde olduğu bir ülkede onların davranışlarını değiştirecek bir araç olarak görülmüştür.²⁴⁰ Cumhuriyet

²³³ Yavuz, a.g.e., s. 12.

²³⁴ Bilgin, a.g.e., s. 61.

²³⁵ Altunya, a.g.m., s. 220.

²³⁶ **Zafer-Akşam Postası**, 16 Şubat 1954.

²³⁷ Tekeli, a.g.m., s. 668.

²³⁸ Yavuz, a.g.e., s. 10.

²³⁹ Mehmet Arslan, “Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Başlı Özellikleri”, http://www.geocities.com/psikolojiarsivi/ilkogretim_programlari.htm (09.02.2006)

²⁴⁰ Akyüz, a.g.e., s. 23.

döneminin ilk İlkokul Yönetmeliği 1929 yılında yayımlanmıştır. Ayrıca 1936 İlkokul Müfredat Programı ile ilkokulun amaçları, eğitim ve öğretimin ilkeleri belirtilmiştir.

Bu programla; milli terbiye ilkokulun amaçları içinde yer almış, öğrenci; cumhuriyete bağlı vatandaş olarak aileden başlayan ve çevresindeki kişilere doğru genişleyen sosyal ilişkileriyle, okulun vereceği milli duyguyu kuvvetlendirecek somut hedeflere yöneltilmiştir.²⁴¹ Cumhuriyet döneminde ilköğretim 7-14 arasında bütün Türk çocukları için zorunlu ve devlet okullarında parasız olmak üzere 5 yıl olarak belirlenmiştir. Ancak, bazı durumlarda köy okullarının en az üç yıllık olması zarureti kabul olunmuştur.²⁴² İlköğretim alanındaki gelişmeler 1945-46 öğretim yılına 14 010 okul, 1 357 740 öğrenci ve 27 317 öğretmen olarak yansımıştır.²⁴³ Ayrıca Öğretmen yetiştiren kurum olan Darülmuallimin adı 1924-25 öğretim yılından itibaren Muallim Mektebi ve 1935’lerden itibaren de Öğretmen Okulu olarak değiştirilmiş, 1932-33 ders yılı başında İlköğretmen Okullarının süresi 6 yıla çıkarılmıştır.²⁴⁴ Bir süre sonra Öğretmen Okullarının, ilkokulların ve özellikle köy ilkokullarının öğretmen ihtiyacını yeterince karşılayamadığı görülmüştür. Köylerde ortaya çıkan öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla ilkokul veya daha üst düzeyde eğitime sahip kişilere “eğitmenlik” yoluyla öğretmen olma hakkı verilmiştir.²⁴⁵

Eğitmenli köy okulları 1936’da açılmaya başlanmıştır. Eğitmen yetiştirme düşüncesi Saffet Arıkan’ın Maarif Vekilliği sırasında(1935-1938), M. Kemal Atatürk’ün önerisiyle doğmuştur. 1939 yılına kadar dört Köy Öğretmen Okulundaki eğitmen kurslarına askerlik hizmetini çavuş veya onbaşı olarak başarıyla tamamlamış olan genç köylüler alınarak, üç sınıflı köy okullarında öğretmenlik yapabilmeleri sağlanmıştır.²⁴⁶ Nüfusları öğretmen gönderilmesine elverişli olmayan küçük köylerin eğitim öğretim işlerinin görülmesi, köylülere ziraat işlerinin fenni bir şekilde nasıl yapacaklarını öğretilmesi amacıyla köy eğitmenleri yetiştirilmiştir.²⁴⁷ Ancak altı aylık bir kurs verip onları köylerine eğitmen olarak göndermenin yetersiz olduğu görülmüştür. Köy gençlerinin ilkokul öğretmenleri olarak eğitilmesi, modern teknik ve tarımsal becerileri kazanması amacıyla²⁴⁸ tek parti döneminde Köy Enstitüleri kurulmuştur. 17.04.1940 tarihinde 3803 sayılı kanunla kurulan Köy

²⁴¹ Yiğit, **a.g.e.**, s. 59.

²⁴² Nuri Kodamanoğlu, **Türkiye’de Eğitim (1923-1960)**, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, No: 14, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1963, s. 41.

²⁴³ **Milli Eğitim Hareketleri 1942-1972**, s. 12-15.

²⁴⁴ Akyüz, **a.g.e.**, s. 349-354.

²⁴⁵ Halit Dursunoğlu, “Cumhuriyet Döneminde İlköğretime Öğretmen Yetiştirmenin Tarihi Gelişimi”, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/dursunoğlu.htm> (15.04.2006)

²⁴⁶ Deniz Ilgaz, “Köy Enstitüleri”, **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 313-319.

²⁴⁷ **Köy Enstitüleri**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1941, s. 35.

Enstitüleri ile öğretmen ve eğitim aracılığıyla köylerin sosyal ve ekonomik yapısının düzeltilmesi amaçlanmıştır.²⁴⁹ 1944 yılına kadar 20 Köy Enstitüsü açılmıştır.

2. KÖY ENSTİTÜLERİ

Çok partili dönemde Köy Enstitüleri, DP tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. DP öğretmenlerin gerekli bilgileri vermemek, gelenek ve görenekleri hiçe sayıp ahlak kurallarını tahrip etmek, halk çocuğunu zorla çalıştırmak, halka angarya yüklemek, milliyetçiliği öldürmek gibi nedenleri öne sürerek Köy Enstitülerine karşı durmuştur.²⁵⁰ Enstitülerin kuruluş amacı köye öğretmen yetiştirmek olduğu halde tartışmalar siyasal, ekonomik, ahlâk, eğitim boyutlarına kadar ulaşmıştır.²⁵¹

Köy Enstitülerinin CHP boyutuna bakacak olursak; çok partili dönemin ilk Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sırrer Köy Enstitüleri'ne nasıl yaklaşacaklarının sinyalini, Köy Enstitülerinin mimarlarından İsmail Hakkı Tonguç ile arasında geçen bir konuşmada vermişti: “...Yalnız sana bir noktayı söyleyeyim, biz Meclise tavizat olarak köy enstitülerini bir operasyona tabi tutacağız. Buna üzülmeyecek ve ses çıkarmayacaksın...”²⁵² Bu görüşmeden kısa bir süre sonra İsmail Hakkı Tonguç 21.9.1946'da İlköğretim Genel Müdürlüğünden ayrılmış yerine Yunus Kazım Köni getirilmiştir. Bu el değişimi sadece genel müdürlük bazında olmamış, enstitü müdürleri de görevlerinden alınırken yerlerine lise ve ortaokul idarecileri getirilmiştir.

Köy Enstitülerinin kurucu kadrosundaki²⁵³ bu değişimin yanı sıra enstitü program ve uygulamalarında da değişim kendini göstermiştir. 1947 yılındaki ikinci resmi öğretim programı kabul edilmiştir. 1947 programının giriş ve temel bölümlerine bakıldığında, 1943 programının temel ilke ve hedefleri korunmuş olsa da, “iş” aracılığıyla öğretim kavramının

²⁴⁸ Zürcher, **a.g.e.**, s. 282.

²⁴⁹ Yahya Öymen, **Köy Enstitülerinin Kuruluşu'nun Tarihi Ve Problemleri**, 'y.y.', 'y.y.', 1980, s. 24.

²⁵⁰ Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 246. Bununla birlikte DP milletvekillerinden köy enstitülerini de savunanlar olmuştur. Hasanoğlu Enstitüsünün yüksek kısmında dört sene hocalık görevinde bulunan, Çanakkale milletvekili Niyazi Çıtakoğlu, enstitülerin memleket menfaati için kurulduğunu, oradaki çocukların gayet iyi şekilde iyi elemanlar elinde yetiştirildiklerini açıklamıştır. **Ulus Gazetesi**, 3 Eylül 1946.

²⁵¹ Şinasi Sönmez, **Eğitim ve Siyasette Hasan Ali Yücel**, 1. Baskı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 56.

²⁵² Engin Tonguç, **Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç**, İstanbul, Ant Yayınları, 1970, s. 293.

²⁵³ Köy Enstitülerinin kurulmasında İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç ve Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in önemli çalışmaları olmuştur. Dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel köy eğitimi hakkındaki görüşlerini, I. Milli Eğitim Şurası'nda (17-29 Temmuz 1939) açıklamıştır. Bunun İçin bkz; Sönmez, **a.g.e.**, s. 56-57. Yücel, Mecliste 3803 sayılı yasayı savunurken: “Biz bu kurumlara köy öğretmen okulu demedik. Çünkü önceden bu isimde kurumlar vardı. Bunları onlara bağlamak istemedik. Buna enstitü denilmesinin nedeni, içinde öğrencisini uygulamalı etkinliğe yönlendirici, uygulama yaptırıcı, beceri kazandırıcı bir takım işliklerin ve

iyice törpülediği görülmüştür.²⁵⁴ 1947 programına “İş alanlarının genişliğine, hayvanların cins ve sayılarına göre” ibaresi yer almamıştır. Genel bilgi dersleri 116 saate çıkartılıp, tarım dersleri 52 saate düşürülmüştür. Teknik derslerin saatleri ise her sınıfa göre değişmiştir.²⁵⁵ 1947-48 öğretim yılında köy enstitüleri için hazırlık sınıfı açılması kararlaştırılmış, bununla köy enstitülerinin öğretim programını kaldırabilecek öğrencilerin birinci sınıfa alınması hedeflenmiştir.²⁵⁶ 1947 Programıyla yapılan değişiklik, Köy Enstitüleri felsefesinden ilk belirgin uzaklaşma olarak yorumlanmıştır.²⁵⁷ Çünkü Köy Enstitüleri iş içinde, iş yoluyla, iş için eğitim ilkesini yaşama geçiren eğitim kurumları olmuştur.²⁵⁸

Reşat Şemsettin Sirer döneminde enstitüdeki görevine son verilen hocalardan biri olan Sabahattin Eyuboğlu, Köy Enstitülerine yönelik girişimlerin nedenini iş ilkesine bağlamıştır. İş eğitimi sonucu gençlerin üretken olmasının kuşkuyla karşılandığını belirtmiştir.²⁵⁹

İlköğretim Genel Müdürü Yunus Kazım Köni ise Üçüncü Milli Eğitim Şûrası’nda Köy Enstitülerinde, öğretmen okullarında olmayan bazı noktalar olduğunu bunların başında ziraat ve sanat öğretimi geldiğini belirtmiş, köy öğretmeninin zirai sahada esaslı şekilde bilgili olması ve bununda nazari olmaktan ziyade pratik olması gerektiğini vurgulamıştı.²⁶⁰

25 Mart 1947 tarih ve 63 sayılı Talim Terbiye Kurulu Kararı ile kabul edilen Köy Enstitüleri yönetmeliğine göre; Köy Enstitüleri, 3238, 3803 ve 4274 sayılı kanunların hükümlerini gerçekleştiren meslek grupları olarak tanımlanmış (mad.1), eğitim süresinin 5 yıl olacağı, ihtiyacı olan öğrencilerin 1 yıllık yetiştirmeye tabi tutulacağı...(mad.2), modern ve bilimsel metotlar ışığında yetişecek öğrencilerin köy kültürünü ve hayat seviyesini yükseltecek, beden, ruh, karakter bakımından sağlam, becerikli, köyü bütünüyle tanıyan Cumhuriyetçi ve milli duyguları kuvvetli olması gerektiği...(mad.3) belirtilmiştir.²⁶¹ Bu

dersliklerin bulunmasıdır...” Haşim Kanar, **Köy Enstitüleri Eğitim De Atılım**, Ankara, Selvi Yayınları, 1990, s. 15.

²⁵⁴ İlk resmi program olan 1943 programı, öğrencilerin köylerden geldiğini tekrar köylere döneceklerini, bu nedenle köylerdeki gerçeklikle bağdaşır işleri yürütme prensibine dayanır. Ilgaz, a.g.m., s.339. 1943 öğretim programına göre, Köy enstitülerine köy okulunu bitiren, 18 yaşını geçmeyen köy çocukları alınmış, alınan çocuklar 5 yıllık öğretim süresinden geçerlerken, 114 hafta kültür dersleri, 58 hafta tarım dersleri ve uygulamalarına, 58 hafta teknik dersleri ve uygulamalarına tabi olan bir program sunulmuştur. Cevat Geray, Hürrem Arman ve Ceyhan Kansu, **Cahilliğin ve Teknik Yetersizliğin Giderilmesinde Köy Enstitüleri Uygulamasından Çıkan Sonuçlar**, Ankara, Türkiye Öğretmenler Sendikası, ‘t.y’, s. 6-7.

²⁵⁵ Şevket Gedikoğlu, **Evreleri, Getirdikleri ve Yankıları ile Köy Enstitüleri**, Ankara, İş Matbaacılık, 1971, s. 193-196.

²⁵⁶ **A.g.e.**, s. 186.

²⁵⁷ Akyüz, **a.g.e.**, s. 363.

²⁵⁸ Kanar, **a.g.e.**, s. 134.

²⁵⁹ Sabahattin Eyuboğlu, **Köy Enstitüleri Üzerine**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1979, s. 43-75.

²⁶⁰ **Üçüncü Milli Eğitim Şûrası**, s. 121.

²⁶¹ **Köy Enstitüleri Yönetmeliği 25.III.1947**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1947, s. 5-6.

yönetmelikle disiplin, sınıf geçme, döner sermaye, alınacak öğrencilerin yaş ve eğitim durumları, öğrencilerin devam durumu gibi idari meselelerde Köy Enstitülerinin diğer okullara yakınlaştırılmaları esas alınmıştır.²⁶² Köy Enstitüleri üzerindeki bu değişim sadece yönetmelikle sınırlı kalmamış, okutulan kitaplara ve kitapların içeriğine kadar yansımıştır.

Sabahattin Eyuboğlu, Köy Enstitüleri'nin çağdaş eğitim metotlarıyla katıksız bir cumhuriyet okuryazarlığı yarattığını, bu durumu kabul edemeyenlerin ise kitaplarda ve kitapların içeriğinde değişikliklere başvurduğunu belirtmiştir.²⁶³ Okuryazarlığın yaratılması amaçlı okutulan dünya klasiklerine, aydınlanma ve hümanizm döneminin ürünü olan eserlere duyulan kuşku üzerine, derslerin içeriğinde değişiklikler meydana gelmiştir.²⁶⁴ Köy Enstitülerinin sekizinci yıl dönümünde Hasanoğlu Enstitüsünde yapılan toplantıda Reşat Şemsettin Sirer bu konuya dikkat çekmiş, enstitü öğrencilerine seslenerek Türk Milletinin kendilerine büyük ümitlerle bağlandığını, büyük tarihlerini öğrenen öğrencilerin önünde büyük ve şerefli vazifeler olduğunu belirtmiştir.²⁶⁵

Bu dönemde 19.2.1947 tarihli 5012 nolu kanunla, 4274 sayılı kanunun 25. Maddesinin birinci fıkrasında değişiklik yapılarak, köy halkından olan 18 ve 50 yaş arası her erkeğin köy ve bölge okulları binalarını ve binalara ait her türlü işin yapılması için yılda en çok 20 gün çalışması mecbur tutulmuştur.²⁶⁶ Bu dönemde sadece Van-Erciş'te(1948) Köy Enstitüsü kurulmuştur.²⁶⁷ Bunun yanı sıra Köy Enstitülerine öğretmen yetiştirmek üzere Hasanoğlu'da açılan Yüksek Köy Enstitüsünde "Yüksek Köy Enstitüsü Yönetim Kurulu" adı ile bir kurul teşkil edilmesine karar verilmiştir. Bu kurul Yüksek Köy Enstitüsü yönetmeliğini uygulamak, yönetim işlerini ilgilendiren kararları almak, Yüksek Köy Enstitüsü bütçe taslağını hazırlamak, diğer enstitüler arasında öğretim ve eğitim bakımından gerekli işbirliğini kurmak, enstitülerin öğretim ve eğitim işlerini inceleyerek sonuçları Bakanlık yoluyla ilgili enstitülere tebliğ etmekle görevlendirilmiş ve olumlu sonuçlar alındığı takdirde diğer enstitülerde benzerinin kurulmasına karar verilmiştir.²⁶⁸ Bu girişimlere rağmen 1946-47 öğretim yılında Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü kapatılmıştır.²⁶⁹ Kapatılma gerekçesi olarak Çifteler Köy Enstitüsünde kaydedilen bir solculuk olayı sonucu hem bu enstitünün hem de Yüksek Köy

²⁶² Ilgaz, **a.g.m.**, s. 341.

²⁶³ Eyuboğlu, **a.g.e.**, s. 43-75.

²⁶⁴ Ilgaz, **a.g.m.**, s. 339.

²⁶⁵ **Ulus Gazetesi**, 18 Nisan 1948.

²⁶⁶ Hakkı Ülgen, **Milli Eğitimle İlgili Kanunlar**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1953, s. 81.

²⁶⁷ Köy Enstitüsü mezunlarından bu okullar ve bölge okulları için öğretmen, müfettiş yetiştirmek ve Enstitülere rehberlik yapmak amacıyla, Hasanoğlu Köy Enstitüsü'nde 3 yıl süreli eğitim verecek Yüksek Köy Enstitüsü (1942) açılmıştı. Akyüz, **a.g.e.**, s. 361.

²⁶⁸ **Ulus Gazetesi**, 26 Eylül 1946.

²⁶⁹ Güneş, **a.g.e.**, s. 69.

Enstitüsü'nün müdürünün aynı kişi olması gösterilmiştir.²⁷⁰ Bunun yanında enstitülere yönelik iyi niyet dilekleri de zaman zaman dile getirilmiştir.

Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, Kızılçullu Köy Enstitüsüne yaptığı gezide öğretmen ve öğrencilere seslenirken, Köy Enstitülerinin sadece okuryazar vatandaş yetiştiren müesseseler olarak değil, okuryazar vatandaşları yetiştirecek vatandaşları hazırlayan müesseseler olarak gördüklerini belirterek uzun yıllar boyunca memleket ihtiyacı için uygun bir sistem aradıklarını, istedikleri sistemi Köy Enstitülerinde bulduklarını açıklamıştır.²⁷¹ Tahsin Banguoğlu, Köy Enstitüleri konusundaki eleştiriler karşısında şu açıklamayı yapmıştır:

“...Bu on yıllık devre içinde Köy Enstitüleri ve onların yetiştirdiği öğretmenler hakkında işleri güçleri yalnız tenkid olan kimseler tarafından türlü sözler söylenmiştir. Bir tecrübe devrinin tabii aksaklıkları büyütülerek bu müesseseler çürütülmek istenmiştir...Fakat davaya inananlar bu türlü sözlere kulak asmadan yollarına devam edeceklerdir...”²⁷²

Köy çocuklarından öğretmen yetiştirme esasına dayanan Köy Enstitüleri sistemini Hindistan, Pakistan, Endonezya, Siyam ve İran incelemeye değer bularak bu hususta Tahsin Banguoğlu'ndan bilgi almıştır.²⁷³ CHP döneminde Köy Enstitülerindeki öğretmen öğrenci hareketine bakacak olursak;

Tablo 2.3 CHP Dönemi Köy Enstitüleri

Öğretim Yılı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci sayısı		
		Kız	Erkek	Toplam
1946-47	547	1 336	12 822	14 158
1947-48	642	1 078	11 814	12 892
1948-49	709	773	11 244	12 071
1949-50	672	721	13 251	13 972

Kaynak: Gedikoğlu, **Evreleri, Getirdikleri...**, s. 188.

1946'ya kadar enstitüden mezun olamadan ayrılan öğrenci oranı % 4,5-20 arasındayken, 1946-49 yılları arasında çeşitli nedenlerden ayrılanların sayısı %40-59'a yükselmiştir. Şevket Gedikoğlu bu durumu lise ve ortaokullardan gelen müdür ve öğretmenlerin alışıkları yoklamalara göre öğrencileri bütünlemeye ve sınıfta bırakmalarında, öğrencilere sert ve kırıci

²⁷⁰ Kirby, a.g.e., s. 351.

²⁷¹ **Ulus Gazetesi**, 14 Temmuz 1949.

²⁷² **Ulus Gazetesi**, 14 Temmuz 1949.

²⁷³ **Ulus Gazetesi**, 6 Ocak 1950.

yaklaşımlarında, değerlendirmeyi yalnız ezber ve genel bilgi açısından ele almalarında görmüştür.²⁷⁴ Enstitülere yönelik eleştirilerin ahlâki boyutu da kız öğrenci sayısının her geçen sene düşmesine neden olmuştur. Buna karşın erkek öğrenci sayısı 1949-50 öğretim yılında artış göstermiştir. Ayrıca öğrenci sayısının arttırılmasına yönelik bir kanun da kabul edilmiştir.

16.2.1950 tarihinde çıkarılan 5541 sayılı yasayla, 3803 sayılı yasanın 3. maddesinin birinci fıkrasında yapılan değişiklikle enstitülere köy, bucak, ilçe merkezlerinin beş sınıflı ilk okullarını bitiren çocukların alınması kararlaştırılmıştır.²⁷⁵

Sağlık kolları da 1949-50 öğretim yılında sadece bir tane Hasanoğlan'da bırakılmış, alınan öğrenci sayısında düşüş yaşanmıştır. 1950-1951 yılları arasında Sağlık Bakanlığı köy sağlık memurlarına ihtiyaç kalmadığını belirtmiş bunun üzerine sağlık kolunun birinci sınıfına öğrenci alınmamıştır. Böylece köy çocuklarının köy sağlık memuru olması fırsatı kaçırılmış, sağlık memurları ile ilgili 5082 sayılı kanun kaldırılmıştır.²⁷⁶

1948 yılında Köy Enstitülerinin kuruluş günü münasebetiyle, Ulus Gazetesinde enstitülerin geldiği nokta şöyle açıklanmıştır:

“Köy Enstitülerimiz, Milli Eğitim politikamızın ana prensiplerine uygun olarak, Türkiye Cumhuriyetinin dayandığı esaslara bağlı, vazife ahlâki kuvvetli, milliyetçi, ülkücü, azimli, işinde hesaplı, maddeci ve faydacı olmaktan uzak, intizamlı ve ailesever vatandaş ve öğretmen yetiştirmekte kendilerinden, beklenen olgunluk, çağına artık ulaşmış bulunuyor. Onların yetiştirdikleri ve bundan sonra yetiştirecekleri karakterli ve hamiyetli Türk gençleri, yalnız bilgi ve fazilet ışığını bütün vatan topraklarına yaymakla kalmayacaklar, aynı zamanda Türk demokrasisinin sağlam temeller üzerinde gelişip yükselmesinde de başarılı hizmetler göreceklidir.”²⁷⁷

Bu noktada; kendilerinden beklenen olgunluk çağına ulaşmış bir kurumdan istenilen yararın sağlanacağı yerde, şimdiye kadar yukarıdaki belirttiğimiz aşamalarla enstitüler için sona yaklaşmıştır.

Fay Kirby, bu dönemde Köy Enstitülerinin yok edilmeyip devam ettirildiği fikrine katılmıştır. Kirby, devam ettirilen şeyin yalnız bir isim, bina ve yer olduğunu, Köy

²⁷⁴ Gedikoğlu, **Evreleri, Getirdikleri...**, s. 187-188.

²⁷⁵ **A.g.e.**, s. 187.

²⁷⁶ **A.g.e.**, s. 216.

²⁷⁷ **Ulus Gazetesi**, 17 Nisan 1948.

Enstitülerini Köy Enstitüleri yapan fikir ve görüşlerin ise artık devam ettirilmediğini öne sürmüştür.²⁷⁸ Çok partili dönemde CHP'nin Köy Enstitülerine yaklaşımı, DP'nin yapmak istediği uygulamalara gerekli zemini hazırlamıştır. CHP Milli Eğitim Bakanlarının çalışmaları, DP tarafından desteklenmiştir.

Köy Enstitülerine karşı olanlar Reşat Şemsettin Sırer zamanında, Hasanoğlu Enstitüsündeki solcu ve kızıl tesirleri bertaraf etmek için milli duygulara hitap eden konferanslar düzenlendiğini ve böylece Hasanoğlu'na biraz milliyetçiliğin girdiğini savunmuşlar,²⁷⁹ bu konuda Tevfik İleri ise şu açıklamayı yapmıştır:

“...eğer eski iktidar zamanında bir Reşat Şemsettin Sırer gelmemiş olsaydı Maarif Vekaletine, ben veya benden başka herhangi bir Milli Eğitim Bakanı bu temizliği yapmakta çok daha fazla mücadele edecek, çok daha fazla ter dökmeye mecbur olacaktı...elinde olmayan imkanlara rağmen vazifesini başarmış olmasından dolayı Milli Eğitim camiası ve memleket adına Reşat Şemsettin Sırer'e teşekkür etmeyi vazife bilirim.”²⁸⁰

DP'nin Köy Enstitüleri hakkında yapacağı birkaç şey kalmıştı. Öncelikle birtakım değişiklikler yapılmış sonra enstitüler kapatılmıştır. DP daha 1950 yılında Köy Enstitülerini kapatma düşüncesine sahip olmuştur. Bu düşüncüyü Tevfik İleri, 1950 İzmir Kız Köy Enstitüsünde yaptığı konuşmada şöyle dile getirmiştir:

“...Bugün bütün münevverler(aydınlar) şunu düşünüyor: Türk köylüsünü kalkındırmak. Fakat şehirli ve köylü diye bir tasnif yapmak bu memleketi parçalar. Onun için önümüzdeki sene aramıza kasaba ve şehir çocuklarını da katacağız. O zaman köy enstitüsü mezunu değil, öğretmen okulu mezunu olacaksınız.”²⁸¹

Tevfik İleri köylü şehirli ayrımının yapılmasının yanlışlığına değinse de 1950 genel nüfusu 20 947 188 kişi olarak tespit edilmiş, bunun da 15 702 851'nin %74.96 oranıyla köyde yaşadığı belirlenmiştir.²⁸² Köylü nüfusun 6 yaş ve yukarısı incelendiğinde, 3 457 585 inin okuma yazma bilmediği ortaya çıkmıştır.²⁸³ Bu da söylendiğinin aksine köyde sosyal ve ekonomik değişimi sağlayacak bir öğretime olan ihtiyacı gözler önüne sermiştir.

²⁷⁸ Kirby, a.g.e., s. 342.

²⁷⁹ Demir, a.g.e., s. 10-16.

²⁸⁰ Aksoy, a.g.e., s. 153.

²⁸¹ A.g.e., s. 96.

²⁸² 2000 Genel Nüfus Sayımı, s. 46.

²⁸³ DİE, Milli Eğitimde 50 Yıl, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1973, s. 4.

Köy Enstitüleri tarım kolu, tarım başı, yapı kolu, marangozluk kolu, demircilik kolu gibi uygulama alanlarına sahip olmuştur.²⁸⁴ Bu durumu Tefvîk İleri 1950 yılındaki İkinci Terbiye Kongresi’nde şöyle eleştirmiştir:

“...Öğretmenin vazifesi yol yapmak şu veya bu vazife yapmak değildir. Onun vazifesi istenilen bir milleti yaratmaktır...Çocuklarımıza vereceğimiz terbiyenin milli bir terbiye olmasında hiçbir pazarlığa niyetimiz yoktur...Bu hususta öğretmenin ayağını köstekleyecek ne kadar engel varsa hepsini yok edeceğiz. Öğretmenin saygı gösterilmesi lazım gelen bir insan olarak tanınmasını istiyoruz. Faziletsiz, huzursuz ne kadar parazit varsa bunu el birliği ile temizleyeceğiz. Bunların miktarı 300-400’ü geçmez. Bunları çok kolay temizleyeceğiz...Öğretmen Türk çocuğuna şekil verir. Öğretmenin vazifesini ifa(yapması) için iki vasıtası vardır. Bunlardan biri bilgi, diğeri en mühim olan terbiyedir...”²⁸⁵

1950-51 öğretim yılında kız-erkek karma eğitime son verilerek, enstitülerdeki tüm kız öğrenciler iki Köy Enstitüsünde toplanmıştır.²⁸⁶ Maarif Vekili Tefvîk İleri, bu durumu şöyle açıklamıştır:

“...Köy enstitüleri mevzuunda yaptığımız ve öğündüğümüz bir başka icraatımız daha vardır. Her köy enstitüsüne dağıtılmış ve ıstırapları Türk milletine malolmuş kız çocuklarımızı, bu enstitülerden alarak bir kız enstitüsü halinde evvela İzmir’de bilahare Bolu’da topladık...Çünkü eski haliyle bu yatılı okullara kızlarını vermiyen asil Türk köylüsü bizim icraatımızdan sonra yani kız köy enstitülerini müstakillen kurmamızdan sonra kızlarını büyük bir iştiyakla bu okullara göndermek istediler ve gönderdiler.”²⁸⁷

DP Köy Okulları ve Köy Enstitüleri inşaatında 20 gün çalışma zorunluluğunu 8.8.1951 tarihli ve 5828 sayılı yasayla “bu inşaat için köy halkına hiçbir mükellefiyet yüklenemez.” hükmüyle kaldırmıştır.²⁸⁸

²⁸⁴ Kanar, **a.g.e.**, s. 15.

²⁸⁵ Aksoy, **a.g.e.**, s. 91. Bakan Tefvîk İleri’nin bu açıklamalarına karşılık öğretmenlerden eleştiri gelmiştir. Bunlardan biri olan öğretmen Halil Aytekin Bakan İleri’ye karşı “...Soysuz, Vatansız, Faziletsiz, Bozguncu, Parazit... ve saire gibi en ağır ithamlar altında tutarak umumi efkar önünde teşhire çalışırken sorumluluk mevkiinde bulunan bir bakan, bir insan olarak yüreğinizde en ufak bir üzüntü duymadınız mı?” sorusunu yöneltmiştir. Halil Aytekin, **Milli Eğitim Bakanı Tefvîk İleri’ye Açık Mektup**, Ankara, Emek Basımevi, 1950, s. 2.

²⁸⁶ Gedikoğlu, **Evreleri, Getirdikleri...**, s. 217.

²⁸⁷ İleri, **a.g.e.**, s. 11.

²⁸⁸ Kaplan, **a.g.e.**, s. 225.

3803 sayılı kanuna dayanılarak en az beş yıl olan eğitim süresi Talim ve Terbiye kurulu kararı ile 1952’de altı yıla çıkarılmıştır. “Köy Enstitüleri Öğretim Programı”, “Öğretmen Okulları ve Köy Enstitüleri Programı” olarak değiştirilmiştir. Bu program 1952-53 yılında taslak olarak, 1953-54 öğretim yılında ise kesin olarak kabul edilip uygulanmıştır.²⁸⁹ Adından da anlaşılacağı gibi Köy Enstitülerini Öğretmen Okullarına dönüştürmek için düğmeye basılmıştır. Köy Enstitülerinin İlk Öğretmen Okulları ile birleştirilmesi Zafer gazetesinin 21 Ocak 1954 tarihli haberine şöyle yansımıştır:

“Köy Enstitüleri ile ilk Öğretmen Okullarının birleştirilmesi hakkındaki kanun tasarısı dün Büyük Millet Meclisinde görüşülmüştür. Tasarının gerekçesinde kanunun lüzumu şöyle ifade olunmaktadır: Kanun layihası ilk okullara öğretmek yetiştirmek maksadını taşıyan ve ilk öğretmen okullarından ayrı olarak ve farklı bir görüş ve anlayışla kurulup teşkilatlandırılan köy enstitüleri, münhasıran köy ilk okullarına öğretmen ve ayrıca köyün muhtaç bulunduğu çeşitli sanat erbabını yetiştirmeyi istihdaf(amaçlamış) etmiş ise de müstahsil(yetiştirici) ve sanatkar öğretmen yetiştirmek fikri tahakkuk(gerçekleşme) ettirilememiş olmakla beraber diğer taraftan öğretmenler arasında aynı çatı altında çalıştıkları halde köy ve şehir öğretmeni şeklinde ayrılığa da yol açmış olduğu cihetle, hukuk, vazife ve mesai rejimleri bakımından bu ayrılığı bertaraf etmek ve ilkokul öğretmenleri arasında menşe ve hak birliği sağlamak maksadiyle hazırlanmıştır.”²⁹⁰

Köy Enstitüleri 27 Ocak 1954 tarihinde 6234 sayılı yasayla(Ek-1) DP döneminde kapatılmıştır.²⁹¹ İnönü de zamanında savunduğu enstitülerin kapanmasına engel olamamıştır.²⁹² Tevfik İleri kendisine yöneltilen Köy Enstitülerini kapatmakla, yetiştirilen öğretmen sayısını azaltmakla ilgili ithamları kabul etmemiştir. Tevfik İleri, öğretmen okullarının CHP döneminde kapatıldığını, kendilerinin hiçbir öğretmen okulunu kapatmadıklarını açıklamıştır. Yaptıkları büyük ıslah hareketinde Köy Enstitülerinin adının Öğretmen Okullarına çevrildiğini, böylece Öğretmen Okulları ve Köy Enstitülerinin programlarının birleştirildiğini köy ve şehir okulları ihtiyacını karşılayacak bir hale getirildiğini belirtmiştir.²⁹³

²⁸⁹ Gedikoğlu, **Evreleri, Getirdikleri...**, s. 219.

²⁹⁰ **Zafer Gazetesi**, 21 Ocak 1954.

²⁹¹ Kanar, **a.g.e.**, s. 9.

²⁹² Öymen, **a.g.e.**, s. 29.

²⁹³ İleri, **a.g.e.**, s. 10.

Tevfik İleri, Köy Enstitüleri ile Öğretmen Okullarının birleştirdikleri gibi buralardan mezun olanlarında hak, görev ve sorumluluk bakımından bir tutulacağını, bu kurumlardan çıkan öğretmenlerin sadece köyde kalmayacağını şehirde de görev alabileceklerini açıklamıştır. Ayrıca 15 bine yakın genç öğretmenin bu durumdan memnun olduğunu ve hiçbirinin düne hasret duymadığını aktararak, geçmişte yaşanan hadiselerin CHP Maarif Vekili Reşat Şemsettin Sirer zamanında kısmen önlendiğini ve iktidarları döneminde de kökünden yok edildiğini, sakat zihniyetlere geri dönüşü isteyenler varsa konuyu meclise getirmelerini ve burada tartışılmasını istemiştir.²⁹⁴

DP Köy Enstitülerini kapatma nedeni olarak birçok gerekçe öne sürse de eleştirilerin özü farklı olmuştur. Köy Enstitülerinden yetişecek bireylerin aydın köylü kitlesini teşkil ederek toprak reformunu gerçekleştirmede etkin rol oynayacağı düşüncesi, tek parti döneminde CHP içindeki muhalefeti rahatsız etmiştir.²⁹⁵ Köy Enstitüleri Kanunun kabulü sırasında mecliste olmayan ve oyları kayda geçmeyen 148 üyenin arasında Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü'de bulunmuştur.²⁹⁶ Bu da gösteriyor ki daha kuruluş aşamasında Köy Enstitülerine karşı tavır alınmıştır.

Enstitüler, köylerin kalkınma problemine sosyolojik bir açıdan yaklaşmıştır. Amaç entellektüeller yetiştirmekten öte köylü gençleri köy kalkınmasının liderleri olarak yetiştirmek olmuştur.²⁹⁷ Bu amaçla enstitülerden toplam 15.000 kadar öğretmen, 2.000 kadar sağlıkçı yetişmiştir.²⁹⁸ Köy Enstitüleri konusu siyasi partiler, hükümetler arasında siyasal çekişme haline getirilmiş, konuya bilimsel açıdan yaklaşılmamış, aksayan yönlerinin düzeltilmesi yoluna gidilmemiştir.²⁹⁹ Anadolu'nun kültürel ve politik düzeyde yükselmesinde büyük yararları dokunacak olan Köy Enstitülerinden³⁰⁰ yeteri kadar yararlanılmamıştır. Köy Enstitülerinin kapatılması birden gerçekleşmeyeceği için bu sürece aşama aşama gidilmiştir.

Köy Enstitüleri ilköğretimi küçük köylere kadar yaygınlaştırdığı için enstitülerinin kapatılmasından en çok etkilenen alan ilköğretim olmuştur.³⁰¹

²⁹⁴ A.g.e., s. 12.

²⁹⁵ İnönü 1942 yılında çıktığı bir yurt gezisinde “...köy enstitülerinden çıkacak ve köylerde çalışacak gençlerden başka 150 ila 200.000 kişilik bir ziraatçi kadrosu yetiştirmemiz lazım geldiğini...” belirtmiştir. İnönü’nün bu tasarısının bir tek amacı, en kısa zamanda çözümlenmesi gerektiğini söylediği toprak reformu sorununda bu 200.000 kişilik tarımcı kadrosundan yararlanmak, böyle bir reformda kendisine destek olacak bir kadro sağlamaktır; Tonguç, a.g.e., s. 281-285.

²⁹⁶ Kirby, a.g.e., s. 200.

²⁹⁷ Yiğit, a.g.e., s. 82.

²⁹⁸ Akyüz, a.g.e., s. 363.

²⁹⁹ A.g.e., s. 366.

³⁰⁰ Steinhaus, a.g.e., s. 182.

³⁰¹ Gedikoğlu, *Evreri, Getirdikleri...*, s. 230-231.

3. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE İLKÖĞRETİM

İlköğretim; demokratik bir toplumda vatandaşın medeni vazifelerini yapabilmesinde, sosyal bir varlık haline gelebilmesinde önemli görevler üstlenmiştir.³⁰² Çok partili dönemde benimsenen demokratik esaslar, ilköğretime yüklenen sorumlulukları arttırmıştır. İlköğretimin üstlendiği sorumluluklar kabul edilen programlarla belirlenmiştir.

Değişen ve gelişen dünya şartları, öğrenilmesi gereken davranış sayısını arttırmıştır. Bazı kavramlar, ilkeler ve uygulamalar zamanla değişikliğe uğramış, bu değişiklikler eğitim programları aracılığıyla bireylere sunulmuştur.³⁰³ İlköğretimde uygulanan programlar zaman zaman yenileştirilmiştir. Programlarda çocuğun kişisel, toplumsal ve ekonomik hayat bakımından nasıl yetiştirileceği, eğitim ve öğretimin amaçları, bu amaçları gerçekleştirmek için öğretmenlerin dayanacağı ilkeler açıklanmıştır.³⁰⁴ Çok partili dönemde kabul edilen ilk ilköğretim programı, 1948 İlkokul Programı(Ek-2) olmuştur.

1948 İlkokul programı ile milli eğitimin amaçları ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Programda belirtilen amaçlar dört gruba ayrılmış; bununla öğrencinin toplumsal bakımdan, kişisel bakımdan, insanlık ilişkileri bakımından ve ekonomik hayat bakımından belirli değerlerle donanmış birey olarak yetiştirilmesi hedeflenmiştir.³⁰⁵ Hazırlanan programda her ders milli ereklere ulaşmada bir araç olarak görülmüş, okullarda öğrencilere metotlu ve verimli çalışma yollarının öğretilmesi, iyi alışkanlıklar kazandırılacağı açıklanmıştır.³⁰⁶ Ayrıca ilkokulların amacının milli kültürü aşlamak olduğu, topluluğumuzun dayandığı demokrasi prensiplerinin okulda benimsetilmesi gereği üzerinde durulmuştur.³⁰⁷ 1948 İlkokul Programındaki 17 ilkenin 14'ü 1936 İlkokul Programı³⁰⁸ndan alınmış, farklı olan ilkeler; kişiliğin sağlanmasına uygun çevre ilkesi, okul ile ailenin iş birliği ilkesi ve kişilik ilkesinden³⁰⁹ oluşmuştur.

Demokratikleşme sürecine girildiğinin kanıtı olarak, toplumsal bakımdan amaçların “e” bendinde “Yurttaşlar arasında milli birlik esaslarını bozmıyan fikir ayrılıklarını hoş

³⁰² Şemin, **a.g.m.**, s. 3.

³⁰³ Mehmet Arslan, “Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Başlı Özellikleri”, http://www.geocities.com/psikolojiarsivi/ilkogretim_programlari.htm(09.02.2006)

³⁰⁴ **Ulus Gazetesi**, 29 Ekim 1948.

³⁰⁵ Kaplan, **a.g.e.**, s. 213.

³⁰⁶ **Ulus Gazetesi**, 25 Ekim 1948.

³⁰⁷ **İlk Okul Programı**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1948, s. 3-21.

³⁰⁸ 1936 İlk okul programı; ilk okula devam eden çocukların kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi, devletçi, laik, inkılapçı yurttaşlar olarak yetiştirilmesini belirterek, ilkokul talebesinin fikir ve bedence gelişmesine önem vererek, talebede sosyal vazife ve mesuliyet duygusunu uyandırmak, onları inzibat ve nizamla samimi bir anlayışla bağlamak esas alınmıştır. Yiğit, **a.g.e.**, s. 58-59.

³⁰⁹ Mehmet Arslan, “Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Başlı Özellikleri”, http://www.geocities.com/psikolojiarsivi/ilkogretim_programlari.htm(09.02.2006)

görür.”³¹⁰ ilkesine yer verilmiştir. Tüm bu özellikleriyle 1968 yılına kadar yürürlükte kalan bu program, Cumhuriyet döneminin en uzun süreyle yürürlükte kalan ilköğretim programı olma özelliğini taşımıştır.³¹¹ Dördüncü Milli Eğitim Şûrası’nda da yeni ilkokul programına uygun olarak öğretmen adaylarının yetiştirilmesine değinilmiş, özellikle nüfusun çoğalmasına paralel şehirlerde ve kasabalarda artan ilkokullara karşın yeni öğretmen okullarının açılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Bölge Öğretmen Okullarının; bölgenin en uygun yerinde açılması, bu okullara bölgede yerleşmiş ailelerin çocuklarının alınması, öğretim süresinin 6 yıl olması, buradan mezun adayların belirli bir zaman içinde çevrelerindeki ilkokullarda çalışması esasları Şura’da dikkate alınmıştır.³¹² Ayrıca Dördüncü Milli Eğitim Şûrası’nda dikkate değer görülüp maddeler halinde belirtilen fikirler bölümünde, köylere öğretmen yetiştiren Köy Enstitüleri ile İlk Öğretmen Okullarını bütün öğretmenlerin aynı kaynaktan yetiştirilmesi amacı ile birleştirilmesi hakkındaki bir teklif komisyonca görüşülmüştür.³¹³ 1948 tarihi itibariyle ilkokul alanında yapılan bir diğer yenilik ise ilköğretim alanına ayrılan bütçenin il özel idarelerinin sorumluluğundan alınması olmuştur.

1948 yılına kadar ilköğretim giderleri ve ilkokul öğretmenlerinin maaşları il özel idareleri bütçelerinden karşılanmıştır. Bu uygulama, kamu hizmetlerinin gerçekleşmesinde giderleri karşılamakta yetersiz kalmıştır. Okulların araç gereçsiz kalması yanında ilkokul öğretmenlerinin maaşsız kaldığı dönemler olmuş, bu da ekonomik bakımdan öğretmenlik mesleğini güven vermeyen bir meslek görüntüsüne büründürmüştür.³¹⁴ Bu durum 31.01.1948 tarih ve 5166 sayı ile “İlkokul Öğretmenlerinin Maaşlarının Özel İdarelerden Alınarak Kadrolarının Milli Eğitim Teşkilatına Alınması Hakkında Kanun”un kabul edilmesiyle değiştirilmiştir.³¹⁵ İlköğretim bundan böyle devlet bütçesinden eğitime ayrılan paydan hak ettiğini almıştır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer, ilköğretim konusuna şu şekilde yaklaşmıştır:

³¹⁰ İlk Okul Programı, s. 1.

³¹¹ Kaplan, a.g.e., s. 214.

³¹² “1948-1949 Ders Yılından İtibaren Uygulanmaya Başlanan İlk Okul Programının İncelenmesi Komisyonunun Raporu”, Dördüncü Milli Eğitim Şurası, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1949, s. 17-18.

³¹³ A.g.e., s. 23.

³¹⁴ Akyüz, a.g.e., s. 323.

³¹⁵ Güneş, a.g.e., s. 69.

“...bir an evvel bu memleketi ümmilikten, cehaletten kurtarmak, insanlığın asgari şartı olan okuyup yazmayı öğretmek, asgari bilgileri kazandırmak, zannederim ki vatan müdafaasından sonra gelen bir dava olarak karşımızdadır...”³¹⁶

Bir devletin eğitime verdiği önemin somut ölçüsü, ulusal gelirden ya da bütçeden ayrılan ödeneğin oranı(EK-3) azlığı, çokluğu³¹⁷ gerçekliğinden hareketle, bu dönemde köy okulları için 6 milyon TL yeni ödenek ayrılmıştır. Bu konuda oluşturulan geçici komisyon, tasarıya son şeklini vererek, köy okulu inşası ve köy bütçesine bu hususta ödenek konulması hakkında evvelce 3803 ve 4274 sayılı kanunlarla köylüye yüklenen mecburiyet kaldırılmıştır. Köy okulları ile köylerdeki öğretmen evlerinin, her sene Devlet ve özel idareler bütçelerine konulacak tahsisatla yaptırılması kararlaştırılmıştır. 18 ile 50 yaş arasındaki erkek köylülerin bedeni çalışma mükellefiyetine tabi tutularak, bu sürenin senede otuz günü geçmemesi belirtilmiştir.³¹⁸

Reşat Şemsettin Sirer köy ilkokullarının yapımında köylünün çalıştırılması konusundaki kararlı tutumunu sürdürmüştür. Okulu olmayan köylerde yaşayan vatandaşların bütün mükellefiyetlerinin ömürleri boyunca ve bir defa 20 gün çalışmaktan ibaret olduğunu, bu nedenle de köylülerin kendi çocuklarının eğitim ışığından nasiplerini almaları için seve seve yirmi hatta otuz gün çalışabileceklerini dile getirmiştir.³¹⁹

Okul yapımı meselesinin maddi boyutunun yanında manevi yönü de vardı ki, Bakan Reşat Şemsettin Sirer için bu mesele kalkınmanın ve ilerlemenin şartı olarak görülmüş, Türk köylerinde ilkokul kurulması ve çocukların okuyup yazmayı öğrenebilmeleri için okulsuz köylerde yaşayan kadın ve erkeklerin okul yapımı çalışmalarında bulunmaları gerektiği, bunun bir kanun borcu olduğu kadar büyük bir milli vazife olduğu vurgulanmıştır.³²⁰

Reşat Şemsettin Sirer köy okullarını, taşıdıkları manevi değer bakımından gelecek nesillere bırakılan abideler olarak görmüştür. Yeri geldiğinde, köy okullarını yapmak için alın teri dökmüş olan Türk kadın ve erkeklerine duyulan minnet duygusunu ifade etmiştir.³²¹

³¹⁶ Başar, **Milli Eğitim...(1920-1960)**, s. 387.

³¹⁷ Kanar, **a.g.e.**, s. 130.

³¹⁸ **Ulus Gazetesi**, 15 Mayıs 1948.

³¹⁹ Başar, **Milli Eğitim...(1920-1960)**, s. 387.

³²⁰ Verilen demecin tamamını görmek için bkz; **Milli Eğitim Bakanından Okulsuz Köylerde Yaşayan Kadın ve Erkeklerle**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1947, s. 1-4.

³²¹ **Ulus Gazetesi**, 16 Mart 1947.

Muhalefet ise okul yapımı meselesini halka angarya yükletmek olarak yorumlamıştır.³²² Muhalefetin yanı sıra köylülerden de okul yapımı meselesine itirazlar gelmiştir.

Prof. Dr. Avni Refik Bekmen, “İlköğretim Davası” başlıklı yazısında bu konuya değinmiştir. Fakir köylülerin bu yükü omuzlarına alamayacağını haklı bulmuş; fakat bazı köylülerin bu işin esasına itiraz ederek okumak isteyenlerin şehirlere gitmeleri gerektiği, kendilerinin çift ve çubukla meşgul olmak istediklerini belirten görüşlerine de katılmamıştır.³²³

Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu’da, maarifte önemle takip ettikleri davanın ilköğretim davası olduğunu açıklamıştır. Bakan ilköğretimin memleket ölçüsünde yayılmasında önemli ilerlemeler sağlandığını, tahsil çağındaki çocukların %90 ının okula gittiği illerin bulunduğunu belirtmiştir. Hemen ardından doğu illerinin bu bakımından geri kalmışlığına da değinmiştir. Bunun nedenini, okul binalarının azlığına ve bölgede çalışan öğretmenlerin yetersizliğine bağlamıştır.³²⁴ Tahsin Banguoğlu, Reşat Şemsettin Sirer zamanında başlatılan öğretmenlerin tasfiye edilmesi politikasını devam ettirmiştir. Bundan dolayı 3 yıllık eğitimli köy ilkokullarının sayısında önemli bir düşüş meydana gelmiştir. Eğitimli okullara Köy Enstitüleri mezunları atanarak, öğretmenler ya başka okulsuz köylere gönderilmişler ya da meslekten çıkarılmıştır.³²⁵

CHP döneminde; ilköğretim alanında öğretmen, öğrenci ve okul sayısındaki gelişmeler ise şu şekilde olmuştur:

Tablo 2.4 CHP Dönemi İlköğretim Alanındaki Sayısal Görünüm

Öğretim Yılları	Öğrenci sayısı			Öğretmen Sayısı	Okul sayısı
	Kız	Erkek	Toplam		
1946-47	514 777	899 206	1 413 983	30 206	15 131
1947-48	521 653	926 440	1 448 093	32 081	15 925
1948-49	529 848	938 534	1 468 382	33 185	16 119
1949-50	587 587	1 003 452	1 591 039	34 822	17 106

Kaynak: DİE, **Milli Eğitim Hareketleri 1942-1972**, s. 12-15.

Tabloya baktığımız zaman 1949-50 öğretim yılında kız ve erkek öğrenci sayısında büyük artış meydana geldiği görülmüştür. Okul ve öğretmen sayısında ise her sene artış

³²² Sakaoglu, **Cumhuriyet Dönemi...**, s. 99.

³²³ **Ulus Gazetesi**, 28 Kasım 1946.

³²⁴ **Ulus Gazetesi**, 3 Eylül 1948.

³²⁵ Başar, **Milli Eğitim...(1920-1960)**, s. 414-415.

olmuştur. Okul sayısı da artan öğrenci sayısına paralel olarak 1949-50 öğretim yılında büyük bir artış göstermiştir. Öğretmen sayısındaki en büyük artış ise 1947-48 öğretim yılında gerçekleşmiştir. CHP iktidarı DP'ye devrederken 1 591 039 öğrenci ve 17 106 okul bırakmıştır.

DP, iktidara geçtiğinde İlköğretim meselesini milli bir dava olarak gördüklerini her fırsatta vurgulamıştır. Bu konuda Tevfik İleri şu açıklamayı yapmıştır:

“...Milli Eğitim davasını, memleketin bütün davalarının temeli saymaktayız. Maarif davasını ne kadar kısa zamanda ve en güzel şekilde halledebilirsek, memleket davalarının halli yoluna girmiş olacağız. Maarif davası şüphesiz ki mektep ve dolayısıyla öğretmen davasıdır. Çocuklarımızı ne kadar iyi vasıflı, iyi yetişmiş, bilgili ve karakterli öğretmen eline verebilirsek, bu memlekette tam vasıflı, çok iyi vasıflı bir gençlik yetiştirebileceğimize inanıyoruz. Bu itibarla öğretmen üzerinde duruyoruz...”³²⁶

DP'nin, ilköğretim davasındaki öncelikli konuları; okul binası, öğretmen yetiştirme işi, mevcut öğretmenleri mesleklerinde daha kaliteli hale getirilmesi için tedbirlerin alınması şeklinde olmuştur.³²⁷ Tevfik İleri, bir önceki iktidardan devralınan okul binaları hakkında şu açıklamayı yapmıştır:

“...İlk Öğretim seferberliği yaptıklarını iddia edenlerin millet vicdanında bıraktığı ıstıraplar henüz unutulmamıştır. Her türlü geçim ve yaşama imkanlarından mahrum Türk köylüsüne... yatağını yorganını sattırmak pahasına, ...angariye olarak taş taşıtma pahasına...yaptırılan okullar, iktidarımıza bir külçe halinde intikal ettirildi. İstatistiklerinde okul diye gösterilen bu binaların yerine biz yenilerini yapmak mecburiyetinde kaldık. Eğer bugün daha üç dört bin fazla köyümüzde okul binası yoksa, bunun da mesulleri bize ah vah mukabili(karşılığı) yaptırdıkları okulları devredenlerdir.”³²⁸

Tevfik İleri okul yapımı meselesinde geline aşamayı şu şekilde belirtmiştir:

“...Bilahare 5210 sayılı kanunla nakdi mükellefiyet kaldırılmış ise de bedeni mükellefiyet muhafaza edilmiştir. Bu da vatandaşların mütemadi(sürekli) şikayetlerine yol açmakta yahut okul binalarının yapılmaması gibi bir netice vermekte idi...köylü halkımıza nakden ve bedenen yükletilen bütün mükellefiyetler son defa çıkarılan bir

³²⁶ Çongur, a.g.e., s. 13-14.

³²⁷ Zafer Gazetesi, 29 Eylül 1952.

kanunla kaldırılmış ve köylü geniş bir nefes almıştır. Bundan böyle köy okulları da şehir okulları gibi tamamen devlet veya hususi idare bütçelerinden yapılacaktır.”³²⁹

İlköğretim alanında DP’nin gerçekleştirdiği ilk faaliyetlerden biri, 1950 yılında köy ve şehir okullarının farklılığının kaldırılması olmuştur. Bu nedenle 3 sınıflı köy okulları 5 sınıflı bir konuma getirilmiştir.³³⁰ DP döneminde ilköğretim alanındaki sayısal gelişmeler ise şu şekilde olmuştur:

Tablo 2.5 DP Dönemi İlköğretim Alanındaki Sayısal Görünüm

Öğretim Yılları	Öğrenci sayısı			Öğretmen Sayısı	Okul sayısı
	Kız	Erkek	Toplam		
1950-51	599 711	1 016 915	1 616 626	35 871	17 428
1951-52	607 706	1 035 328	1 643 034	36 510	17 417
1952-53	625 396	1 066 739	1 692 135	37 561	17 763
1953-54	657 874	1 104 477	1 762 351	37 932	17 948
1954-55	702 050	1 164 616	1 866 666	40 035	18 393
1955-56	745 341	1 238 327	1 983 668	42 169	18 724
1956-57	804 643	1 335 704	2 140 347	44 700	19 390
1957-58	848 223	1 412 228	2 260 451	47 322	20 030
1958-59	895 607	1 507 248	2 402 855	49 757	20 656
1959-60	931 794	1 582 798	2 514 592	54 049	21 429

Kaynak: DİE, **Milli Eğitim Hareketleri 1942-1972** , s. 12-15.

Tabloya baktığımızda 1951-52 öğretim yılında okul sayısında bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün yaşanmasında 8 Ağustos 1951 yılında okul yapımında vatandaş yükümlülüğünün kaldırılması etkili olmuştur. Öğrenci ve öğretmen sayısı CHP döneminde(Tablo 2.4) olduğu gibi düzenli bir artış göstermiştir. Diğer yıllara oranla 1959-60 öğretim yılında öğretmen sayısında büyük bir artış meydana gelmiştir. Bu dönem boyunca öğrenci sayısındaki en büyük artış ise 1956-57 öğretim yılında gerçekleşmiştir.

DP’nin milli bir dava olarak gördüğü ilköğretimde, üzerinde durduğu bir diğer konu ise öğretmen meselesi olmuştur. Tevfik İleri, öğretmenin her şeyden evvel memur olduğu için kesinlikle siyasetle uğraşamayacağını açıklamıştır. Bütün milletin çocuklarını okutan, terbiye veren, bulunduğu yerin sosyal ve fikri kalkınmasında etkili olan öğretmenin parti tutmaması

³²⁸ İleri, a.g.e., s. 9.

³²⁹ **Zafer Gazetesi**, 18 Ağustos 1951.

³³⁰ Sakaoğlu, **Osmanlıdan Günümüze...**, s. 262.

gerektiğini belirtmiştir.³³¹ Ayrıca Tevfik İleri, kendilerinin zararlı cereyanlara karşı aldıkları tedbirleri: “...*Milli Eğitim camiasını, gerek kendisini memleket için zararlı ideolojilere kaptırmış olanlardan, gerekse öğretmen sıfatına yakışmayan her türlü hareketlerin faillerinden münezzeh(uzak) kılmak için başlamış olduğumuz ciddi ve enerjik mücadeleye devam ediyoruz ve edeceğiz.*”³³² şeklinde açıklamıştır. Bu amaçla DP iktidara geçtiğinde aralarında eski ilk öğretim genel müdürü olan İsmail Hakkı Tonguç’unda bulunduğu dokuz öğretmeni bakanlık emrine almıştır.³³³ 2 Kasım 1951 tarihinde Celal Bayar öğretmenler hakkında şu açıklamayı yapmıştır:

*“...Bugüne kadar, köy enstitüleriyle öğretmen okullarında, ayrı programlarla tahsil gören ilk okul öğretmenleri, bundan böyle tek programa göre yetiştirilecektir. Müesseselerin umumi adı “Öğretmen Okulu” olacaktır. Bu enstitülerde tahsil süresi, öğretmen okulu olmak itibariyle 6 yıla çıkarılacak, kız öğretmen okullarının adedi arttırılacak.”*³³⁴

Celal Bayar, öğretmen yetiştirilmesinde milli karaktere ve pedagojik ehliyeteye önem verdiklerini belirtmiştir. Bu bağlamda öğretmen okulları müfredatı değiştirilmiştir. Yeni müfredat programı ile öğretim üç ana esas etrafında toplanmıştır. Bunlar; a) Genel bilgi dersleri b) İş dersleri c) Meslek dersleri olmuştur.³³⁵

İlköğretim, Beşinci Milli Eğitim Şûrası’nın gündemini teşkil etmiştir. Şûra’da ilköğretime ait ana meseleler hakkında anketler hazırlanarak, köy ve şehir ilkokul öğretmenlerinin görüşlerine geniş ölçüde yer verilmiştir.³³⁶ Beşinci Milli Eğitim Şûrası’nda alınan kararlara bağlı olarak 1953-54 yıllarında Bolu ve İstanbul’da deneme ilkokulları açılmıştır. Öğrencilerin serbest bir atmosferde çalışmalarının yanı sıra sosyal faaliyetlere yer verilmesi, konu seçiminde, aktarımında öğretmenlere esneklik ve inisiyatif tanınması bu yeni sistemin özünü oluşturmuştur. Ancak bu deneme okullarından beklenen sonuç elde edilememiştir.³³⁷

Okul öncesi eğitimde, Beşinci Milli Eğitim Şûrası’nda ele alınmıştır. Okul öncesi eğitim; mecburi eğitim çağına gelmemiş olan çocukları ilkokula hazırlayan, ilköğretim

³³¹ **Zafer Gazetesi**, 14 Eylül 1950.

³³² **Zafer Gazetesi**, 14 Ekim 1951.

³³³ **Zafer Gazetesi**, 9 Eylül 1950.

³³⁴ **Zafer Gazetesi**, 2 Kasım 1951.

³³⁵ **Zafer Gazetesi**, 23 Ağustos 1952.

³³⁶ **Zafer Gazetesi**, 29 Eylül 1952.

³³⁷ Sakaoğlu, **Osmanlıdan Günümüze...**, s. 263.

bütünlüğü içinde yer alan eğitim devresi olmuştur. Şura'da, 1933 yılında kapatılan anaokulu öğretmenleri yetiştiren okulların yeniden açılması kararlaştırılmıştır. Anaokulları teşebbüsü resmi ve resmi olmayan kurumlara bırakılmıştır. Ancak okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması, diğer eğitim kademelerindeki hıza paralel bir gelişme göstermemiştir.

DP döneminde görülen bir diğer gelişmede, 1921 yılında Sağlık-Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde açılan Sağır-lar-Körler Okulu 1950 yılında MEB'e devredilmiştir. Artık özel eğitim sadece bir sağlık konusu olarak ele alınmayıp, eğitim boyutu ağırlık taşıyan bir konu olarak görülmüştür. Özel eğitime öğretmen yetiştirmek amacıyla, 1952-53 öğretim yılında Gazi Eğitim Enstitüsü içinde Özel Eğitim Şubesi açılmıştır. Ancak iki dönem mezun verdikten sonra kapatılmıştır.

Bu dönemde 4. ve 5. sınıflarda okutulan Coğrafya, Tarih ve Yurttaşlık Bilgisi dersleri "toplum ve ülke incelemeleri", Tabiat Bilgisi, Tarım, Aile Bilgisi dersleri de "Fen ve Tabiat Bilgileri" adı altında birleştirilmiştir. Tüm bunlar deneysel mahiyette faaliyet olma özelliği taşısa da sonraki dönemlerde kabul edilen programlara önemli bazı yenilikler katmıştır.³³⁸

1 Kasım 1954 yılında Öğretmenlerin İntibak Kanunu kabul edilmiştir. Maarif Vekili Rıfkı Salim Burçak öğretmenlerin maddi imkansızlıklar içinde bulunduğunu, 1948 yılında kabul edilen 5242 sayılı kanunun da adil ve tatminkâr olmadığını yeni mağduriyetlere sebep verdiğini belirtmiştir. Bu şikayetler üzerine eğildiklerini, kanunun işte bu mağduriyetin bertaraf edilmesi maksadıyla hazırlandığını açıklamıştır.³³⁹ Maarif Vekili Celal Yardımcı da, İntibak Kanunu öğretmenlere verdikleri değerin bir kanıtı olarak görmüştür:

*"...Bu milleti yetiştiren ve yetiştirecek olan Türk öğretmenidir. Bu millet bütün varlığı ile onun eseridir...Meclisimizin bundan evvelki intibak kanunu ile bu sefer kabul ettiği maarif bütçesindeki fazlalıklarla...meşgul bulunmamızla Türk öğretmenine, Türk maarif ordusuna verdiğimiz ehemmiyet...inkar edilemez..."*³⁴⁰

DP tarafından ilköğretim; sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmada temel unsur olarak görülmüştür. Okur yazar oranının %36,5 oranında olduğu bir memlekette, ilköğretim öncelikle ele alınması gereken bir dava olarak nitelendirilmiştir.³⁴¹ Bu bağlamda 1954 yılında İlk Öğretim Kanunu Layihası hazırlanmıştır. Bununla ilköğretim davasının halledileceği belirtilmiştir. Bu layiha ile ilköğretim ve ilkokulun tarifi yapılmıştır. İlköğrenim çağı 7 ile 14

³³⁸ A.g.e.

³³⁹ Zafer Gazetesi, 19 Şubat 1954.

³⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C.5, Devre: X, İçtimai: 1, 47. İnkat, Ankara, TBMM Matbaası, 1955, s. 612.

yaşlar arası, öğrenim müddeti ise en az beş sene olarak kabul edilmiştir. Milli terbiyenin temini bakımından Türk vatandaşı olanların ilk öğrenimlerini Türk ilkokulunda yapmakla mükellef oldukları açıklanmıştır. Layiha ile ilköğretimde okul-öğrenci, okul-öğretmen ilişkileri yönünden çeşitli düzenlemelere gidilmiştir.³⁴²

Öğretmen meselesi DP'nin ısrarla üstünde durduğu bir konu olmuştur. Tevfik İleri 8.5.1957 tarihinde mecliste yaptığı konuşmada şu açıklamayı yapmıştır:

*“...Biz istiyoruz ki, çocuklarımızı ellerine teslim edeceğimiz kimseler hem öğretici olsun, hem terbiyeci. Bunu içinde onların çok iyi şekilde yetiştirilmesi icabeder. Gayemiz bunu temin etmektir. Öğretmen okullarını çok artıracamız...Çok öğretmen iyi vasıfta öğretmenler yetiştireceğiz...”*³⁴³

Öğretmenlerin ahlâk, bilgi ve inanç yönünden daha iyi yetiştirilmesi, iş başında her bakımdan olgunlaşması, öğretmenlik mesleğinin dünya çapında ve yurt içinde takip edilebilmesi için Öğretmen Okulları Umum Müdürlüğü kurulmuştur.³⁴⁴

1946-1960 dönemleri arasında ilköğretim milli bir dava olarak görülmüştür. Bu milli davada öğretmen meselesi özellikle DP tarafından sürekli sorgulanmıştır. Demokratikleşme sürecinin programa aktarılması ise CHP tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde öğretmen, öğrenci ve okul sayılarında(1951-52 öğretim yılı okul sayısı hariç) düzenli bir artış sağlanmıştır. İlköğretim bütün öğretim basamaklarının gelişimi ve kalkınmasına ait davaların temelinde yattığı için, yeni neslin şekillenmesinde ve okuryazar oranının yükseltilmesinde hassas bir konu olmuştur. Türk eğitim sistemi içinde ilköğretimden sonra gelen basamak ortaöğretim olmuştur.

E. ORTAÖĞRETİM

1. TEK PARTİLİ DÖNEMDE ORTAÖĞRETİM

Temel eğitim üzerine kurulan ortaöğretim toplumun ekonomik, sosyal ve siyasal hayatta gereksinim duyduğu olgun ve yetenekli vatandaşları yetiştirme görevini üstlenmiştir.³⁴⁵

³⁴¹ 1955 Yılı Bütçe Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, **TBMM Zabıt Ceridesi**, Ankara, TBMM Matbaası, 1955, s. 64.

³⁴² **Zafer Gazetesi**, 27 Mayıs 1954.

³⁴³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt: 19, Devre: X, İçtimai: 3, 65. İnikat, Ankara, TBMM Matbaası, 1957, s. 71.

³⁴⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: XI, İçtima: 3, S. Sayısı: 108, 31.VIII.1959, Ankara, TBMM Matbaası, 1960, s. 7-8.

³⁴⁵ Yiğit, **a.g.e.**, s. 59.

Ortaöğretimde ilk yönetmelik 1927 yılında kabul edilmiştir.³⁴⁶ Bunun yanı sıra 13 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Ortaöğretim Muallimleri Kanunu ile öğretmenlik bir meslek haline getirilmiş ve ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim öğretmenliği olarak sınıflandırılmıştır.³⁴⁷ Ayrıca ortaokullara öğretmen yetiştirmek için 1926'da Ankara'da Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü kurulmuştur.³⁴⁸

Klasik ortaöğretim kurumlarında kalite kaygısı ön planda tutulmuş ve sayıları yavaş artırılmıştır. Okul ortamlarının eğitime uygunluğu, öğretim kadrolarının pedagojik yeterliliği ayrıca eğitime tanınan öncelik nedeniyle, 1940'lı yıllar ortaöğretim açısından başarılı bir dönem olarak yorumlanmıştır.³⁴⁹ Bunun yanı sıra 1944 yılında yürürlüğe giren Lise ve Ortaokullar Yönetmeliğinde ortaokul ve lisenin tanımı yapılmış, bireylerin pozitif bilim anlayışı kazanması ve yeteneklerini geliştirebilmeleri üzerinde durulmuştur.³⁵⁰

Mesleki ve teknik eğitim alanında; 1927 yılında meslek okullarını yönlendirme, geliştirme görevleri il ve belediye idarelerinden alınarak Maarif Vekaleti'ne verilmiştir. 1933 yılında meslek okullarının işlerini yürütmek üzere Maarif Vekilliği bünyesinde Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 1941 yılında meslek okullarının nerelerde açılacağı, okullarda hangi meslek dallarının bulunacağı hakkında bir uygulama planı hazırlanmıştır. 14 Ağustos 1942 tarihinde kabul edilen 4304 sayılı kanunla mesleki ve teknik okulların yurt düzeyinde yaygınlaştırılması ve mevcut okulların günün koşullarına göre yenilenmesi amaçlanmıştır.³⁵¹ Bu plan doğrultusunda mesleki ve teknik eğitim ülke çapında yaygınlaştırılmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, toplam işgücü içinde oranı yükselen genç nüfusa iş olanakları hazırlamak ve sanayinin işgücü talebindeki artışı karşılayabilmek için mesleki eğitime önem verilmeye başlanmıştır.

2. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE ORTAÖĞRETİM

1949 yılında toplanan Dördüncü Milli Eğitim Şûrası ortaöğretimi, demokratik anlayış ve zihniyeti memlekete empoze edecek kurum olarak tanımlamıştır.³⁵² Ayrıca Şûra'da liselerin 4

³⁴⁶ Kaplan, **a.g.e.**, s. 188.

³⁴⁷ Cengiz Dönmez, "Atatürk Ve Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim", <http://www.sosyalbilgiler.gazi.edu.tr/article1.pdf>, (29.05.2006)

³⁴⁸ Akyüz, **a.g.e.**, s. 349-354.

³⁴⁹ Sakaoğlu, **Osmanlıdan Günümüze...**, s. 256.

³⁵⁰ **Lise ve Orta Okullar Yönetmeliği**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1950, s. 1.

³⁵¹ "Mesleki ve Teknik Eğitim",

http://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/egitimekatkileri/mesleki_egitim.htm(04.04.2006)

³⁵² "Ortaokullara ve Liselere Öğretmen Yetiştiren Eğitim Enstitüleri ve Yüksek Öğretmen Okulu Teşkilatının İhtiyaçlara Göre Düzenlenmesi Komisyonunun Raporu", **Dördüncü Milli Eğitim Şûrası**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1949, s. 3-4.

yıla çıkarılması gerektiği belirtilmiştir. Bunun gerekçeleri olarak da; öğrencilerin anadil ve yabancı dil bakımından gelişmesinde zamanın çok önemli bir faktör olduğu, liselerde normal süre içinde öğrencilerin ancak %35'inin başarı gösterdikleri geri kalanların liseyi ancak 4 yılda tamamladıkları, bu kadar kısa süre içinde öğrencilerin bilgileri benimseyemedikleri gösterilmiştir.³⁵³ Lise davası her şeyden önce bütün bir cemiyet davası, bir kültür ve medeniyet davası olarak görülmüş, Dördüncü Milli Eğitim Şûrası'nda liselerin dört yıla çıkarılması kararı alınmıştır.³⁵⁴ Ayrıca Şura'ya sunulan Ortaokul Program Projesi incelenmiştir.

1949 yılında kabul edilen Ortaokul Müfredat Programı(Ek-4) kapsamlı bir eğitim programı olmuştur. Ortaokul Müfredat Programı ile okulun bir eğitim süreci olduğu noktasından hareket edilmiş, programın ve dersin genel, özel amaçları, hedefleri ve öğretim stratejileri belirlenmiştir.³⁵⁵ Program ile ortaokul eğitim ve öğretim anlayış ve uygulayış bakımından ilkokula yaklaştırılmış; bu iki kurum arasında bir ahenk sağlanması hedef alınmıştır.³⁵⁶ Öğrencinin ihtiyaç ve ilgisi hareket noktası alınarak konular hayatileştirilmiştir. Milli eğitime olduğu kadar insanlık eğitimine de önem verilmiştir. Bireyin demokratik hayatın ve zihniyetin gerektirdiği şuurlu disiplini yaşaması hedef alınmıştır.³⁵⁷

Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer ortaokullun, ilkokulun bir devamı ve tamamlayıcısı olduğunu dile getirmiştir.³⁵⁸ Reşat Şemsettin Sirer döneminde ortaöğretime öğretmen yetiştirmek amacıyla 1946'dan itibaren Eğitim Enstitüleri açılmış³⁵⁹ ayrıca okul yapımına ilişkin Reşat Şemsettin Sirer tarafından şu açıklama yapılmıştır: *"...kendileri ile aynı safta bulunmaya mecbur olduğumuz memleketlerde ilk tahsil sahasına giren ortaokulu, biz de ilk hamlede, kasabalarımızda ve şehirlerimizde ilkokulu bitirip de daha fazla okumak isteyen memleket evlatlarının ayağına götürmek mecburiyetindeyiz..."*³⁶⁰

³⁵³ "Lise Ders Konularının Dört Yıllık Teşkilata Göre Tesbiti Komisyonunun Raporu", **Dördüncü Milli Eğitim Şurası**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1949, s. 4.

³⁵⁴ **Ulus Gazetesi**, 1 Eylül 1949.

³⁵⁵ Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi...**, s. 104.

³⁵⁶ "Ortaokul Programı Projesini İnceleme Komisyonunun Raporu", **Dördüncü Milli Eğitim Şurası**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1949, s. 3.

³⁵⁷ **A.g.e.**, s. 4.

³⁵⁸ **Ulus Gazetesi**, 8 Ekim 1946.

³⁵⁹ Akyüz, **a.g.e.**, s. 355.

³⁶⁰ Başar, **Milli Eğitim...(1920-1960)**, s. 390.

Tablo 2.6 CHP Dönemi Klasik Ortaöğretim Alanı

Öğretim Yılları	Ortaokullar					Liseler				
	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı			Öğretmen	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı			Öğretmen
		K	E	T			K	E	T	
1946-47	217	16 033	38 989	55 022	3 305	53	3 969	16 836	20 805	1 354
1947-48	225	15 175	37 569	52 744	3 401	56	3 751	15 730	19 481	1 264
1948-49	271	14 967	39 579	51 546	3 476	56	3 482	14 963	18 445	1 279
1949-50	330	15 057	43 618	58 675	3 730	58	3 504	14 753	18 257	1 425

Kaynak: DİE, **Milli Eğitim Hareketleri 1942-1972**, s. 25-28.

Tabloya bakıldığında ortaokul sayısında sürekli bir artış yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu artış 1948-49 öğretim yılında büyük bir hamleye dönüşmüş ve 1949-50 öğretim yılında da devam ettirilmiştir. Okul sayısının artmasına rağmen öğrenci sayısı ancak 1949-50 öğretim yılında yükselmiştir. 1949-50 öğretim yılında öğrenci sayısının artmasında erkek öğrencilerinin payı büyük olmuş, kız öğrenci sayısı ise 1946-47 öğretim yılının gerisinde kalmıştır. Öğretmen sayısı da bu dönemde sürekli artış göstermiş, en büyük artış ise 1949-50 öğretim yılında yaşanmıştır.

Bu dönem boyunca liselerdeki artış sadece 5 okul ile sınırlı kalmıştır. Kadrosu yetersiz, donatısız okullar açarak sayının yükseltilmesinden kalite kaygısı ön planda tutularak bunun kademe kademe gerçekleştirilmesi yerinde olmuştur. Okul sayısındaki bu yavaş artışın yanı sıra öğrenci sayısında da sürekli düşüş olmuştur. 1949-50 öğretim yılına gelindiğinde öğrenci sayısının 1946-47 öğretim yılının bile gerisine düştüğü görülmüştür. 1946-47 öğretim yılına nazaran 1947-48 ve 1948-49 öğretim yılında öğretmen sayısında düşüş yaşanmıştır. Bu durum ancak 1949-50 öğretim yılında düzelmiştir.

Sayısal gelişmelerin yanı sıra derslerde birtakım değişikliklere gidilmiştir. 1940'lerden beri Batı eğitiminin temel kaynakları Türkiye'de okutulmaya başlanmıştır. Liselerde "Klasik Kol" açılarak Latince öğretilmesine çalışılmış, Tercüme Bürosu kurulmuştur. Bununla hümanizmayı ve çok yönlü bir eğitimi ülkede yerleştirmek hedeflenmişti. Ancak Klasik Kol 1949'da kaldırılmış, Tercüme Bürosu da 1950'den sonra çalıştırılmamıştır.³⁶¹

Klasik ortaöğretimi oluşturan ortaokullar ve liseler yanında mesleki ve teknik eğitimi oluşturan kurumlarda orta öğretime dahil olmuştur.

³⁶¹ Sakaoğlu, **Osmanlıdan Günümüze...**, s. 253-255.

Devletin sanayileşme ve bayındırlık planlarını gerçekleştirme hamleleri teknik elemana ve ehliyetli işçilere olan ihtiyacını arttırmıştı.³⁶² Eğitim sistemi, toplumsal kalkınmayı sağlayacak nitelikli insan gücünü yetiştirme görevini üstlenmişti. Bireyleri üretken birer yurttaşa dönüştürürken, onları toplumsal hayata da hazırlayan³⁶³ mesleki ve teknik eğitim; “eğitimin bilimsel, teknolojik ve uygulamalı yönlerini bir bütünlük içinde ele alan ve belli bir mesleğin gerektirdiği yeteneklere ağırlık veren bir eğitim...”³⁶⁴ olmuştur.

Mesleki ve teknik eğitimin özellikleri: “1. Hayata hazırlayıcılık, 2. Kesin hedeflere yönelik olma, 3. Meslek dünyasını kapsama, 4. Topluma dönük olma, 5. Ekonomiklik, 6. Gelişime uyum, 7. Gerçek yaşantı ortamını sağlama 8. Uygulamaya dönük olma, 9. Olumlu sonuca erişme, 10. Gereksinime (ihtiyaca), zamana bağlı olma...”³⁶⁵ şeklinde tanımlanmıştır. Bu okulların bir kısmı ilkokul bir kısmı ortaokul mezunu kabul ettiklerinden teşkilatları ve öğrenim süreleri birbirinden farklı olmuştur.³⁶⁶ CHP döneminde mesleki ve teknik okullar, öğrenci ve öğretmen sayıları ise şöyle olmuştur:

Tablo 2.7 CHP Dönemi Mesleki ve Teknik Okullar

Öğretim Yılları	Orta Dereceli Meslek ve Teknik Okullar						
	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı		
		K	E	T	K	E	T
1946-47	267	11 248	51 580	62 828	1 270	3 131	4 401
1947-48	278	11 197	48 708	59 905	1 337	3 197	4 534
1948-49	302	11 062	44 399	55 461	1 324	3 190	4 514
1949-50	317	11 445	44 077	55 522	1 384	3 200	4 584

Kaynak: DİE, **Milli Eğitim Hareketleri 1942-1972**, s. 31.

Tabloya bakıldığında, 1946-47 öğretim yılı ile karşılaştırsak öğrenci sayısında sürekli bir düşüş yaşanmıştır. Ancak 1949-50 öğretim yılında kız öğrenci sayısında bir artış görülmüştür. 1947-48 öğretim yılında 59 905 olan öğrenci sayısının 1948-49 öğretim yılında büyük bir farkla 55 522’ye düşmesi dikkat çekici olmuştur. Erdoğan Başar, öğrenci sayısındaki bu düşüşün nedenini sosyal talebin klasik ortaöğretim yönünde olmasına ve Bakanlığın mesleki ve teknik öğretimi geliştirmeye yönelik çalışmalarını halka yeterince

³⁶² **Ulus Gazetesi**, 29 Ekim 1948.

³⁶³ Ali Şimşek, “Mesleki ve Teknik Eğitimde Yeniden Yapılanma”, **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 237.

³⁶⁴ Cevat Alkan, “Türk Milli Eğitim Sisteminin Mesleki ve Teknik Eğitim Boyutu”, **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 223.

³⁶⁵ **A.g.m.**

³⁶⁶ **Milli Eğitim Hareketleri**, s. 19.

anlatamamasına bağlamıştır.³⁶⁷ Buna karşılık Bakanlık okul sayısının arttırılmasına devam etmiştir. Öğretmen sayısında da 1948-49 öğretim yılında bir düşüş yaşanmıştır.

Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, mesleki ve teknik eğitim kurumlarını genişletmeye devam ettiklerini, bu okulların iktisadi ve medeni kalkınmada birer temel olacaklarını açıklamıştır. Makineleşmekte olan Milli Savunma, Bayındırlık, Tarım ve Ekonomi alanlarında, bu okulların yetiştirdiği teknik elemanlara ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir.³⁶⁸

1940-50'li yıllarda ülkenin ihtiyacı olan işgücünün okul sistemi ile yetiştirilebileceği politikası izlenmiş,³⁶⁹ ortaöğretimde teknik öğretime önem verilmiştir.³⁷⁰ DP ise klasik ortaöğretimde okul sayısının arttırılmasına öncelik vermiştir. Tevfik İleri 1952 yılında mecliste yaptığı bir konuşmada okul sayısındaki artışın nedenini şöyle açıklamıştır:

“...Hakikaten lise açmakta çok teenni(ağır davranma) ile hareket etmekteyiz. Ortaokul ilkokulun devamı mahiyetinde kurulup, adedinin arttırılması, memleketin irfanı bakımından büyük faydalar sağlar... Şunu ifade edebilirim: 59 lise devraldık. Ama itiraf etmek lazım, bu 59 lise, hakiki lise olmaktan çok uzaktır...Prensibimiz, evvela mevcut liseleri mümkün olduğu kadar maddi, manevi kalkındırmak, zamanla yavaş yavaş yenilerini ikame etmek. Menfaatin burada olduğuna kaniim.... Şunu da itiraf edeyim ki, geçen sene açtığımız üç liseyi de gönül hoşluğu ile açmış değiliz. Bundan dolayı bir kusur varsa onu omuzuma alıyorum...nihayet vatandaşların, “ben de vergi veriyorum, çocuğumu lisede okutmaktan niçin mahrum olayım” şeklinde, bir bakıma haklı istekleri karşısında...”³⁷¹

Tevfik İleri, bakanlığının ilk yıllarında birinci derecede ihtiyacı olan yerlere okul açma politikasından vazgeçerek öğretmeni, ders araç gereci binası yeterince sağlanmamış okulların açılmasını onaylamıştır. Açılan okul sayılarında Tevfik İleri'nin bakanlığı döneminde ortaokullarda % 18'lik, liselerde de % 5'lik bir artış sağlanmıştır.³⁷² Necdet Sakaoğlu, DP dönemindeki okul sayısındaki artışı oy kaygısına bağlamış, bu doğrultuda en küçük yerleşim

³⁶⁷ Başar, **Milli Eğitim...(1920-1960)**, s. 420.

³⁶⁸ **Ulus Gazetesi**, 24 Eylül 1948.

³⁶⁹ Hıfzı Doğan, “Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim Programlarının Şekillenmesinde Etkili Olan Görüşler”, **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 208.

³⁷⁰ Tekeli, **a.g.m.**, s. 669.

³⁷¹ Aksoy, **a.g.e.**, s. 216.

³⁷² Başar, **Milli Eğitim...(1920-1960)**, s. 465.

yerlerine dahi plansız ve hesapsız okulların açıldığını belirtmiştir.³⁷³ DP dönemi klasik ortaöğretim alanındaki sayısal veriler ise şöyle olmuştur:

Tablo 2.8 DP Dönemi Klasik Ortaöğretim Alanı

Yıllar	Orta okullar					Liseler				
	Okul	Öğrenci Sayısı			Öğretmen	Okul	Öğrenci Sayısı			Öğretmen
		K	E	T			K	E	T	
1950-51	364	15 274	46 573	61 847	3 871	60	3 687	15 335	19 022	1 424
1951-52	396	16 152	51 730	67 882	4 098	62	3 898	15 269	19 167	1 493
1952-53	433	17 899	57 007	74 906	4 333	63	5 181	20 085	25 266	1 543
1953-54	461	20 592	63 145	83 737	4 556	68	5 609	21 958	27 567	1 638
1954-55	494	25 484	76 281	101 765	4 937	79	6 545	24 769	31 314	1 901
1955-56	520	30 851	90 848	121 699	5 418	90	6 675	22 536	29 211	1 825
1956-57	545	37 542	111 489	149 031	6 421	94	8 013	24 952	32 965	1 837
1957-58	581	44 105	134 329	178 434	7 466	103	9 540	29 217	38 757	2 161
1958-59	610	51 147	154 674	205 821	8 707	115	11 608	33 897	45 505	2 545
1959-60	641	56 916	181 035	237 951	9 725	129	13 378	41 484	54 862	2 825

Kaynak: DİE, **Milli Eğitim Hareketleri 1942-1972**, s. 25-28.

CHP döneminde liselerde öğrenci sayısındaki düşüşe rağmen (Tablo 2.6) DP döneminde öğrenci sayısında bir artış gözlenmiştir. Öğrenci sayısında 1951’de başlayan bu hızlı artış 1954-55 öğretim yılına kadar sürmüştür. 1955-56 öğretim yılındaki kısa düşüşün ardından 1959-1960 öğretim yılına kadar öğrenci sayısındaki artış devam etmiştir. 1955-56 ve 1956-57 öğretim yılında lise öğretmen sayısında bir düşüş yaşanmıştır. Bunun yanı sıra tüm dönem boyunca ortaokullardaki öğrenci sayısında ve okul sayısında artış olmuştur. Okul yapımı en fazla 1952-53 öğretim yılında 37 okul ile gerçekleştirilmiştir. Ortaokullarda öğretmen sayısında en fazla artış 1958-59 öğretim yılında olmuştur.

Maarif Vekili Rıfkı Salim Burçak döneminde ortaöğretim kademesindeki öğretmen açığını kapatmak amacıyla, orta dereceli okullarda öğretmenlik yapmaya uygun fakülte ve bölümleri bitirenlere öğretmen olma yolu açılmıştır.³⁷⁴

Türkiye ile Amerika arasında 27 Aralık 1949’da imzalanan antlaşma ile Türkiye’de Amerikan Eğitim Komisyonu kurulmuştu. Komisyon antlaşma gereği Türk eğitimi hakkında araştırma yapma, bilgi toplama yetkisiyle donatılmıştı. Bu durum DP döneminde etkisini göstermiştir.

³⁷³ Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi...**, s. 111-117.

³⁷⁴ Başar, **Milli Eğitim...(1920-1960)**, s. 493.

DP döneminde Amerikan patentli eğitim yaklaşımları gelmiş, Türkiye'ye çağrılmış olan Florida Üniversitesi Profesörü Kate Wafford, Boston Üniversite'nden W. Kwaraceus ve Dickerman 1951'de incelemeler yapmıştır. Amerika'da da yapılan incelemeler sonucunda "Program Geliştirme, Araç Geliştirme, Beslenme Eğitimi, Deneme Lisesi, Fen Lisesi" gibi kavramlar ve projeler eğitim sistemine girmiştir.³⁷⁵

1950'li yıllarda çok programlı okul uygulamalarına geçilmiştir. 1953-54 öğretim yılında öğrencileri liseye, meslek okullarına ve hayata yönlendirmek amacıyla sınırlı sayıda deneme ortaokulları açılmıştır.³⁷⁶ Okullarda program geliştirme amaçlı, öğretim metotları, öğretilen konuları, öğrenme zevkini, öğrenciyi çalışmaya yönlendirmeyi, öğretmeni işbaşında yetiştirmeyi denemek amaçlı Deneme Okulu Program Taslağı 1955-56 öğretim yılında bazı liselerde uygulanmıştır.³⁷⁷ Bu çok programlı okul denemeleri bir süre denendikten sonra kaldırılmıştır. 1957 yılında deneme ve fen liselerinin kurulmasıyla ayrıcalıklı eğitim kurumları yaratılmıştır.³⁷⁸ Ayrıca Amerika ile olan yakınlaşma sonucu, Amerika 1950'li yılların ortalarında Robert Koleji'nin üniversiteye dönüştürülmesini istemiştir. Kolejin üniversite olması 1956 Ocak ayı başında geniş bir biçimde tartışılmıştır.³⁷⁹ 28 Ağustos 1957 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ve 19 Aralık 1957 Maarif Vekaleti'nin onayı ile Robert Koleji bünyesinde bir yüksekokul kurulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerin gelişmesi, bilgi alışverişinin önem kazanması sonucu yabancı dile duyulan ihtiyaç artmış, bu amaçla 1955'ten sonra yabancı dille öğrenim yapan Kolejler açılmıştır.

Kolejlerin ilki 8.10.1955 tarihinde Eskişehir'de öğretime başlamış, bunu 22.10.1955 tarihinde açılan İzmir Koleji izlemiştir.³⁸⁰ Azınlık okulları bağlamında, DP döneminde Heybeliada Ruhban Okulu hakkında kararlar alınmıştır. Maarif Vekaleti'nin 8 Aralık 1950 tarihli 9127/7 ile 2601 sayılı emri ile Heybeliada Ruhban Okulu, Teoloji Okulu olarak derecelendirilmiştir. 25 Eylül 1951 tarih ve 151 sayılı kararla "Rum Rahipler Okulu Yönetmeliği" onaylanmış, Heybeliada Ruhban Okulu'nun amacı rahiplik mesleğine girecekleri yetiştirmek olarak belirlenmiştir. Lozan Antlaşması hükümlerine göre azınlık okulları sadece azınlığın ihtiyacına cevap verecek kurumlar olarak belirlenmişti. Bu dönemde

³⁷⁵ Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 112.

³⁷⁶ Doğan, *a.g.m.*, s. 206-207.

³⁷⁷ Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 117.

³⁷⁸ Tekeli, *a.g.m.*, s. 670.

³⁷⁹ Oktay Sinanoğlu, "Robert Kolej ve ABD Çıkarları", <http://www.sinanoglu.net/modules.php?name=News&File=article&sid=629> (20.5.2006)

³⁸⁰ Başar, *Milli Eğitim...(1920-1960)*, s. 506-507.

Adnan Menderes'in bakanlığa verdiği talimatla okula çok sayıda yabancı öğrenci alınmıştır.³⁸¹

20.5.1955 tarihinde kabul edilen 6581 sayılı yasayla azınlık okullarında görev yapmakta olan Türkçe ve Türkçe Kültür Dersleri öğretmenlerinin kadroları Maarif Vekaleti içine alınmıştır. Bu öğretmenlerin Türk milli eğitimi amaçları doğrultusunda görevlerini yerine getirmeleri amaçlanmıştır.³⁸²

Bu dönemde ele alınan konulardan biri de liselerdeki eğitim süresi olmuştur. Liselerin dört yıla çıkarılması Dördüncü Milli Eğitim Şûrası'nda kararlaştırılmıştı. Bu karar 1951-52 öğretim yılında uygulanmış, ancak 3 yıl sürmüştür.³⁸³ Liseler 4 yıla çıkarılırken olgunluk sınavları kaldırılmış, yerine devlet lise imtihanı adında tek bir bitirme sınavı konulmuştur.³⁸⁴

Maarif Vekili Celal Yardımcı yapılan anketlerde liselerin 3 seneden 4 seneye çıkarılmasında beklenen neticeye ulaşamadığını, bunun yanı sıra 3 senelik öğretim sistemine tabi tutulan talebenin daha iyi yetiştiğini belirtmiştir. Memleket için bireylerin bir an önce yetiştirilip devlet hizmetine sunulması gerektiğini, bir senelik fazlalığın millete, devlete, aileye ve öğrencilere büyük külfetler yüklediğini açıklamıştır.³⁸⁵ Bu gerekçeye dayanılarak liseler 1954 yılında 3 yıla indirilmiştir. Ayrıca bu dönemde ders kitaplarında genel tarih içinde Türk tarihinin payı arttırılmıştır. Liselerde okutulan 735 sayfalık tarih derslerinin 522 sayfası genel tarihe, 213 sayfası ise Türk tarihine ayrılmıştır.

TBMM'de yapılan görüşmelerde kısa zaman içinde vilayetleri liseye, kazaları ortaokula kavuşturma prensibinin uygulanacağı, ortaokulların öğretmen ihtiyacının karşılanması için de Doğu bölgesinde bir eğitim enstitüsünün açılacağı belirtilmiştir.³⁸⁶

1950 sonrasında klasik ortaokulların sayısında hızlı artış olmuştur. Bu durum teknik öğretim kurumlarının aleyhine gelişmiştir.³⁸⁷ Sanayileşmeyi ve kalkınmayı amaç edinmiş ülkelerde, orta kademe mesleki ve teknik eğitime öğrenci çekmek ve onları yeterli bir biçimde

³⁸¹ Salim Gökçen, "Ortodoks Teoloji Akademisi: Heybeliada Ruhban Okulu Yanılsamaları", http://www.stradigma.com/turkce/aralik2003/12_2003_05.pdf (12.7.2006)

³⁸² Başar, *Milli Eğitim...(1920-1960)*, s. 513-514. 1924 yılında azınlık ve yabancı okullarında dini propaganda yasaklanmıştır. 1926 yılında bu okullar sıkı bir denetime tabi tutulmuştur. Akyüz, *a.g.e.*, s. 346. Bu sıkı denetim ve kontrollere uymayan pek çok okul kapatılmıştır. 1931'de çıkarılan bir kanunla da Türk çocuklarının yabancı ilkokullara gitmeleri yasaklanmıştır.

³⁸³ Güneş, *a.g.e.*, s. 71.

³⁸⁴ Başar, *Milli Eğitim...(1920-1960)*, s. 506.

³⁸⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.2, Devre:X, içtimai:1, 47. İnikat, Ankara, TBMM Matbaası, 1955, s. 611.

³⁸⁶ 1955 Yılı Bütçe Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Ankara, TBMM Matbaası, 1955, s. 65.

³⁸⁷ Tekeli, *a.g.m.*, s. 669.

yetiştirmek gerekli olmuştur. Bu bakımdan ortaöğretim; toplumun ekonomik, sosyal ve politik yaşantısında değişim yapabilecek yaratıcı, yetenekli ve çalışkan elemanların yetişmesine kaynaklık etmiştir.³⁸⁸ Ancak CHP döneminden beri mesleki ve teknik öğretimde öğrenci sayısında düşüş meydana gelmiştir.(Tablo 2.7)

Mesleki ve teknik öğretime öğrenci çekebilmek amacıyla, Maarif Vekili Salim Burçak döneminde öğrencilere askerliklerini yedek subay olarak yapabilme hakkı verilmiştir. Bu durum öğrenci sayısının artmasına neden olmuştur.³⁸⁹ Öğretmen artışı öğrenci artışına oranla az olmuştur.³⁹⁰ DP döneminde mesleki ve teknik öğretimdeki sayısal gelişmeler ise şu şekilde olmuştur:

Tablo 2.9 DP Dönemi Mesleki Ve Teknik Ortaöğretim Alanı

Öğretim Yılları	Orta Dereceli Meslek ve Teknik Okullar						
	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı		
		K	E	T	K	E	T
1950-51	326	11 626	41 663	53 289	1 503	2 985	4 488
1951-52	340	11 651	40 246	51 897	1 515	2 886	4 401
1952-53	354	12 408	38 485	50 893	1 531	2 881	4 412
1953-54	371	12 880	45 506	58 386	1 668	3 078	4 746
1954-55	387	14 200	50 739	64 939	1 783	3 216	4 999
1955-56	415	15 715	56 960	72 675	1 863	3 431	5 294
1956-57	432	17 491	62 581	80 072	1 976	3 864	5 840
1957-58	454	19 720	66 750	86 470	2 094	4 120	6 214
1958-59	473	22 457	69 012	91 469	2 195	4 513	6 708
1959-60	503	27 467	70 543	98 010	2 404	4 978	7 382

Kaynak: DİE, **Milli Eğitim Hareketleri 1942-1972**, s. 31.

Tabloya bakıldığında okul sayılarında düzenli bir artış olduğu görölmüştür. En fazla okul yapımı 1959-60 öğretim yılında gerçekteşmiştir. Öğrenci sayıları ise 1951-52 ve 1952-53 öğretim yılında düşüş göstermiştir. Rıfkı Salim Burçak döneminde mesleki ve teknik eğitimi cazip hale getirme girişimi, öğrenci sayısına yansımıştır. Öğretmen sayısı ise 1951-52 ve 1952-53 öğretim yılında bir düşüş yaşadıktan sonra artış göstermiştir.

³⁸⁸ Türkiye'nin Eğitim Politikası, s. 2.

³⁸⁹ Başar, **Milli Eğitim...(1920-1960)**, s. 494.

³⁹⁰ Kodamanoğlu, **a.g.e.**, s. 75-76.

1956-57'den itibaren meslek ortaokullarına iş dersleri ağır basan genel ortaokul karakteri verilmiştir. Böylece bu kurumlar kalifiye işçi yetiştirmekten çok mesleğe yöneltme işlevi görmüştür.³⁹¹ Bu dönemde kız sanat okullarına toplumun orta sınıfının talebi yüksek olmuştur. Bunun nedeni bu okulların programından kaynaklanmıştır. Okul programları meslek bilgisi vermekten çok, bilgili ev kadını yetiştirme amacını gütmüştür. Bu okulların ayrıca karma olmaması da tutucu kesimin ilgisini çekmiştir.³⁹² Kız Teknik Öğretim kurumları; Türk kadınının ev hayatına yenilikler getiren, onların yalnız iyi bir anne ve ev kadını değil, icabında hayatını kazanabilen sanatkar bir kadın olarak yetiştiren müesseseler olarak eğitim sistemi içindeki yerini almıştır.³⁹³

1957 yılına gelindiğinde orta sanat okulları, genel orta okullara dönüştürülmüştür. Bunun nedeni olarak da; orta sanat okullarına ilkokulu bitiren 12 yaşındaki öğrencilerin katıldığı ve haftada 36-44 saat ders ve atölye çalışmaları yaptıkları ve bu durumun sağlıklarını ve beden gelişmelerini olumsuz etkilediği, mesleki eğitimin pahalı olmasından dolayı mesleki liselere orta öğretimden öğrenci alınmasının daha ekonomik olacağı gösterilmiştir.³⁹⁴

Altıncı Milli Eğitim Şûrası'nda, mesleki ve teknik eğitimdeki sorunların çözülebilmesi için “Mesleki ve Teknik Öğretim Danışma Kurulu” teşkil edilmiştir. Mesleki ve teknik okulların orta kısımlarında uygulanan programların, genel ortaokul programlarına denk bir hale getirilmesi kararlaştırılmıştır.³⁹⁵

Türkiye'deki hızlı nüfus artışı nedeniyle hızla sayıları artan ve yenilerinin açılması plânlanan liselerin öğretmen ihtiyacını karşılamak için çeşitli tedbirler düşünülmüştür. Milli Eğitim Şuralarında hazırlanan öğretmen yetiştirme ile ilgili raporlarda, ortaöğretimin öğretmen ihtiyacı için İstanbul Yüksek Öğretmen Okulunun geliştirilmesi ve yeni bir modelle Ankara'da ikinci Yüksek Öğretmen Okulunun açılması önerilmiştir.³⁹⁶ 1956 yılına kadar lise ve dengi okullara öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulan tek okul olan İstanbul Yüksek Öğretmen Okuluna, 1956'da İzmir'de, 1959'da Ankara'da açılan Yüksek Öğretmen Okulları eklenmiştir.³⁹⁷

³⁹¹ Tekeli, **a.g.m.**, s. 669.

³⁹² **A.g.m.**, s. 664.

³⁹³ **Ulus Gazetesi**, 29 Ekim 1948.

³⁹⁴ Güneş, **a.g.e.**, s. 73.

³⁹⁵ Başar, **Milli Eğitim...(1920-1960)**, s. 521.

³⁹⁶ Kadir Çetin ve H. Ömer Gülseren, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Stratejileri”, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/cetin-gulseren.htm> (23.05.2006)

³⁹⁷ Akyüz, **a.g.e.**, s. 356.

CHP sanayinin gereksinim duyduğu iş gücünün karşılamak amacıyla, mesleki ve teknik eğitime yönelmiş olsa da genel talep klasik ortaöğretimden yana olmuştur. Bu da 1948-49 ve 1949-50 öğretim yıllarında klasik ortaokulların sayısına yansımıştır. Lise sayıları ise kalite ön planda tutularak yavaş arttırılmıştır.(Tablo 2. 6) DP döneminde klasik ortaöğretim de okullaşma oranı daha fazla olmuştur.(Tablo 2. 8) DP mesleki ve teknik eğitime öğrenci çekmeye çalışsa da, mesleki ortaokullara 1956-57 öğretim yılında iş dersleri ağır basan genel ortaokul karakteri verilmiştir. Şahsi teşebbüsün geliştirilmesini vurgulayan DP'nin böyle bir adım atması, mesleki eğitimin pahalı olmasından kaynaklanmıştır.

F. YÜKSEKÖĞRETİM

1. TEK PARTİLİ DÖNEMDE YÜKSEKÖĞRETİM

Lise ve dengi meslek okullarını bitirenleri belirli bir kültür seviyesine ulaştırmak, mesleki bakımdan ehliyetli ve değerli bireyleri yetiştirmek yükseköğretimin görevi olmuştur.³⁹⁸ Cumhuriyetin ilânından sonra, yükseköğretimde öncelikle kalitenin arttırılmasına önem verilmiştir.

Cumhuriyet kurulduktan kısa bir süre sonra Darülfünun-u Osmani adını taşıyan üniversite, 1924 yılında 493 sayılı yasa ile "İstanbul Darülfünunu" adını almıştır.³⁹⁹ Darülfünunun devrimler konusundaki vurdumduymazlığı Darülfünunun tümüyle yeniden ele alınması gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle 1932 yılında İsviçre'den getirtilen A. Malche Darülfünun hakkında bir rapor⁴⁰⁰ hazırlamıştır. Ayrıca Almanya'da Nazi yönetiminden kaçan 15 profesör ve uzmanın sığınmacı olarak Türkiye'ye gelmesi bir fırsat yaratmış, 6 Haziran 1933 tarih ve 2252 sayılı yasa ile İstanbul Darülfünunu kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur.⁴⁰¹ Türkiye'de çağdaş akademik kurum ve geleneklerin biçimlenmesinde bu bilim adamlarının önemli katkısı olmuştur.⁴⁰² Darülfünunun kadrosundaki 155 kişiden sadece 59'u İstanbul Üniversitesi kadrosuna alınmıştır.

İstanbul Üniversitesi bilimsel özerkliğe sahip olmuş ancak yönetsel açıdan Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Böylece üniversite reformu başarıya ulaşınca kadar yetkiler

³⁹⁸ Milli Eğitim Hareketleri, s. 57.

³⁹⁹ Hüseyin Korkut, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları", <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.htm> (11.12.2005)

⁴⁰⁰ Hasan Hüseyin Aksoy, "Yüksek Öğretimde Reformlar", <http://mimas.politics.ankara.edu.tr/aksoy/ere/scataltepe.doc> (28.12.2005)

⁴⁰¹ Hüseyin Korkut, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları", <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.htm> (11.12.2005)

⁴⁰² Tekeli, a.g.m., s. 654.

geçici olarak bir merkezde toplanmıştır. 1946 yılında üniversite özerkliği geri verilmiştir.⁴⁰³ 21 Temmuz 1946 genel seçimlerden önce demokratikleşme süreci üniversitelere 13 Haziran 1946 tarihli 4936 sayılı yasa ile yansıtılmıştır.

Üniversiteler Kanunu ile üniversiteler; özel ve tüzel kişiliği olan bilim, araştırma ve öğretim birlikleri olarak tanımlanmıştır. Öğrencilerin bilim anlayışı kuvvetli, sağlam düşünceli aydınlar olarak, Türk devriminin ülkülerine bağlı yetiştirilmesi üniversitelerin görevleri arasında yer almıştır.⁴⁰⁴ 4936 sayılı yasa dört yılı bulan bir hazırlık döneminden sonra çıkarılmıştır. Bu yasa ile tek üniversiteden çok üniversiteli bir sisteme geçilmiştir.⁴⁰⁵ Verilen özerklik yönetiminde, öğretimde ve mali alanda olmuştur.

Dönemin en gelişmiş yasalarından biri olarak yürürlüğe giren 4936 sayılı yasa ile yükseköğretim, öğretim üyesi ve öğrenci sayısı hızla artmış ve çeşitlenmiştir.⁴⁰⁶ Ankara’da ki değişik fakülteler bir çatı altında toplanarak, Ankara Üniversitesi kurulmuştur. Ankara Üniversitesi’nin oluşturulması, bireylerin eğitim olanaklarından yararlanması ve İstanbul dışında da bir alternatifin sağlanması açısından, eğitimde fırsat eşitliğine katkıda bulunan bir girişim olmuştur.⁴⁰⁷

2. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE YÜKSEKÖĞRETİM

21 Temmuz genel seçimlerden sonra, Ankara Üniversitesine bağlı olarak 1949-50 öğretim yılında bir İlahiyat Fakültesi açılmıştır. Aynı öğretim yılında Siyasal Bilgiler Okulu “Siyasal Bilgiler Fakültesi” adıyla Ankara Üniversitesi bünyesine alınmıştır. Bunun yanı sıra Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü “Ziraat Fakültesi” adıyla Ankara Üniversitesi’ne, “Orman Fakültesi” ise İstanbul Üniversitesi’ne dahil edilmiştir.⁴⁰⁸

⁴⁰³ Hasan Hüseyin Aksoy, “Yüksek Öğretimde Reformlar”, <http://mimas.politics.ankara.edu.tr/aksoy/ere/scataltepe.doc> (28.12.2005)

⁴⁰⁴ Diğer maddeleri görmek için bkz; **Üniversiteler Kanunu**, ‘y.y.’, Türkiye Yayınevi, 1946, s. 1-2.

⁴⁰⁵ Tekeli, **a.g.m.**, s. 667.

⁴⁰⁶ Haldun Özen, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Yüksek Öğretimin ve Üniversitenin 75 Yılı”, **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 266-271.

⁴⁰⁷ Güneş, **a.g.e.**, s.68.

⁴⁰⁸ Başar, **Milli Eğitim...(1920-1960)**, s. 423-424.

Tablo 2.10 CHP Dönemi Yükseköğretim Alanı

Öğretim Yılları	Yüksek Okul Ve Fakülteler	Öğretim Üyeleri Sayısı			Öğrenci Sayısı		
		E	K	T	E	K	T
1946-47	32	1 399	255	1 654	17 417	4 114	21 531
1947-48	33	1 511	277	1 788	20 688	4 542	25 230
1948-49	33	1 471	352	1 823	20 512	4 697	25 209
1949-50	34	1 556	296	1 852	20 363	4 728	25 091

Kaynak: DİE, **Milli Eğitim Hareketleri 1942-1972**, s. 59.

Tabloya bakıldığında 1948-49 öğretim yılında erkek öğretim sayısında, 1949-50 öğretim yılında ise kadın öğretim sayısında düşüş yaşanmıştır. Erkek öğrenci sayısında 1948-49 ve 1949-50 öğretim yıllarında bir düşüş meydana gelmiştir. Buna rağmen kız öğrenci sayısı bu dönem boyunca sürekli artış göstermiştir.

4936 sayılı Üniversiteler Kanunu, yükseköğretimde en uzun süre(1946-1973) yürürlükte kalan kanun olarak⁴⁰⁹ yetkileri belirsiz bir “Üniversitelerarası Kurul”un doğmasına da neden olmuştur.⁴¹⁰ Üniversitelerarası Kurul 2 Eylül 1946 tarihinde Milli Eğitim Bakanının başkanlığında ilk toplantısını yapmıştır. İstanbul Üniversitesinde toplanan bu kurul, hükümet programı doğrultusunda kararlar alınmasını kararlaştırmıştır.⁴¹¹ Kurul, Milli Eğitim Bakanının başkanlığında her üniversitenin rektör ve dekanlarıyla, her üniversite senatosunun kendi üyeleri arasından iki yıl için seçeceği birer temsilciden oluşmuştur. Kurul, Bakanın lüzum göstereceği hallerde bildireceği yerde toplanarak, kanun gereğince yapması gereken ve kendisine verilen işleri kesin karara bağlama görevi üstlenmiştir.⁴¹² 4936 sayılı yasa Millî Eğitim Bakanını üniversitelerin başı kabul etmiş ve Bakana üniversitelerle bağlı kuruluşları denetleme yetkisi vermişti.⁴¹³

Siyasal yaşamda demokratik esasların benimsenmesi, yükseköğretim gençliğine sorumluluklar yüklemişti. Başbakan Şemsettin Günaltay, kendilerine yönelik her türlü hançerlemeye demokrasi ideali uğruna katlandıklarını belirtip, üniversiteli gençlere seslenerek vazifelerinin demokrasiyi yurttan yerleştirmek olduğunu söylemiştir.⁴¹⁴ Yükseköğretim; ilmi araştırmalarla bilgi üreten ve bu bilgileri toplumun sosyal, ekonomik ve siyasi geleceği için başarıyla kullanan toplum liderlerini yaratma görevini üstlenmişti.⁴¹⁵

⁴⁰⁹ Akyüz, a.g.e., s. 331.

⁴¹⁰ Tekeli, a.g.m., s. 667.

⁴¹¹ **Ulus Gazetesi**, 26 Ağustos 1946.

⁴¹² **Üniversiteler Kanunu**, s. 6.

⁴¹³ Hüseyin Korkut, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları”, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.htm> (11.12.2005)

⁴¹⁴ **Ulus Gazetesi**, 27 Temmuz 1949.

⁴¹⁵ Yiğit, a.g.e., s. 63.

Demokratik bir sürecin yaşatılması, benimsetilmesi amacıyla üniversitelere tanınan bu özerklik CHP programına “öğretmenler siyasetle iştigal edemezler. Üniversite profesör ve doçentleri bu kaydın dışındadır.” ibaresi ile girmiştir. Bu dönemin önemli bir gelişmesi olmuştu. Fakat buna tezat gelişmeler yaşanmıştır.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinden biri profesör ve ikisi doçent olan üç öğretim üyesi yabancı ideolojileri yaymak, gençliğe zehirli fikirleri aşılamak ve görevlerini kötüye kullanmak suçlarından yargılanmıştır.⁴¹⁶ İlhan Tekeli bu durumu üniversitelere sağlanan özerkliğin ters teperek, akademik çevrenin üniversite dışına itilmesi şeklinde görmüştür.⁴¹⁷ Pertev Naili Boratav, Behice Boran ve Niyazi Berkes hakkında açılan davalarda Pertev Naili Boratav; Türkçülük aleyhinde bulunmak, Namık Kemal’i milliyetçi olduğu için tenkit etmek, milliyetçi bir talebenin şiir okumasına müsaade etmemek, Niyazi Berkes; derslerde diğer rejimleri kötüleyerek komünizmi methetmek, derslerde komünist beyannamesini ısrarla okutmak, yapılan bir geziye sağcı talebeyi iştirak ettirmemek bunun yerine henüz sırası gelmeyen öğrencileri seyahate götürmek, milliyetçi talebeyi sınıfta bırakmak, Behice Boran; sağcı talebeyi bırakmak, bir talebenin tezini okumamak, konferanslarda Sovyet rejimini ileri demokrasi olarak vasıflandırmak, komünizmi methetmek iddialarından yargılanmıştır.⁴¹⁸

“Pertev Naili Boratav: ...son zamanlarda ırkçılık ve turancılık cereyanı Türkçülük diye gösteriliyordu. Ben bunu tenkit ettim... Niyazi Berkes: ...9 senelik tedris hayatımda hiçbir dersimde komünizmi medheder tarzda takrir ve telkin yapmış değilim. Komünizmden olsa olsa içtimai nazariyeleri okutan bir hoca sıfatıyla bahsetmişimdir... Behice Boran: ...dokuz seneden beri derslerimde Sovyet rejiminden bahsetmedim, ileri demokrasi diye de bir şey söylemedim. Esasen bu terimler, dersimin mevzuuna giremez...”⁴¹⁹ diyerek kendilerini savunmuştur. Dönemin Başbakanı Hasan Saka üç öğretim üyesinin yargılanması olayını üniversiteler üst kurul üyelerine *“...üniversite özerkliğini meclis olarak geri alıyoruz...”* şeklinde aktarması⁴²⁰ bu dönemde üniversite özerkliğine nasıl yaklaşıldığını ortaya koymuştur. Yargılanma sonucu Behice Boran ve Niyazi Berkes mahkum edilmiş, Pertev Naili Boratav’ın ise beraatine karar verilmiştir.⁴²¹

⁴¹⁶ **Ulus Gazetesi**, 16 Haziran 1948.

⁴¹⁷ Tekeli, **a.g.m.**, s. 667.

⁴¹⁸ **Ulus Gazetesi**, 16 Haziran 1948.

⁴¹⁹ **Ulus Gazetesi**, 16 Haziran 1948.

⁴²⁰ Tahir Hatipoğlu, **Devrimci Cumhuriyet’in Eğitim Politikaları**, 2. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1999, s. 276.

⁴²¹ **Zafer Gazetesi**, 11 Şubat 1950.

DP döneminde ise Tevfik İleri üniversite özerkliğinin DP programında yer aldıktan sonra tanındığını belirtmiş, bu bakımdan üniversite özerkliği üzerine titreyeceklerini, ona hiçbir zaman dokunmayacaklarını dile getirmiştir.⁴²² Tevfik İleri'nin de belirttiği gibi parti programında, üniversite özerkliğine yer veren ilk parti DP olmuştur. Ancak DP döneminde yükseköğretime verilen özerklik konusunda tartışmalar yaşanmıştır.

Prof. Faruk Erem, 14.07.1952 tarihli Zafer Gazetesindeki yazısında, özerkliğin partiler üstü, politika dışı bir değer olarak muhafaza edilmesi gerektiği üzerinde durmuştur:

“...Muhtariyet Düşmanlığı”nın sebepleri çeşitlidir. Üniversiteler Kanunundan sonra üniversite hocalığı hakiki bir meslek haline gelebildi. Bu yeni meslek, cemiyette gördüğü itibar yüzünden, bazı basit ve kıskanç duyguları harekete getirmiştir. İtiraf edilemeyen bu duygular muhtariyet düşmanlığı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu düşmanlığın çok vahim telakki(görüşülmesi) edilmesi gereken bir sebebi daha vardır. Düşünme hürriyetinin tahdidi(sınırlanması) ve yalnız muayyen(belirli) bir görüşe sahip gençler yetiştirmek arzusu, kısaca bir hayal uğruna insanları en kuvvetli melekelerinden, yani çeşitli ve farklı düşünebilme imkanlarından mahrum etmek arzusu muhtariyet düşmanlığının en korkunç sebebidir.”⁴²³

DP, gerek muhalefet yıllarında gerekse yönetiminin ilk yıllarında üniversite çevresi ile iyi diyalog içinde bulunmaya çalışmıştır. Adnan Menderes, 8 Ocak 1953 tarihinde İstanbul Üniversitesine yaptığı bir ziyarette bu durumu şöyle açıklamıştır:

“İktidar, Üniversitenin tam müttefikidir. Sizlerden gördüğüm hararetle kabul bu temenninin doğruluğunu göstermektedir. Acaba yeni iktidar Üniversitelerimiz ve gençlerimiz için ne düşünüyor diye en küçük bir tereddüde mahal olmamalıdır. Üniversite muhtariyetine büyük bir titizlikle bağlıyız. Demokrasinin fiilen tahakkukunu(gerçekleşmesini) kendisi için en büyük gaye kabul etmiş ve bunu tekemmül(olgunlaştırmak) ettirmek için gayretler sarfetmiş bulunan bir iktidarı, üniversitelerimizin ve ilim yapmak için çalışmakta olan sizlerin, tam bir müttefikiniz saymanız gerekir.”⁴²⁴

Fakat üniversitelerle sürdürülen iyi ilişkiler kısa bir süre sonra zedelenmeye başlamıştır. İktidar bir yasa değişikliği tasarısı yaparak “Profesörlerin siyasi kuruluşlarda fiilen görev

⁴²² Aksoy, a.g.e., s. 166.

⁴²³ Zafer Gazetesi, 14 Temmuz 1952.

⁴²⁴ Zafer Gazetesi, 9 Ocak 1953.

almalarının mümkün olamayacağı” ilkesine yer vermiş, 21 Temmuz 1953 tarihinde ise tasarıyı kabul ederek yasalaştırmıştır.⁴²⁵

Maarif Vekili Rıfık Salim Burçak döneminde, 21.7.1953 tarihli 6185 sayılı kanun ile Üniversiteler Kanununun 46. Maddesinin d fıkrası değiştirilmiştir.⁴²⁶ Böylece öğretim üyelerinin siyasi mahiyette beyanat ve neşriyatta bulunmaları yasaklanmıştır.⁴²⁷ Faruk Ayanoğlu(Tokat), DP programının 11. maddesinin üniversite öğretim üyelerinin mesleklerinden dolayı siyaset yapabileceklerini ve siyasi partilere girebileceklerini beyan ettiğini, bununla milletin karşısına çıkıp oy aldıklarını ve iktidara geldiklerini belirtmiştir. Şimdi programına sadık kalarak, millete verdiği sözü tutmanın bir ahlâk borcu olduğunu dile getirmiştir.⁴²⁸

İktidar, üniversite profesörlerini de içine alan tüm devlet memurlarının 25 yıllık hizmet süresi sonunda ve 60 yaşında emekli olmalarını gerektiren yasayı 21 Haziran 1954’te kabul etmiştir. Oysa ki bu yasa daha önce 30 yıllık hizmet süresini ve 65 yaşı kapsayıp üniversite profesörlerini de bu kanunun dışında bırakmıştı. Kabul edilen yeni kanunla üniversite öğretim üyelerinin çalışmalarını bilimsel ve eğitsel yazılarla sınırlamaları ve aktif partici politika yapmamaları istenmiştir. Adnan Menderes bu sınırlamaları, devlet hizmetinde yer alan yeteneksiz memurların yaratıkları korkunç bürokrasiden kurtulmanın çaresi olarak görmüştür.⁴²⁹

DP’nin öğretim üyelerinin siyasetle meşgul olamayacaklarına dair kararlarına karşı, mecliste sert sesler duyulmuştur. Başbakan Adnan Menderes 1954 yılında mecliste program nutkunu okurken, üniversitelere baskı yapılmadığını dile getirip sözlerini şöyle devam ettirmiştir:

“...bugün üniversite muhtariyetinin iktidarımız tarafından zedelendiği haykırılmakta.... Eski devrin şimdilik bahsetmiş olduğumuz, türlü tazyik(baskı) ve zulüm hadiseleri cereyan ederken o zaman da muhtar olduğu ilan edilen üniversitelerimizin ilmi istiklal ve muhtariyetlerinin icabı olarak nazari sahada ve talebelerini bile tenvir etmek(aydınlatmak) imkanına sahip olamamışlardır. Bugün ise, bu muhtariyetin

⁴²⁵ Albayrak, **a.g.e.**, s. 379.

⁴²⁶ Başar, **Milli Eğitim...(1920-1960)**, s. 495.

⁴²⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C. 3, 55. İnikat, İçtima: 1, 4.IV.1958, Ankara, TBMM Matbaası, 1958, s. 176.

⁴²⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C. 3, 55. İnikat, İçtima: 1, 4.IV.1958, Ankara, TBMM Matbaası, 1958, s. 181.

⁴²⁹ Shaw, **a.g.e.**, s. 485.

hudutları zaman oluyor ki günlük ve fiili politika yapmaya kadar genişletilmiş olunuyor...”⁴³⁰

Tevfik İleri tarafından üniversitelere tanınan özerkliğin siyaset yapmaya kadar vardığı ve bu durumun kendi iktidarları tarafından hoş görüldüğü dile getirilse de çok kısa bir süre sonra bu durum değişmiştir.

13 Temmuz 1954 tarihinde Ankara Üniversitesinden 17 profesör emekliye ayrılmıştır. Eylül 1955’de İstanbul Üniversitesi ekonomi profesörü Osman Okyar Amerikan yardımının değer ve süresini tartışan bir makalesi nedeniyle üniversiteden atılmıştır.⁴³¹ Ayrıca bu dönemde Turhan Feyzioğlu bakanlık emrine alınarak görevinden uzaklaştırılmıştır.⁴³² O sıralarda Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin dekanı olan Turhan Feyzioğlu’nun ders yılı açılış konuşmasında “nabza göre şerbet vermeyiniz” sözleri, siyaset yapmakla suçlanmasına neden olmuştur. Bu durumu protesto etmek amacıyla doçent Muammer Aksoy, Ayan Yalçın, Münci Kapani, asistanlar Coşkun Kırca ve Şerif Mardin üniversiteden istifa etmiştir.⁴³³

5 Temmuz 1956 tarihinde 6435 sayılı kanun çıkarılmıştır. Milli Eğitim Bakanı, ilgili üniversite senatosundan görüş almak koşuluyla öğretim üyelerini görevden alma yetkisiyle donatılmıştır.⁴³⁴ Öğretim üyesi Hüseyin Nail Kubalı bu yasaya dayanılarak 29 Ocak 1958 tarihinde Bakanlık emrine alınmıştır. Bunun üzerine mecliste 6435 sayılı kanunun içeriği tartışılmıştır.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörü Hüseyin Nail Kubalı’nın, İçtüzük’ün tadili dolayısıyla yazdığı bir yazı dolayısıyla bakanlık emrine alınması üzerine Turhan Feyzioğlu(Sivas), 6435 sayılı kanunda öğretim üyelerinin siyasi yayın veya beyanda bulunamayacağına dair bir hükmün mevcut olmadığını belirtmiştir.⁴³⁵ Üniversite Senatosu’nun 20 üyesi Profesör Hüseyin Nail Kubalı’nın göreve dönmesini uygun bulmuş, bunun üzerine hükümet 12 Nisan 1958’de Profesör Hüseyin Nail Kubalı’ya görevini iade etmiştir.⁴³⁶

Zafer Gazetesinde üniversitelere tanınan özerkliğin sınırı hakkında yazılar yazılmıştır. Yazılarda üniversitelerin miting yeri olmadığı, üniversite gençliğinin siyasetle ilgilenmesinin

⁴³⁰ **Zafer Gazetesi**, 25 Mayıs 1954.

⁴³¹ Shaw, **a.g.e.**, s. 485.

⁴³² Mete Tunçay, “YÖK”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. III, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 681.

⁴³³ Cem Eroğlu, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 1998, s. 189.

⁴³⁴ Sakaoglu, **Osmanlı’dan Günümüze...**, s. 270.

⁴³⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C. 3, 55. İnikat, İçtima: 1, 4.IV.1958, Ankara, TBMM Matbaası, 1958, s. 171-172.

⁴³⁶ Albayrak, **a.g.e.**, s. 382.

ilim ve irfan müesseselerindeki havayı bulandırdığı ifade edilmiştir.⁴³⁷ Üniversite gençliğinin siyasetle meşgul olamayacağına dair kanun, Maarif Vekaletindeki komisyon tarafından hazırlanmıştır. Hazırlanan bu tasarı ile gençlerin politikadan tamamen menedilmeyecekleri, fakat politikayı üniversiteye de sokmayacakları belirtilmiştir.⁴³⁸

1955 yılı itibariyle yükseköğretim kurumlarının sayısının arttığı görülmüştür. Ancak üniversitelere verilen özerkliğin yaratmış olduğu hoşnutsuzluktan dolayı, ikinci bir yönetim modeli uygulanmıştır.⁴³⁹ Bu modelde DP, 1946'da özerklik elde eden İstanbul ve Ankara üniversitelerinin dışında, yeni üniversitelere özerklik vermemiştir.⁴⁴⁰

DP zamanında üstünde durulan konulardan biri de Doğu Üniversitesi projesi olmuştur. Tefik İleri kendi bakanlığı döneminde doğu bölgesinde kurulacak bir üniversitenin doğunun kalkınmasında, memleketin muhtelif bölgeleri arasındaki farkların giderilmesinde çok büyük rolü olacağını, Doğu Üniversitesinin bütün doğuya ışık saçacağını belirtmiştir.⁴⁴¹

Maarif Vekili Celal Yardımcı, Atatürk Üniversitesi'nin kurulması için tetkiklerde bulunmak üzere ilim heyetiyle birlikte Amerika'ya gitmiş, oradaki heyetlerle işbirliğinde bulunmuştur.⁴⁴²

Celal Bayar Doğu Anadolu'nun sosyal, kültürel, teknik ve ekonomik bakımdan kalkınmasının sağlayacak olan Atatürk Üniversitesinin hazırlıklarına devam edildiğini açıklamıştır. Birinci safhada üniversitenin Edebiyat, Fen, Ziraat ve Mühendislik- Mimarlık fakültelerinin açılacağını en geç 1958 yılında öğretime başlayacağını belirtmiştir. Ayrıca İzmir'de açılmasına karar verilmiş olan Ege Üniversitesinin Ziraat ve Tıp fakültelerinin birinci sınıflarının 1955-56 ders yılından itibaren öğretime başlayacağı ve Karadeniz Teknik Üniversitesinin hazırlıklarına da devam edildiğini açıklamıştır.⁴⁴³ Tefik İleri 1959 yılına gelindiğinde, yüksek öğretimdeki gelişmeleri şöyle açıklamıştır:

“...1950 de teslim aldığımız üç Üniversitemizin gerek öğretim üyelerinin sayısı, gerek öğrencilerin sayısı ve imkanları iki misline yakın artmıştır... Bir yandan bu üniversitelerimizin inkişaflarını sağlayacak tedbirler cömertçe alınırken, diğer taraftan

⁴³⁷ Zafer- Akşam Postası, 5 Kasım 1954.

⁴³⁸ Zafer-Akşam Postası, 12 Kasım 1954.

⁴³⁹ Özen, a.g.m., s. 271.

⁴⁴⁰ Sakaoğlu, Osmanlı'dan Günümüze..., s. 270.

⁴⁴¹ Zafer Gazetesi, 7 Ağustos 1951.

⁴⁴² Zafer-Akşam Postası, 23 Ağustos 1954.

⁴⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, C.8, Devre:X, içtima:2, 1. İnkat, 1.XI. 1955, Ankara, TBMM Matbaası, 1956, s. 7-8.

Ankara’da Orta-Doğu Teknik Üniversitesi, İzmir’de Ziraat ve Tıp Fakülteleriyle Ege Üniversitesi, Erzurum’da Büyük Atatürk’ün gayesi olduğu halde, kendisinden sonra Halka Partisi tarafından tahakkuk ettirilemeyen(gerçekleştirilemeyen) ve benimsenmiyen Atatürk Üniversitesi kurulmuştur...”⁴⁴⁴

Tablo 2.11 DP Döneminde Yükseköğretim Alanı

Öğretim Yılları	Yüksek Okul Ve Fakülteler	Öğretim Üyeleri Sayısı			Öğrenci Sayısı		
		E	K	T	E	K	T
1950-51	34	1 655	295	1 950	19 953	4 862	24 815
1951-52	33	1 668	278	1 946	19 348	4 692	24 040
1952-53	33	1 692	308	2 000	19 812	4 554	24 366
1953-54	34	1 773	353	2 126	19 090	4 219	23 309
1954-55	35	1 882	398	2 280	23 220	4 849	28 069
1955-56	40	2 024	429	2 453	30 764	6 234	36 998
1956-57	43	2 377	490	2 867	33 251	6 569	39 820
1957-58	44	2 438	509	2 947	35 415	6 645	42 060
1958-59	48	3 047	614	3 661	38 597	7 869	46 466
1959-60	49	3 176	735	3 911	42 927	11 097	54 069

Kaynak: DİE, **Milli Eğitim Hareketleri 1942-1972**, s. 59.

DP, CHP yönetiminden 3 üniversite bu üniversitelere bağlı 18 fakülte, 16 yüksekokul devralmıştı.(Tablo 2.10) Tabloya baktığımızda CHP döneminde öğrenci sayısında yaşanan düşüş, DP döneminde de 1954-55 öğretim yılına kadar istikrara kavuşamamıştır. 1955 yılından itibaren yeni üniversitelerin açılmaya başlanmasıyla yüksekokul ve fakülte sayısında artış meydana gelmiştir. Öğretim üyelerinin sayısında 1951-52 öğretim yılı hariç tutulursa artış gözlenmiştir. Ortaöğretimde okul sayısındaki yükseliş, yükseköğretim alanına talebi arttırmış, bu da beraberinde Ankara ve İstanbul dışında da yükseköğretim kurumlarının yaygınlaştırılmasını gerekli kılmıştır.

DP iktidarında kurulan üniversiteler; Karadeniz Teknik Üniversitesi (1955, Trabzon), Ege Üniversitesi (1955, İzmir), Orta Doğu Teknik Üniversitesi (1957, Ankara), Atatürk Üniversitesi (1958, Erzurum) olmuştur. Yüksekokul ve üniversiteler bulundukları bölgelerde birer kültür merkezi olmuştur.

Yükseköğretim alanında sık sık gündeme gelen ve tartışılan konu üniversitelere tanınan “özerklik” olmuştur. 4936 sayılı yasa ile çok partili döneme güzel bir giriş yapılsa da, gerek CHP döneminde öğretim üyelerinin yargılanması gerekse DP döneminde öğretim üyelerinin bakanlık emrine alınması bu yasayı yıpratmıştır. Üniversite sayılarının arttırılıp, bireylere farklı seçenekler sunulması ise dönemin olumlu girişimi olmuştur.

⁴⁴⁴ İleri, **a.g.e.**, s. 18.

G. CHP ve DP DÖNEMİ EĞİTİM FAALİYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde 21 Temmuz 1946 ve 27 Mayıs 1960 arasındaki eğitim faaliyetleri incelenmiştir. Bu dönemde CHP ve DP birbirini bütünleyen bir eğitim politikası ortaya koymuştur. CHP tarafından atılan adımlar DP tarafından takip edilmiştir.

Halkın eğitilmesinde, inkılâpların benimsetilmesinde tek partili dönemde aktif rol oynayan Halkevleri ve Halkodaları bu dönemde halkın eğitim ve kültürleşmesi açısından üstleneceği vazifeden öte eleştirilere maruz kalmıştır. CHP bu dönemde Halkevlerini yeteri kadar savunamamıştır. DP de Halkevlerini, CHP'nin siyasi bir organı olarak çalıştığını ve ödenek yokluğunu öne sürerek 11 Ağustos 1951 tarihinde 5830 sayılı yasa ile kapatmıştır. Kapatılan Halkevlerinin yerine alternatif olarak MEB bünyesinde Halk Eğitimi Bürosu kurulmuştur.

Bu dönemde dikkat çeken bir gelişmede din eğitimi alanında yaşanmıştır. Çok partili dönem siyasal çoğulculuğun gerçekleşmesi yanında, dinsel alanda geniş imkanların sağlandığı bir dönem olmuştur. CHP'nin 1947 Kurultayında din eğitimini tekrar gündeme getirmesinden sonra, 1948 yılında ilkokullara isteğe bağlı din dersi konulup 1949 yılında bir İlahiyat Fakültesi açılmıştır. DP bu alanda bir adım daha öteye gitmiştir. İsteğe bağlı din dersleri zorunlu hale getirilmiş, bu zorunluluk 1956 yılında ortaokulları da kapsamıştır. 1951 yılında laik ortaöğretime paralel İmam Hatip Okulları açılmış, bu kurumlara öğretmen yetiştirmek amacıyla 1959'da Yüksek İslam Enstitüleri kurulmuştur. Yaşanan bu gelişmelere CHP öncülük etse de gerek programlara gerekse uygulamalara bakıldığında din eğitiminin DP'nin öncelikli konusu olduğu görülmüştür.

Tek partili dönemde olduğu gibi bu dönemde de ilköğretim, CHP ve DP tarafından milli bir dava olarak görülmeye devam edilmiştir. CHP 1948 İlkokul programı ile öğrencinin toplumsal, kişisel, insanlık ilişkileri ve ekonomik hayat bakımından belirli değerlerle donanmış bireyler olarak yetişmesini hedeflemiştir. “Milli birliği bozmayan fikir ayrılıklarının hoşgörüldüğü” ibaresi demokrasinin benimsetilmesinde atılan büyük adım olmuştur. İlköğretim, DP'nin önem verdiği konulardan biri olmuş, bireyleri yetiştirecek öğretmenlerin vasıfları ise sürekli sorgulanmıştır.

Köylerde toplumsal ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmesi için kurulan Köy Enstitüleri DP tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Eleştiriler siyasal, ahlâk ve eğitim boyutlarına kadar ulaşmıştır. Enstitülerin topluma kazandırılacakları göz ardı edilmiş, aksayan

yönlerinin düzeltilmesi yoluna gidilmemiştir. Enstitüler 27 Ocak 1954 tarihinde 6234 sayılı yasayla kaldırılmıştır. Enstitülerin ve Halkevlerinin kapatılması, köy ilkokullarının yapımındaki sorumluluğun kaldırılması okuryazarlık oranını düşürmüştür.

Ortaöğretim alanında kabul edilen 1949 Programı ile öğrenciye demokratik hayatın ve zihniyetin benimsetilmesi esas alınmıştır. Ekonominin ihtiyaç duyduğu iş gücünün sağlanmasında CHP döneminde mesleki ve teknik eğitime ağırlık verilmiştir. Ancak genel eğilimin klasik ortaöğretime yönelik olması, ortaokulların sayısını arttırmıştır. Liselerde kalite kaygısı ön planda tutularak, sayıları yavaş arttırılmıştır. DP zamanında “vergisini veren halka neden okul açmayalım” anlayışı ile okullaşma oranında artış gözlemlenmiştir. Okulların artması beraberinde öğretmen ve okul araç gereci ihtiyacını getirmiştir. Şahsi teşebbüslerin geliştirilmesi hedefini benimseyen DP, mesleki eğitimin getirdiği maddi külfet yüzünden bu dönemde kalifiye işçi yetiştirmekten öte meslek eğitimi verme anlayışını benimsemiştir.

Üniversiteler Kanunu, 13 Haziran 1946 tarihli 4936 sayılı yasa ile kabul edilmişti. Bu kanun üniversitelere özerk ve tüzel kişilik vermişti. Bu bağlamda 21 Temmuz sonrasında yükseköğretim alanında yaşanan gelişmeler dikkat çekici olmuştur. Tek üniversiteden çok üniversiteli bir döneme geçilmiş, bu da öğretim üyesi ve öğrenci sayısına yansımıştır. Çok üniversiteli bir yapı eğitimde fırsat eşitliği yaratmıştır. Verilen özerkliğin siyasetle karıştırılmaması yönündeki düşünceler 21 Temmuz 1953 tarihinde yasalaştırılmıştır. Böylece öğretim üyelerinin çalışmalarını bilimsel ve eğitsel yazılarla sınırlandırmaları sağlanmıştır. 5 Temmuz 1956 tarihinde 6435 sayılı kanunla Milli Eğitim Bakanına, ilgili üniversite senatosunun görüşü alınmak koşuluyla öğretim üyelerini görevden alma yetkisi verilmiştir. CHP döneminde de öğretim üyeleri fikirlerinden dolayı yargılanmıştır. DP bu anlayışı kendi döneminde de devam ettirmiştir.

SONUÇ

Çok partili döneme girilmesiyle, siyasi hayatta yaşanan değişimler eğitim politikasına yansımıştır. Siyasi kaygılar bu dönemin eğitim politikasını yönlendiren kriter olmuştur. CHP ve DP programlarına ve hükümet programlarına baktığımız zaman, eğitim politikası üzerinde iki partinin birbirine yakın hedefler göstermesi bunun kanıtı olmuştur.

Bu araştırmada, eğitimden beklenen verimli sonuçların elde edilebilmesi için tespit edilecek eğitim politikasının önemine değinilmişti. Eğitim politikasını, parti programına yansıtmada CHP daha başarılı olmuştur. CHP programında, eğitim ve öğretime geniş ölçüde yer ayrılmış, belirlenen hedefler bir bir sıralanmıştır. Bunun yanı sıra DP programı eğitim ve öğretim işlerine genel bir yaklaşım sunmuştur.

CHP programında, tek partili dönemden farklı olarak üslup yumuşatılmıştır. Atatürk İlkelerinin tek tek ifade edilip bireylerin bu ilkeler doğrultusunda yetiştirilmesi hedefi, “Türkiye Cumhuriyeti’nin dayandığı esaslara bağlı yurttaş” olarak belirlenmiştir. Ayrıca üniversitelere verilen özerklik, bireylerin şahsi teşebbüs kabiliyetlerinin geliştirilmesi, öğretmenlerin siyasetle uğraşmaması parti programına girmiştir.

CHP hükümetleri içinde, ilk hükümet programında eğitime geniş ölçüde yer ayrılmıştır; fakat diğer hükümet programlarında eğitime yeteri kadar önem atfedilmediği görülmüştür. Hükümetler içinde en liberal tavrı Şemsettin Günaltay Hükümeti göstermiştir. Hükümet programında din eğitimine değinmiştir. DP hükümetleri içinde, II. Adnan Menderes Hükümeti Programı eğitime daha fazla yer vermiştir. DP programı ve hükümet programlarında, önceliğin manevi değerlere verildiği görülmüştür.

Dönemin yükselen değeri “demokrasi”yi CHP programlara başarı ile yansıtırken, özellikle DP döneminde eğitim politikasının gündemini bilimsel çalışmalar ve uygulamalar değil ağırlıklı olarak ahlâki ve ideolojik konular oluşturmuştur. Eğitim alanındaki girişimlerin ahlâki ve ideolojik kaygıların giderilmesine öncülük etmesi beklenmiştir.

CHP ve DP her ne kadar birbirini tenkit etse de uygulamalarda birbirinin takipçisi olmuştur. CHP ve DP attığı adımlarla birbirini tamamlamıştır. Bu bakımdan 1946-1960 arası eğitim politikası bir bütünlük göstermiştir. CHP muhalefetin eleştirisi yönünde hareket etmiş, muhalefetin isteği doğrultusunda değişimlere girişmiştir. Özellikle Halkevleri, Köy Enstitüleri ve din eğitimi alanında bu böyle olmuştur. Böylece DP iktidara geldiğinde yapacağı sadece birkaç şey kalmıştır.

Halkevlerinin ve köylerde toplumsal-ekonomik dönüşümü sağlayacak olan Köy Enstitülerinin kapatılması bu dönem için talihsizlik olmuştur. CHP bu iki kurumu yeteri kadar savunamamıştır. DP, bu kurumların halka katkısını düşünmekten öte bu kurumların varlığına tahammül edememiştir. Daha muhalefette iken yöneltilen eleştiriler bunun kanıtı olmuştur. DP, Halkevleri ve Köy Enstitülerini kapatan parti olarak Türk eğitim tarihine adını yazdırmıştır.

CHP döneminde din eğitimi tekrardan okullara girmiştir. İsteğe bağlı din dersleri DP döneminde zorunlu hale getirilip tüm öğretim kademelerine doğru yaygınlaştırılmıştır. Bu dönemde din eğitimi alanında geniş imkanlar sağlanmıştır. Din eğitimi Türk eğitim sistemi içinde yeniden yapılandırılmıştır.

CHP döneminde toplanan Dördüncü Milli Eğitim Şûrası, demokratik eğitimin okul içinde olduğu kadar okul dışında da benimsetilmesinin önemi üzerinde durmuştur. Bu anlayış İlkokul ve Ortaokul programlarına da yansıtılmıştır. 1948 İlk Okul Programında “milli birlik esasları bozmayan fikir ayrılıklarının hoş görüldüğü” ibaresi yer almıştır.

İlköğretim CHP ve DP tarafından sürekli vurgulanan bir konu olmuştur. Bireylerin şekillenmesi açısından kilit rolü oynayan ilköğretim meselesi milli bir dava olarak görülmüş, bu milli davayı gerçekleştirecek öğretmenler ise sürekli sorgulanmıştır. Eğitim sisteminin yapı taşı olan öğretmenlere yönelik tenkitler özellikle DP döneminde dile getirilmiştir. Bu durum milli birlik esasları bozmayan fikir ayrılıklarının hoş görüldüğü dönem için istenmeyen bir durumu ortaya çıkarmıştır.

Bu dönemde İlköğretim hamlesi ise CHP tarafından gerçekleştirilmiştir. 1948 yılında ilköğretim giderleri il özel idareleri bütçelerinden alınarak devlet bütçesinden karşılanmış, okul yapımında giderleri Devlet tarafından karşılanmak üzere köylü vatandaşın çalıştırılmasına devam edilmiştir. Öğretmen, okul ve öğrenci sayısında sürekli artış sağlanmıştır. DP’nin okul yapımında köylü vatandaşın çalıştırılmasını 8.8.1951 tarihinde kaldırması, okul sayısının düşmesine neden olmuştur.

Eğitime verilen önemin somut ölçütü eğitime ayrılan pay olmuştur. CHP dönemi eğitim harcamaları(EK-3) incelendiğinde, 1947 yılında GSMH ve bütçe harcamaları içinde ayrılan payın en düşük olduğu görülmüştür. CHP bu açığı kapatma yönünde girişimde bulunmuş ve 1949 yılında eğitime GSMH içinde yüksek pay ayırmıştır. DP döneminde ise bütçe giderleri içinde eğitime ayrılan en yüksek pay 1960 yılında olmuştur. Her iki partinin ortalaması

alındığında GSMH ve bütçe harcamaları içinde, eğitim harcamalarına ayrılan oranın birbirine çok yakın olduğu görülmüştür.

Ortaöğretimde mesleki ve teknik eğitim CHP'nin öncelikli konusu olmuştur. Şahsi teşebbüslerin gelişmesi hedefini sürekli vurgulayan DP ise mesleki eğitimin pahalı olması nedeniyle, klasik ortaöğretim kurumlarına ağırlık vermiştir ki bu da kendisiyle çelişir bir durumu ortaya çıkarmıştır. CHP dönemiyle kıyaslandığında, DP ortaöğretimde liselerin sayısını arttırmayı hedeflemiştir. Bu da DP döneminde nitelik kaygısının bir kenara itilip nicelik kaygısının ön planda tutulduğunu göstermiştir.

Yükseköğretimde, fakülte ve yüksek okulların artırılması bu dönemin olumlu gelişmelerinden olmuştur. Bu çeşitlilik bireylere İstanbul dışında da alternatifler sunmuştur. DP üniversitelere tanınan özerkliğin siyaset yapmaya kadar vardığını belirterek bu durumun değişikliğini öngören yasaları yürürlüğe sokmuştur. DP tarafından özerkliğe karşı takınılan bu tavır dönemin antidemokratik uygulamaları olarak karşımıza çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- AHMAD, Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 2. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999.
- AKSOY, Cahide (İleri) “Der”, **Babam Tevfik İleri Konuşmaları ve Görüşleri**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1977.
- AKSOY, Hasan Hüseyin, “Yüksek Öğretimde Reformlar”,
<http://mimas.politics.ankara.edu.tr/aksoy/ere/scataltepe.doc>
- AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, 2. Baskı, No: 149, Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1985.
- ALBAYRAK, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004.
- ALKAN, Cevat, “Türk Milli Eğitim Sisteminin Mesleki ve Teknik Eğitim Boyutu”, **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999.
- ALTUNYA, Niyazi, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Din Eğitimi”, **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999.
- ARSLAN, Mehmet, “Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Başlı Özellikleri”,
http://www.geocities.com/psikolojiarsivi/ilkogretim_programlari.htm.
- ARSLANOĞLU, İbrahim, **Türk Eğitim Sistemi**, Ankara, Gazi Eğitim Fakültesi, 1997.
- “Atatürk Sonrası Türkiye”, <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II11.pdf>
- AYDOĞAN, Metin, “Türkiye Üzerine Notlar”,
http://www.1001kitap.com/Guncel/Metin_Aydoğan/turkiye_uzerine_notlar/turkiye61demokratparti.html
- AYTEKİN, Halil, **Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri’ye Açık Mektup**, Ankara, Emek Basımevi, 1950.
- BAŞAR, Erdoğan, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004.

_____, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1960-1971)**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1999.

BAŞARAN, İbrahim Ethem, “Türkiye’de Eğitim Sisteminin Evrimi”, **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999.

Beşinci Milli Eğitim Şurası Dokümanları, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1953.

BİLGİN, Beyza, **Türkiye’de Din Eğitimi**, Ankara, Emel Matbaacılık, 1980.

“1950 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar Ve Oranları”,
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili:1950

“1954 Yılı Genel Seçim Sonuçları”, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=2

“1957 Yılı Genel Seçim Sonuçları”, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=3

CEYHUN, Demirtaş, “Laisizm “Çarpık Demokrasimiz” Ve Soğuk Savaş”
<http://www.cumok.org/html/yazidizileri/dceyhun/laisizm.htm>

CHP XVI. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları, Ankara, Ulus Basımevi, 1948.

CHP Programı 14.VI. 1943, Ankara, Zerbamat Basımevi, 1943.

CHP Programı , ‘y.y.’, ‘y.y.’,1947.

CHP Programı, Ankara, Ulus Basımevi, 1953.

COŞAR, Nevin, **Kriz, Savaş Ve Bütçe Politikası (1926-1950)**, 1. Baskı, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2004.

“Cumhuriyetten Günümüze Eğitim”, <http://www.meb.gov.tr/Stats/Apk2002/2.htm>

ÇALIŞ, Hasan, **Tarihi Gelişimi İçinde Halk Eğitimi**, İzmir, Kültür Matbaası, 1965.

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2003.

ÇETİN, Kadir ve GÜLSEREN, H. Ömer, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Stratejileri”,
http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/cetin_gulseren.htm

ÇONGUR, Rıdvan “Haz”, **Büyük Türk Milliyetçisi Tevfik İleri**, Ankara, Gaye Matbaacılık, 1987.

DEMİR, Mustafa, **Köy Enstitüleri ve Solculuk**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1959.

Demokrat Parti Programı Umumi Prensipler, ‘y.y.’, Fuar Postası, ‘t.y.’

DİE, **Milli Eğitimde 50 Yıl**, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1973.

DİE, **Milli Eğitim Hareketleri 1942-1972**, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1973.

DİE, **2000 Genel Nüfus Sayımı-Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri**, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Mart 2003.

DOĞAN, Hıfzı, “Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim Programlarının Şekillenmesinde Etkili Olan Görüşler”, **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999.

DÖNMEZ, Cengiz, “Atatürk Ve Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim”, <http://www.sosyalbilgiler.gazi.edu.tr/article1.pdf>.

“1948-1949 Ders Yılından İtibaren Uygulanmaya Başlanan İlk Okul Programının İncelenmesi Komisyonunun Raporu”, **Dördüncü Milli Eğitim Şurası**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1949.

“Eğitim Ve Öğretimde Dayanılan Demokratik Esasları Gözden Geçiren Komisyonun Raporu”, **Dördüncü Milli Eğitim Şurası**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1949.

“Lise Ders Konularının Dört Yıllık Teşkilata Göre Tesbiti Komisyonunun Raporu”, **Dördüncü Milli Eğitim Şurası**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1949.

“Ortaokul Programı Projesini İnceleme Komisyonun Raporu”, **Dördüncü Milli Eğitim Şurası**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1949.

“Ortaokullara ve Liselere Öğretmen Yetiştiren Eğitim Enstitüleri ve Yüksek Öğretmen Okulu Teşkilatının İhtiyaçlara Göre Düzenlenmesi Komisyonunun Raporu”, **Dördüncü Milli Eğitim Şurası**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1949.

DURSUNOĞLU, Halit, “Cumhuriyet Döneminde İlköğretime Öğretmen Yetiştirmenin Tarihi Gelişimi”, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/dursunoğlu.htm>.

EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 1998.

EYUBOĞLU, Sabahattin, **Köy Enstitüleri Üzerine**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1979.

FALAY, Muammer, **Halk Odalarımıza Türk Halkına Çağrı**, Ankara, Kanaat Basımevi, 1946.

GEDİKOĞLU, Şevket, **Halk Eğitimi**, Ankara, İdeal Basımevi, 1953.

_____, **Evreleri, Getirdikleri ve Yankileriyle Köy Enstitüleri**, Ankara, İş Matbaacılık, 1971.

GERAY, Cevat, ARMAN, Hürrem ve KANSU, Ceyhun, **Cahilliğin ve Teknik Yetersizliğin Giderilmesinde Köy Enstitüleri Uygulamasından Çıkan Sonuçlar**, Ankara, Türkiye Öğretmenler Sendikası, 't.y'.

GÜLCAN, Yılmaz, **Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001.

GÜNEŞ, Muharrem ve GÜNEŞ, Hasan, **Türkiye’de Eğitim Politikaları Ve Sivil Toplum**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2003.

GÖKÇEN, Salim, “Ortodoks Teoloji Akademisi: Heybeliada Ruhban Okulu Yanılsamaları”, http://www.stradigma.com/turkce/aralik2003/12_2003_05.pdf

“Halk Eğitiminde Bir İletişim Modeli; Halkevleri”,
<http://www.istanbul.edu.tr/4.boyut/cumhuriyet/dosyalar/halil.htm>

Halk Eğitimi Umum Müdürlüğü Kurulması Hakkında Kanun Layihası ve Mucip Sebepleri, Ankara, Maarif Basımevi, 1956.

“Halkevlerinin Kuruluşu Ve Çalışmaları”, <http://w3.balikesir.edu.tr/mozsari/Halkevleri.htm>

HATİPOĞLU, Tahir, **Devrimci Cumhuriyet’in Eğitim Politikaları**, 2. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1999.

Hükümet Programlarında Eğitim, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1993.

ILGAZ, Deniz, “Köy Enstitüleri”, **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999.

İLERİ, Tevfik, **Maarifimiz**, Ankara, Maarif Basımevi, 1959.

İlk Okul Programı, İstanbul:Milli Eğitim Basımevi, 1948.

İstanbul Öğretmenler Derneği, **VI. Milli Eğitim Şurası Hakkında Broşür**, İstanbul, Ülkü Basımevi, 1952.

İstanbul Ticaret Odası, “Ortaöğretimde Yenileşmeye Dönük Siyasalların Gelişimi”, **Türkiye’nin Eğitim Politikası**, İstanbul, Hilal Matbaacılık, 1990.

KANAR, Haşim, **Köy Enstitüleri Eğitim De Atılım**, Ankara, Selvi Yayınları, 1990.

KAPLAN, İsmail, **Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi Ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

KARPAT, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, Afa Yayıncılık, 1996.

KEYDER, Çağlar, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, 9. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

KILIÇ, Eşref, **Türkiye’de Halk Eğitimi: Başlangıcından Bugüne Kadar**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1968.

KIRBY, Fay, **Türkiye’de Köy Enstitüleri**, Ankara, İmece Yayınları, 1962.

KİLİ, Suna, **Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli**, 7. Baskı, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.

KODAMANOĞLU, Nuri, **Türkiye’de Eğitim (1923-1960)**, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, No: 14, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1963.

KORKUT, Hüseyin, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları”, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/korkut.htm>

Köy Enstitüleri, İstanbul, Maarif Matbaası, 1941.

Köy Enstitüleri ile İlk Öğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun, Kabul tarihi: 27.1.1954, Ankara, Maarif Basımevi, 1954.

Köy Enstitüleri Yönetmeliği 25.III.1947, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1947.

Lise ve Orta Okullar Yönetmeliği, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1950.

Maarif Vekaleti'nin Bazı Halk Eğitimi Çalışmaları, Ankara, Maarif Basımevi, 1956.

“Mesleki ve Teknik Eğitim”,

http://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/egitimekatkilari/mesleki_egitim.htm

Milli Eğitim Bakanından Okulsuz Köylerde Yaşayan Kadın ve Erkeklerle, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1947.

“Milli Eğitim Bakanlığı'nın Tarihsel Gelişimine Genel Bir Bakış”,

<http://www.meb.gov.tr/Stats/Apk2002/1.htm>

OĞUZKAN, Turhan, **Halk Eğitimi Niçin ve Nasıl**, Ankara, Ato Yayınları, 1954.

OKÇABOL, Rıfat, “Cumhuriyet Döneminde Yetişkin Eğitimi”, **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999.

Orta Okul Programı, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1949.

ÖYMEN, Yahya, **Köy Enstitülerinin Kuruluşu'nun Tarihi Ve Problemleri**, ‘y.y.’, ‘y.y.’, 1980.

ÖZEN, Haldun, “Türkiye Cumhuriyeti'nde Yüksek Öğretimin ve Üniversitenin 75 Yılı”, **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet, **Türkiye’de Din Eğitimi**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1966.

SAKAOĞLU, Necdet, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, 1. Baskı, ‘y.y.’, İletişim Yayınları, 1992.

_____, **Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi**, 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

SHAW, Stanford j. ve SHAW, Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu Ve Modern Türkiye**, C. II, 3. Baskı, İstanbul, E yayınları, 2000.

SİNANOĞLU, Oktay, “Robert Kolej ve ABD Çıkarları”,

<http://www.sinanoglu.net/modules.php?name=News&File=article&sid=629>

SÖNMEZ, Şinasi, **Eğitim ve Siyasette Hasan Ali Yücel**, 1. Baskı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

STEINHAUS, Kurt, **Atatürk Devrimi Sosyolojisi**, İstanbul, Sander Yayınları, 1973.

ŞEMİN, Refia, “Eğitimin Sosyal ve Ekonomik Kalkınmadaki Rolü”, **Tecrübi Pedagoji ve Çocuk Psikoloji Bülteni**, C.I, Sayı: 2, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1972.

ŞİMŞEK, Ali, “Mesleki ve Teknik Eğitimde Yeniden Yapılanma”, **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999.

“Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 7 nci Dönem 3 üncü Yasama Yılına Açış Konuşmaları”, http://www.tbmm.gov.tr/kultur_sanat/yayinlar/yayin057/57_00_004.pdf

TBMM Zabıt Ceridesi, 1955 Yılı Bütçe Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Ankara, TBMM Matbaası, 1955.

_____, C.2, Devre:X, içtimai:1, 47. İnikat, Ankara, TBMM Matbaası, 1955.

_____, C.5, Devre: X, İçtimai: 1, 47. İnikat, Ankara, TBMM Matbaası, 1955.

_____, C.8, Devre:X, içtima:2, 1. İnikat, 1.XI. 1955, Ankara, TBMM Matbaası, 1956.

_____, C. 19, Devre: X, İçtimai: 3, 65. İnikat, Ankara, TBMM Matbaası, 1957.

_____, C. 3, 55. İnikat, İçtima: 1, 4.IV.1958, Ankara, TBMM Matbaası, 1958.

_____, Devre: XI, İçtima: 3, S. Sayısı: 108, 31.VIII.1959, Ankara, TBMM Matbaası, 1960.

TEZCAN, Mahmut, **Eğitim Sosyolojisine Giriş**, Ankara, Çağ Matbaası, 1976.

TEKELİ, İlhan, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. III, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983.

TİMUR, Taner, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2003.

TONGUÇ, Engin, **Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç**, İstanbul, Ant Yayınları, 1970.

TUNÇAY, Mete, “YÖK”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. III, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983.

Türkiye’de Okuryazarlık Sorunu, Yaygın Eğitim Enstitüsü, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1980.

Ulus Gazetesi.

Üçüncü Milli Eğitim Şurası 2-6 Aralık 1946, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayın Müdürlüğü, 1947.

ÜLGEN, Hakkı, **Milli Eğitimle İlgili Kanunlar**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1953.

Üniversiteler Kanunu, ‘y.y.’, Türkiye Yayınevi, 1946.

YAVUZ, Fehmi, **Din Eğitimi**, Ankara, Yenigün Matbaası, 1968.

YİĞİT, Ali Ata, **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938-1950)**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1992.

Zafer Gazetesi.

Zafer-Akşam Postası.

ZELYUT, Rıza, “Milli Eğitim Şuraları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. III, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, 15. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

EK-1

Köy Enstitülerinin İlköğretmen Okulları İle Birleştirilmesine Dair

6234 Sayılı Kanun

Köy enstitüleri ile ilköğretmen okulları, “ilköğretmen okulları” adı altında birleştirilmiştir.(mad.1)

İlköğretmen okullarının tahsil müddeti, ilkokul mezunları için 6, ortaokul mezunları için 3 yıldır. Gerekirse hazırlık sınıfları açılabilir.(mad.2)

İlköğretmen okullarına alınacak öğrenciler imtihanla seçilir. Alınacak öğrencilerin % 75 inin köy ilkokulları mezunlarından olması şarttır.(mad.3)

İlköğretmen okullarına alınan öğrencilerden ilk tahsil yılı içinde, bulundukları okulun öğretmenler kurulunca, öğretmen olamayacaklarına karar verilenlerin okulla ilişkileri kesilir. Bu gibiler hakkında tazminat kovuşturması yapılamaz.(mad.4)

İlköğretmen okulu mezunları, mecburi hizmetlerini tamamlayıncaya kadar köy okullarında çalıştırılırlar.(mad.5)

“Köy Öğretmenleri ve Köy Sağlık Memurları Sosyal Yardım Sandığı”nın adı “Köy Eğitimcileri ve Köy Sağlık Memurları Sosyal Yardım Sandığı”na çevrilmiştir.(mad.6)

4274 sayılı kanunun 46. maddesinin birinci bendi değiştirilerek, İlköğretmen okullarının öğretmenleri, haftada 17 saat ders okutmaya ve bunlarla ilgili uygulamaları yapmaya mecburdurlar. Bu öğretmenlere 1702 sayılı kanunun 3. maddesinin (b) bendinde yazılı ücretle 7 saat olarak ders verilebilir.(mad.7)

İlköğretmen okullarının idare, eğitim ve öğretim işleri İlköğretim Genel Müdürlüğünün görevleri arasına alınmıştır.(mad.11) Köy enstitülerinden mezun öğretmenler, bu kanun yürürlüğe girdiği tarihten sonra, ilköğretmen okullarından mezun öğretmenler hakkındaki hükümlere tabi olurlar. Ancak, bunlardan aylığa geçirilmemiş olanlar hakkında 5479 sayılı kanun hükümleri uygulanır. (Geçici mad.)

3704, 4274, 5219, 5210 sayılı kanunun geçen “Köy Enstitüleri” tabiri “İlköğretmen Okulu”olarak değiştirilmiştir. (mad.12)

Kaynak: Köy Enstitüleri ile İlköğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun, Kabul tarihi: 27.1.1954, Ankara, Maarif Basımevi, 1954, s. 1-3.

EK-2

1948 İlk Okul Programı

1.İlk okul milli bir eğitim kurumudur...İlk okul, çocuklara milli kültürü aşılama mecburiyetindedir. İçinde yetişen bütün vatandaşlara aynı milli ülküleri, aynı milli amaçları vermek için gereken bütün bilgileri, alışkanlıkları, ilgileri, hizmet arzusunu verimli bir şekilde kazandırmak ilk okulun önemli ödevidir. Millet, hayatı ve geleceği için gerekli gördüğü bütün değerleri ve ülküleri yurttaşlara aşılamaı her şeyden önce ilk okuldan bekler...

2.İlk okul gerçek bir topluluktur...Topluluğumuzun dayandığı demokrasi prensiplerini öğrenci,okulda dersanede uygulayarak ve yaşayarak benimser. Okulda öğrencilerin kendi aralarındaki ve öğrenci-öğretmen arasındaki karşılıklı münasebetler demokrasi değerlerine uyularak düzenlenmelidir...

3.Okul, çocuğa geniş ölçüde etkinlik, iş ve yaratma imkanları sağlayan canlı bir çevre olmalıdır.

4.Okulda pratik bilgilere ve becerilere önem verilmelidir.

5.İlk okul öğrencilerine kazandırılacak bilgi ve becerilerin sağlam ve köklü olabilmesi için çocuklara çalışma yerleri hazırlanmalı, buraları çalışma araçlarıyla donatılmalıdır.

6.İlk okulların bütün çalışmalarında tutum, milli kaynakları koruma ve ulusal ekonomi kavrayış ve duyuşu önemli bir yer tutmalıdır.

7.Okul, öğrencilere metotlu ve verimli çalışma yollarını öğretecek; bu bakımdan onlara iyi alışkanlıklar kazandırmaya çalışacaktır.

8.İlk okulda çocukların özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır...Topluluğumuzun her çeşit yetenekte fertlere ihtiyacı vardır. Bunun için okul, çocuklardaki bireysel farkları göz önünde tutarak her birinin yeteneklerine göre ileride topluluğun türlü ihtiyaçlarını karşılayacak birer eleman olarak yetişmelerini sağlayacak imkan ve şartları hazırlayacaktır.

9.Okul ile aile arasında sıkı bir işbirliği sağlanmalıdır.

10.İlk okul, çocuklara fikirlerini ve duygularını türlü yollarda ifade etme imkanlarını vermelidir.

11.Çocukları bir konuya, bir faaliyete karşı ilgilendirmek için onların içgüdülerinden faydalanılmalıdır...

12.Okul, öğrenciye bilimsel metotlara göre çalışma yollarını öğretecek; onu tenkidi düşünmeye sevk edecek; gündelik hayatında, hareketlerini düşünerek ve muhakeme ederek düzenlemeyi onda bir alışkanlık haline getirecektir...

13.Ahlak eğitiminde muvaffak olmak için çocuklara soyut ahlak kuralları belletmekten ziyade onların yaşıyışlarının ahlaki olmasını sağlamaya çalışmalıdır...

14.Okul, ocuklarda güzel şeylere karşı sevgi ve bağlılık uyandırmalı...

15.İlk okul, öğrenciye boş zamanlarını iyi bir şekilde kullanma alışkanlığını kazandırmalıdır.

16.İlk okul çalışmalarında, yakın yurt ve yakın zaman prensibi hakim olmalıdır.

17.İlk okulun ilk üç sınıfını teşkil eden birinci devresinde toplu ğretim esasına uyulacaktır.

Kaynak: **İlk Okul Programı**, s. 3-21.

EK-3

GSMH ve Bütçe Giderleri İçinde MEB

Yıllar	GSMH (Milyon TL)	Bütçe Giderleri (Milyon TL)	MEB Harcamaları	MEB Harcamalarının	
				GSMH'ye Oranı %	Bütçe Giderlerine Oranı %
1946	6 857,6	1 018,8	101,9	1.5	10.0
1947	7 542,6	1 564,2	97,7	1.3	6.2
1948	9 492,9	1 401,7	157,1	1.7	11.2
1949	9 054,4	1 572	193,4	2.1	12.3
1950	9 694,2	1 467,3	176,3	1.8	12.0
1951	11 644,3	1 590,5	192,5	1.7	12.1
1952	13 389,3	2 248,8	196,7	1.5	8.8
1953	15 607,4	2 294	233,7	1.5	10.2
1954	15 914,5	2 564,7	283,6	1.8	11.1
1955	19 117,4	3 308,8	327,6	1.7	9.9
1956	22 047	3 487,1	400,3	1.8	11.5
1957	29 309	4 162,7	479,3	1.6	11.5
1958	34 999,9	4 977	506,1	1.5	10.2
1959	43 670	6 728	770,5	1.8	11.5
1960	46 664,3	7 320,2	919,5	2.0	12.6

Kaynak: GSMH-Bütçe Giderleri; “Bütçenin Gelir-Gider ve Açık Kalemleri”,
http://www.ceterisparibus.net/veritabani/1923_1990/butce.htm#3

MEB Harcamaları; Leyla Kazan, “Cumhuriyetin Kuruluş Yılından Plânlı Döneme
Kadar Olan Sürede Eğitim Finansmanı Düzeni (1919-1960),
http://mimas.politics.ankara.edu.tr/~aksoy/reform/reform05/I_kazan.doc

EK-4

1949 Orta Okul Programı

Orta okul milli bir eğitim kurumudur...İçinde yetişen bütün öğrencilere aynı milli ülküleri, aynı milli amaçları vermek için gereken bütün bilgileri alışkanlıkları, ilgileri, hizmet arzusunu kazandırmak orta okulun önemli ödevidir. Millet, hayatı ve geleceği için gerekli gördüğü bütün değerleri ve ülküleri yurttaşlara aşlamayı her şeyden önce okuldan bekler...

Topluluğumuzun dayandığı demokrasi prensiplerini öğrenci, okulda ve dersanede uygulayarak ve yaşayarak benimser. Okulda öğrencilerin kendi aralarındaki ve öğrenci-öğretmen arasındaki karşılıklı münasebetler demokrasi değerlerine uyularak düzenlenmelidir...Okulda öğrencilerin sorumluluk alarak okul işlerine katılmalarına geniş ölçüde imkan ve fırsat hazırlanmalıdır...

Okul, öğrencilere metotlu ve verimli çalışma yollarını öğretecek; onları tenkide düşünmeye sevk edecek; gündelik hayatlarında hareketlerini düşünerek ve muhakeme ederek düzenlemeyi onlarda bir alışkanlık haline getirecektir...Okul, öğrencilere fikirlerini ve duygularını türlü yollarda ifade etme imkanları vermelidir...

Ahlak eğitiminde muvaffak olmak için öğrencilere soyut ahlak kuralları belletmekten ziyade onların yaşayışlarının ahlaki olmasını sağlamaya çalışmalıdır. Okul çevredeki çeşitli kaynaklardan geniş ölçüde faydalanmalıdır. Okul ders konularını çevrenin bünyesi, hayatı ve problemleri üzerinden toplamalıdır...

Kaynak: Orta Okul Programı, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1949, s. 9-24.

EK-5

Maarif Vekili Rıfık Salim Burçak'ın
Din Öğretimi Hakkındaki Beyanatı

Zafer Gazetesi-16 Şubat 1954

EK-6

Maarif Vekili Tevfik İleri'nin Muhalefete Cevabı

Zafer Gazetesi-19 Temmuz 1951

millî eğitim bakanı tevfik ileri bir konuşma yaparken

Millî Eğitim Bakanlığına muhalefetin iftiraları

Tevfik İleri muhalefetin yalanlarını dün açıkladı

“ Milletim kalbine zehir akıtarak Milleti, kendisini idare edenlerden soğutmak için yapılan muhalefet neşriyatının vatanperver bir muhalefet olabileceğine inanmıyorum ”

Büyük Millet Meclisinin dünki oturumunda; Konya Milletvekili Murad Ali Ülgen'in, kız öğrenci sayısının tahdidi kararı hakkında Ulus gazetesinde iştirar eden yazının hakikate uygun olup olmadığının açıklanması hususundaki soru üzerine Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri aşağıdaki inahatı vermiştir: (Soru No. 4 E.Ş. 1 de)

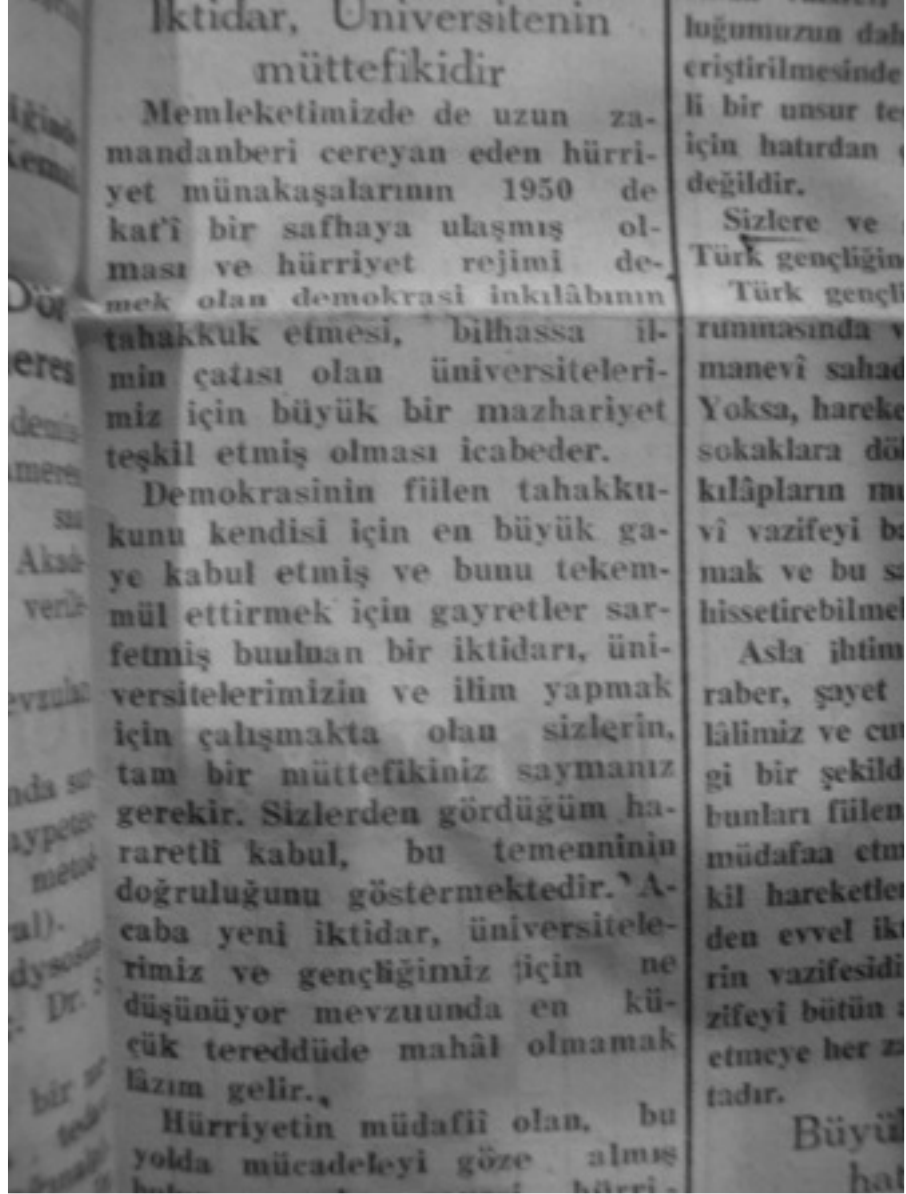
Truman'ın muavini Türkiye'ye gelecek

Büyük döviz

EK-7

Adnan Menderes'in Üniversitelilere Hitabı

Zafer Gazetesi-9 Ocak 1953

— ARKANSAS —

Tevfik İleri'nin İlkokul İnşaatı Hakkındaki Beyanatı

Zafer Gazetesi-18 Ağustos 1951

Memlekette İlk Okul İnşaatı devam ediyor

Millî Eğitim bütçesinden ayrılan 8.800.000 liranın ilcelere taksimi

Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri izahatta bulundu

Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri dün aşağıdaki beyanatta bulunmuştur:

«Vatandaşlara her vesile ile Bükümsüz mülkellefiyetler yüklemeyi kolay bir usul olarak benimsemiş olan eski iktidar zamanında köy okullarıyla öğretmen ve sağlık memurları evlerinin yapımı 4274 sayılı kanunla köylüye tahmil edilmişti. (Sonu Sa. 4 Sü. 3 de)

Muzaffer Göksenin'in değişeceği haberi yalan

Dün bazı gazetelerde, Hava Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Muzaffer Göksenin'in değiştirilerek yerine General Fevzi Uçaner'in getirileceği yazılmıştır.

Millî Savunma Bakanlığında salâhiyetli bir kimseden öğrendiğimize göre bu haberin aslı ve esası yoktur.

Meşken isinin

Millî Eğitim Bakanı
Tevfik İleri

İlk Öğretmen Okulları İle Köy Enstitülerinin Birleştirilmesi

Zafer Gazetesi-21 Ocak 1954

vetika'dan hem de ekonomik... Bu mem... paçdan gören... lerinden çok... ü bu yardım... allanmak su... i gayelerine... ulunmaktadır. Reisiniz bu... üzerine par... «Hem eko... askeri Ame... derin ve me... dur, iki yar... a mütalâa e... k, tek bir... n iki cephesi... ırmakta ve... harşı köy... ıgumuzu bir... mliyeti adına... ıktır. a süleri, yal... ei değil, keş... lan ve tered... ın dünyada... la da sev... verici... mahi... lardan tec... ho... ımdır. a gayet... ıktır.

İlk Öğretmen Okulları Köy Enstitüleriyle birleşecek

Bu husustaki tasarı, dün Büyük Millet Meclisinde esas itibarıyla kabul edildi

Köy Enstitüleri ile İlk Öğretmen Okullarının birleştirilmesi hakkındaki kanun tasarısı dün Büyük Millet Meclisinde görüşülmüştür.

Tasarının gerekçesinde, kanunun jürünü şöyle ifade olunmaktadır:

«Kanun lâyihası ilk okullara öğretmen yetiştirmek maksadını taşıyan ve ilk öğretmen okullarından ayrı olarak ve farklı bir görüş ve anlayışla kurulup teşkilâtlandırılan köy enstitüleri, münhasıran köy ilk okullarına öğretmen ve ayrıca köyün muhtaç bulunduğu çeşitli sanat erbabına yetiştirmeyi istihdaf etmiş ise de müstahsil ve sanatkâr öğretmen yetiştirmek fikri tahakkuk ettirilmeceği olmakla beraber diğer taraftan öğretmenler arasında aynı şâhi altında çalışmaları halde köy ve şehir öğretmeni şeklinde bir

(Sorum 26; 4 Sü 4 da)

Şu anda'da yapılan D.P. siyasi toplantısına iştirak edenlerden bir gr...

Halkevleri İçin Verilen Ödenek

Cumhuriyet Gazetesi-17 Haziran 1950

